

145886

T. C.

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MİLLİYETÇİLİĞİ LIBERAL OKUMA DENEMESİ:
TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ DERGİSİ ÖRNEĞİ

Danışman

YRD. DOÇ. DR. RECEP YILDIZ

- 145886 -

Hazırlayan

GÖKHAN ÖZKUK

0192050119

Kütahya – 2004

Kabul ve Onay

Gökhan Özkuk'un hazırladığı "Milliyetçiliği Liberal Okuma Denemesi: Türkiye Günlüğü Dergisi Örneği" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

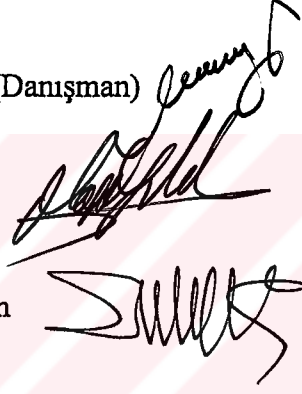
25.11.2004

Tez Jürisi

Yrd. Doç. Dr. Recep Yıldız (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Hasan Yıldız

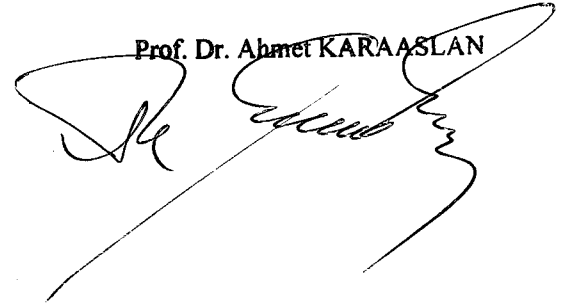
Yrd. Doç. Dr. Ergün Yıldırım

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Milliyetçiliği Liberal Okuma Denemesi: Türkiye Günlüğü Dergisi Örneği” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14.11.2004

GÖKHAN ÖZKUK

ÖZGEÇMİŞ

1980 doğumlu olan ÖZKUK, 1997 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans eğitimine başlayıp 2000-2001 öğretim yılında lisans eğitimini tamamlamıştır. Akabinde 2001 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine başlamıştır. 2002 yılında ise, DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Araştırma Görevliliği görevine başlamış olup, halen bu görevine devam etmektedir.

ÖZET

Milliyetçilik, Fransız ihtilaliyle birlikte ortaya çıkmış ve dünya tarihine yön vermiş bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli-devletin oluşumu imparatorlukların sonunu getirmiş ve dünya yeni bir yapılanmanın içine girmiştir. Bu doğrultuda dönemin büyük imparatorluklarından olan Osmanlı İmparatorluğu da bu akımdan nasibini almıştır ve yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Liberalizm de özgürlük ve bireysellik söylevleriyle İhtilalin körükleyici unsuru olmuştur. Bu bakımdan her ne kadar milliyetçilik ve liberalizm birbirlerine ters gibi görünseler de tarihsel olarak bir birliktelikleri vardır.

1980 sonrası dönemde özgürlükçü fikirlerin uygulamaya konulması yeni düşünceleri ortaya çıkarmaktadır. Türkiye Günlüğü Dergisi Özal döneminin ifade hürriyeti döneminde ortaya çıkmış bir dergidir. Milliyetçi bir yapısı olmasına rağmen liberalizm vurgusu da önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda milliyetçi liberal bir çizgi olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABSTRACT

Nationalism, emerging with the French revolution, has grown as a powerful trend that governed the entire world history. The formation of the nation-state has brought an end to the imperial age and the world experienced a new political formation. In this view great empires of the age have left their political entities to nation-states including Ottoman Empire which left its political stance to the Republic of Turkey. Liberalism was one of the leading forces of the Revolution with its discourse of liberty and individualism. Although nationalism and liberalism look as confronting trends they share a common historical development.

After the 1980s novel ideas emerged as liberalist ideas were put into practice. Türkiye Günlüğü Dergisi has been founded during the liberalist atmosphere of the Özal period. Structurally nationalistic the magazine has left a large sense for liberalism. In this context it has a liberal nationalist discourse.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
TEZ HAKKINDA.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA OLUŞAN KURTULUŞ REÇETELERİ

1.1. EKONOMİK-SİYASİ BÜROKRASİDE MERKEZİ OTORİTENİN ÇÖKÜŞÜ.....	6
1.2. LİBERAL VE MİLLİYETÇİ TEMALARIN DOĞUŞU	10
1.3. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN OLUŞUMUNDA ETKİLİ UNSURLAR.....	16
1.4. TEŞEBBÜS-İ ŞAHSİ VE ADEM-İ MERKEZİYET ÇERÇEVESİNDE LİBERALLEŞME ÇABALARI.....	21

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE CUMHURİYETİN'DE MİLLİYETÇİLİK VE LİBERALİZMİN SERÜVENİ

2.1. ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE MODERNLEŞME PROJESİ	26
2.2. İZMİR İKTİSAT KONGRESİNDE LİBERAL TEMALAR	30
2.3. DEVLETÇİLİK İLKESİ ve TEK PARTİ DÖNEMİNE YÖNELİK TEPKİLER	33
2.4. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE MİLLİYETÇİ HAREKETLER VE LİBERAL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI.....	36
2.5. 1980'DEN GÜNÜMÜZE MİLLİYETÇİLİK NOSYONU VE SOSYAL POLİTİK ALANLARDA LİBERALLEŞME.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİR LİBERALİZM VE MİLLİYETÇİLİK KOMBİNASYONU DENEMESİ:
MİLLİYETÇİ LİBERALİZM

3.1. TÜRKİYE’DE LİBERAL MİLLİYETÇİLİĞİN DOĞUŞU	51
3.2. TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ DERGISİ VE MİLLİYETÇİLİK	56
3.2.1. Millet	64
3.2.2. Milli - Devlet	67
3.2.3. Milli Kültür	70
3.3. TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ DERGISİNDE LİBERALİZM VURGUSU	72
3.3.1. Birey	77
3.3.2. Özgürlük	79
3.3.3. Sınırlı Devlet	82
3.4. TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ DERGISİNDE LİBERAL MİLLİYETÇİLİK VURGUSU	85
3.5. KÜRESELLEŞME VE MİLLİ – DEVLET MODELİNİN TÜRKİYE’DE YANSIMALARI	90
3.6. GÜNÜMÜZ İÇ VE DIŞ KONJONKTÜRÜ AÇISINDAN LİBERAL MİLLİYETÇİLİĞİN YENİDEN YORUMLANMASI	94
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	101
DİZİN	111

KISALTMALAR

MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
AP	Adalet Partisi
DP	Demokrat Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
IMF	Uluslar arası Para Fonu
a. g. e.	Adı Geçen Eser
a. g. m.	Adı Geçen Makale
Der.	Derleyen
Çev.	Çeviren
s.	Sayfa
s.s.	Sayfalar Arası
Ank.	Ankara
İst.	İstanbul

TEZ HAKKINDA

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Milliyetçilik, günümüz toplumlarının oluşmasında önemli etkiye sahip olan bir akımdır. Milliyetçilik hakkında bir çok araştırmalar yapılmış ve bir çok yazılar yazılmış olmasına rağmen ortaya çıkmasında etkili olan diğer bir akım olan liberalizmle bağlantısı pek kurulmamıştır. Araştırmamızın problemi liberalizmle milliyetçilik arasındaki bağı kurup bunların bir sentezini ortaya koymaktır. Bu bağlamda Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında ortaya çıkan değişimle birlikte milliyetçiliğin liberalizmle olan ilişkisinin ortaya konulması çalışılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı 1980 sonrasında Türk milliyetçiliğinde liberal temaların artıp artmadığının araştırılması ve bu dönemdeki değişimlere atıfta bulunarak milliyetçilikle liberalizmin bu noktalarda artışın olup olmadığı ortaya koymaktır. Bunu ortaya koyarken öncelikle milliyetçiliği ve liberalizmi tarihi bir süreç içerisinde inceledikten sonra 1980 sonrasındaki yaşanan milliyetçilik anlayışındaki değişimleri belirtmektir. Bu değişim dünyanın liberal çizgide seyretmesi ve Türkiye’nin de buna ayak uydurması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ

Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde diğer ekollerden farklı parametrelerle gelişen milliyetçiliğin, Özal dönemiyle birlikte ve Türkiye Günlüğü Dergisi çerçevesinde liberal temalara vurgusu artmıştır.

Bu ana hipotez çerçevesinde oluşturduğumuz alt hipotezler ise şunlardır.

- Milletlerin var olması milliyetçilik akımının sağlayıcısı değildir. Bilakis milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkması milletlerin kendi kimliklerini belirlemesine yol açmıştır.
- Osmanlıdaki milliyetçilik hareketleri devletin içinden çıkan aydınlar tarafından değil de yurt dışından gelen düşünce adamları tarafından kurgulanmış ve başlatılmıştır..
- Milliyetçilikte olduğu gibi liberal hareketler de yurt dışından gelen aydınların etkisi vardır. Ama bu etkiler milliyetçilik duygusu kadar etkin olamamışlardır. .
- Çok partili hayata geçişle birlikte liberalizm söylemleri olsa da yoğun bir devletçilik politikası izlenmiştir.
- Özal, Türkiye’de liberalizmi siyasal anlamda uygulayan ve devletin sınırlandırılması gerektiğini vurgulayan ilk siyaset adamımızdır.
- Türkiye Günlüğü Dergisi milliyetçi bir çizgi etrafında toplanmışsa da liberal öğelere de yer vermektedir.
- Küreselleşmeyle birlikte milli-devletler önemini yitiriyor değildir, bilakis küreselleşmenin sağlıklı olarak yaşanması için milli-devletlere ihtiyaç vardır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma milliyetçilik ve liberalizm üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak milliyetçilik ve liberalizm üzerine çok fazla yayın ve düşünce adamı olması nedeniyle sadece tarihsel süreç içinde önemli olan, Türk milliyetçiliğine ve liberalizmine katkısı olanlar ele alınmış bunlarda da tam detayına inilmemiş genel hatlarıyla vurgulanmıştır. Araştırmanın ana metnini Türkiye Günlüğü Dergisi oluşturmaktadır. Yalnız, derginin milliyetçi liberal yazıları göz önünde bulundurulmuş ve değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda devleti kurtarmak için yapılan çalışmalar ve öneriler anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise; Türkiye'de milliyetçiliğin ve liberalizmin tarihi süreçte geçirdiği evreler anlatılmaktadır. nc bölümde ise; bir liberal milliyetçilik kombinasyonu olarak Türkiye Günlüğü dergisi alınmış ve dergideki liberal milliyetçi temalar vurgulanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bilimsel çalıŐmaların gerçek bir kimlik kazanması için belirli metotlara ve yöntemlere sahip olması gerekir. Bu doğrultuda pratik ve teorik olmak üzere gerçekleŐtirilen araştırmalar, çalıŐmaların sağlam temeller üzerinde yürümesi için önemlidir. ÇalıŐmamız teorik nitelikte olup, bu niteliklerin kaynaklarca desteklenmesiyle oluşmuştur. Bu bağlamda teoriye uygun bir alan olan milliyetçilik ve liberalizm incelenmiŐ ve literatür taraması yapılmıştır. Esas amaç ise Türkiye Günlüğü Dergisinin incelenmesi ve bu doğrultuda değerlendirme yapılmasıdır. Değerlendirmeye tutulan verilerin elde edilmesi ancak bu alandaki makale ve kitap çalışmalarının irdelenmesi yoluyla olmuştur. Konu ile ilgili sosyolojik çalışma çözümlenmesi yoluyla bir bakış geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda mevcut düşünce, üretilmiŐ fikir ekollerinin ve yazarların eserleri taranmıŐ ve temel referanslar olarak kabul edilmiştir.

TEZ METNİ

GİRİŞ

İnsanları bir arada yaşamaya iten sebep nedir? Yahut tek bir olgu ile bu birliktelikler açıklanabilirler mi? Çağdaş bilimsel metotları kullanan sosyolojinin buna vereceği cevap/cevaplar, birden çok kaynağa dayanan ve değişik perspektiflerden bakılarak oluşturulmuş olacaktır. Bu yüzden de insanların toplumsal yapılarını meydana getirmeye iten, kurumları oluşturmalarını sağlayan şey, doğaya karşı verilen savaşımın tek başına kazanılamayacağı gerçeği olduğu gibi sadece bu değildir. Yaşamların devamlılığı için olmazsa olmaz ihtiyaçların karşılanmasındaki işbölümü de verilebilecek bir cevaptır. Birlikten doğan kuvvetin de diğer kuvvetlere karşı koyabilmedeki etkisi nedeniyle, şeklinde de açıklanabilir. Hasılı, coğrafi, tarihi, psikolojik, ekonomi-politik, iktisadi, sosyolojik tüm açıklamalar doğrudur ve olgunun bir bölümünü aydınlatmaktadırlar.

Bununla beraber insanların bir araya gelirken belli bir takım benzerlikleri gözetmeleri ve bundan ortak paydalar çıkartmaları dikkatleri çekmektedir. Aynı dili konuşuyor olmak, aynı inanca sahibiyet, toprağı vatan görmek, aynı amacı paylaşıyor olmak gibi aslında millet tanımında görülebilecek unsurlardır bunlar. Millet tanımlamasının arkasında yatan tarihsel olgular bu anlamda tahlil edilmesi gereken bir öneme sahiptir.

Günümüzde kullanıldığı anlamda milli-devletlerin oluşumu insanlık tarihi kadar eskiye dayanmamaktadır. İnsanlar toplum haline gelebilmek için çeşitli evrelerden geçmişlerdir. Milli-devlet bu evrelerin en sonucusudur. Klan, kabile, vs. gibi yapılanmalarla devam edegelen topluluk hali, yerleşik hale geçişle ve devletin ortaya çıkışıyla birlikte toplum halini almıştır. Tabi ki bu oluşum kısa bir zaman zarfında ortaya çıkmamıştır. Modernleşme hareketleri, 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 Fransız ihtilaliyle birlikte ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri milli-devlet oluşumunun ön ayaklarını oluşturmaktadırlar. Milli-devlet milliyetçilik hareketlerinin bir sonucu olduğu gibi, millet de milliyetçilik hareketlerinin bir sonucudur. Çünkü insanlar/toplumlar milliyetçilik akımının etkisiyle milletleri tanımlamışlar ve milli-devletlerini kurmuşlardır. Bunun sonucunda da o zamana kadarki büyük imparatorluklar

yerlerini artık milli-devletlere bırakmaya başlamışlar ve dünya yeni bir dönemin içine girmiştir.

Milletlerin oluşumu öncelikle millet olma bilincinin kazanılması daha sonra da dil, din, ırk, kitle, toprak, kültür vs. gibi değerlerin ortak kullanımı etrafında şekillenmesiyle belirlenmiştir. Bu değerlerin hiç biri yalnız başına milleti tanımlamamız için yeterli değildir. Bir insan topluluğuna millet diyebilmek için bazı niteliklerin o toplumda olup olmadığı saptanmalıdır. Bazı anlayış biçimlerine göre, bir topluluğun millet sayılabilmesi için ırk birliği yeterlidir. Bu eksik bir görüştür. Aynı ırktan olmadıkları halde bugün milletlikleri tartışılmaz topluluklar vardır. İsviçreliler ve Amerikalılar gibi. Bazılarına göre ise millet olmanın başat unsuru aynı dili konuşabilmektir. Bu da her zaman doğru sayılamayacak bir görüştür; İsviçre'de üç ayrı dil konuşulur ama bütün İsviçreliler bir millettirler. Buna karşılık aynı dili konuşan pek çok Arap milleti vardır. Iraklılar ile Faslılar aynı dili konuştukları halde aralarında büyük farklar bulunur, ikisi de ayrı birer millet sayılabilirler.

Kimileri de millet olmanın başat unsuru olarak din birliğini kabul ederler. Kuşkusuzdur ki, artık bu da savunulamaz bir görüştür. Bugün dünyanın en büyük milletlerinden sayılan Japonların içinde çok çeşitli dinler vardır. Yine ayrı birer din gibi kabul edilebilecek Katoliklik ile Protestanlık Almanya'da, Amerika'da yan yana yaşamaktadır. Ama aynı dinden oldukları halde Müslümanlar hiçbir zaman tek millet sayılamamışlardır. Kuşkusuz görülmektedir ki, yalnızca bir etken millet olma veya millet olarak tanımlama sürecinde yetersiz kalmaktadır. Çünkü Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi sonrasında oluşan sosyal yapı milli-devlet eksenli parlamenter rejimi getirmiş ve anayasal zeminde halklara sözleşme hakkı sağlamıştır. Bu bağlamda bir değişken üzerinden milleti tanımlama çabası ciddi yanlışlıklara sürükleyecektir. O halde milleti; ne salt ırki, ne salt din, ne salt kültür ne de salt toprak bütünlüğü olarak tanımlamak doğru olmayacaktır. Millet, dil, din, kültür, ortak coğrafya unsurlarının bileşiminden oluşan büyük bir aile ya da cemaattir.

Günümüze gelindiğinde artık, millet kavramının içinin doldurulmasında, bütün bu olgular yanında, anayasal kurallarında oluşturduğu bir birliktelik göze çarpmaktadır.

Yani millet olabilmek aynı anayasa çerçevesinde ortak normlara bağlılık şeklinde değerlendirilmektedir. Bir millete bağlılık aynı dine, ırka bağlılıktan öte aynı anayasaya bağlı olma çerçevesinde bir amaç edinme ile o ulusa, millete ait olmayı zorunlu kılar. Bugün Avrupa'da gelinen nokta, bu olgu ekseninde tartışılmaktadır.

Millet kavramının oluşumu hakkında milliyetçilik kavramının temel bir olgu olduğu belirtilmişti. Çünkü Fransız İhtilali sonrasında gelişen milliyetçilik hareketleri toplumları sorgulamaya götürmüş ve biz kimiz sorusunu gündeme getirmiştir. Bu anlamdaki fikirsel ve reel tartışmalar ise millet olgusunun yerleşmesi konusunda ciddi adımlar atılmasını sağlamıştır. Ve biz kimiz sorusuna verilecek olan cevaplar yavaş yavaş aydınlanmaya başlamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi topluluklar din, dil ve en önemlisi olarak ırki kaynaklardan hareketle kendilerini tanımlamaya ve üst kimlikler oluşturmaya yönelmişlerdir. Sonuçta ortaya biz fikri çıkmıştır. Nedir bu biz fikrini oluşturan elementler? Bir ırka, dile bağlı olarak biz Fransa'dır, İngiltere'dir, Almanya'dır. Aslında tartışılan olgunun en önemli yanı ise Fransız İhtilali öncesinde ortaya çıkan kaosu, belirsizliğin yol açtığı buhrandan çıkma çabasıdır. Bu buhrandan çıkma girişimine milliyetçilik, liberalizm doğrultusunda hareket etmiş ve özgürlükleri biz kavramının etrafında milli-devletleri kurma çabası olarak ele almıştır. Özgürlükleri milletlerin özgürlüğü olarak nitelendiren milliyetçilik olgusu kısa süre önce Avrupa'da daha sonra tüm dünyada etkili bir akım haline almıştır. İhtilalin asıl hedefi kilisenin baskısına karşı koymaktır ve din anlayışı değişime uğramıştır. Burada laisizm devreye girer ve artık toplumların din eksenli büyük imparatorluklar ve derebeylikler halinden laik ilkelere dayalı milli-devletler haline dönüşmüştür.

Milli devletlere dönüşümü ortaya koyarken açıklanması gereken en önemli doktrinlerden biri de liberalizmdir. Liberalizmde tıpkı milliyetçilik gibi ihtilal sonrasında görülür. Ve kendince bu buhranlara bir cevap olma çabası içerisindedir. Bireysel özgürlüğü temel alan bu doktrin devletin, geleneklerin ve her türlü toplumsal baskının ortadan kaldırılarak, bireyin ve onun özgürlüklerinin sağlanması yönünde mücadele sahası belirlemektedir. Bu anlamda milli devletlerin oluşum çabası içerisinde liberalizmin büyük katkısı vardır. Nasıl? Çünkü liberalizmin ortaya koymuş olduğu özgürlük anlayışı, yeniden yapılanma olarak değerlendirebileceğimiz milli devlet

oluşturma çabası içerisinde en merkezi rolü oynar. Milli devleti oluşturan ve özünde milliyetçilik olgusunun bulunduğu bu yeni yapılanma özgürlüğün bir çabasıdır. Yani özgürlüğün temel alınmadığı bir milliyetçilik ve onun akabinde oluşan milli devlet, reel alanda yaşama şansı bulmayacaktır. Bu anlamda da liberalizmin temel unsurlarının milliyetçilik için öneme sahip olduğu görülür. Ancak ele aldıkları unsurlar açısından farklı yaklaşımlar sergiledikleri muhakkaktır.

Liberalizm ve milliyetçilik ele aldıkları özne bakımından farklılık arz etmektedirler. Liberalizm özne olarak bireyi ele alırken milliyetçilik milleti kabul eder. Liberalizm için toplumu oluşturan temel özne bireydir ve bireyin özgürlükleri söz konusudur. Milliyetçilikte bireyin temel gerçekliğinin ötesinde cemiyetin varlığı söz konusudur. Yani esas olan birey değil toplumdur.

Bireyi özne olarak yerleştiren liberalizm, bunun sonucunda devlete de sınırlandırılmış bir açıdan bakar. Liberalizmin ortaya koyduğu devlet, tıpkı bir gece bekçisinin görevi gibi yalnızca bireylerin güvenliğinden sorumlu olan ve bireysel özgürlükler yönünde yasalar ortaya koyan ve uygulayan anlayışa sahiptir. Yani aslolan devletin, cemiyetin tamamını kapsayıcı bir üst birliktelikten öte bireylerin özgürlüklerini oluşturan yapıya sahip olması gerekliliğidir. Ancak milliyetçilik devletin bekasını bireyin özgürlüklerinden önce tutar. Önemli olan birey değil devletin kendisidir.

Liberalizmin ekonomik anlayışı serbest piyasaya dayalı piyasa ekonomisidir. Piyasayı oluşturan saha ise yine bireyin özgürlüğünün sağlanmış olduğu alandır. Bu anlamda devlet piyasaya müdahale etmemelidir. Yalnızca piyasanın işlerliğini devam ettirici tedbirleri almalıdır. Milliyetçilikte ise, esas olan devletçilik ilkesidir. Fakat bu, ekonominin salt devlet kontrolü altında olduğu anlamına gelmemektedir. Liberalizm ise, bu anlamda piyasayı oluşturan güçlerin özel sektöre ait olmasını savunur. Üretim araçlarının özel sektörde olmasıdır denilebilir. Milliyetçilik ise bu duruma karşı olarak özelleştirmeye karşı bir tavır sergiler.

Liberalizm ve milliyetçilik görüldüğü üzere birbirinden farklı doktrinlere sahipken tarihsel süreç içerisinde ortak platformlarda yan yana yer almışlardır. Örneğin, ABD Başkanı R. Reagen milliyetçi muhafazakar kimliğiyle ön planda dururken, liberalizmin dünyada uygulanmasında en büyük role sahiptir. Aynı şekilde ülkemizde de Turgut Özal milliyetçi, muhafazakar kimliğiyle ön plana çıkmış bir liderdir. Fakat Özal kimliğini oluşturan bir diğer önemli olgu liberalizmdir.

Milliyetçilik ve liberalizm ortaya çıkış noktaları bakımından Avrupa'ya has olgulardır. Fakat bu olgular kısa sürede tüm dünyada etkili hale gelmişlerdir. Dönemin büyük imparatorlukları milliyetçilikten nasibini aldıkları gibi bu durum Osmanlı İmparatorluğuna da sirayet etmiştir. Milliyetçilik akımının etkisiyle İmparatorluk içindeki milletler ayaklanmalar başlatmışlar ve Osmanlının merkezi otoritesini olumsuz yönde etkilemişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA OLUŞAN KURTULUŞ REÇETELERİ

1.1.EKONOMİK-SİYASİ BÜROKRASİDE MERKEZİ OTORİTENİN ÇÖKÜŞÜ

16.yüzyıldan itibaren Osmanlı ekonomisi kötüye doğru gitmeye başlamıştır, coğrafi keşifler sonucu Anadolu, Akdeniz ve İpek yolu eski önemini kaybetmiştir. Buna karşın yine coğrafi keşiflerin sonucunda, yeni keşfedilen yerlerden elde edilen altın ve gümüş sayesinde Avrupa'da fiyatlar artmış ve ticari hayat bir hayli canlanmıştır. Avrupa'nın sömürgelerinden getirdiği ucuz hammadde ve emek (köle ticareti), büyük miktarda altın ve gümüşün Avrupa'ya transferi ile sağlanan büyük sermaye ve Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik gelişme neticesinde Osmanlı ekonomisi Avrupa'yla rekabet etme gücünü büyük ölçüde yitirir. Osmanlı tüccarı mamul ağırlıklı satıştan, hammadde ağırlıklı satışa yönelmek zorunda kalır. Ayrıca 1740 yılından itibaren kapitülasyonlar devamlılık kazandığı için geleneksel Osmanlı sanayi çökmeye başlar. Kötüye gidiş sanayiyle sınırlı kalmaz, tarımı da etkiler ve tımar sistemi bozulur. Suhte ve arkasından Celali İsyanları çıkar¹. Huzur ve güven ortamı bozulmuş, devlet otoritesi zayıflamıştır. Ekonomik gerilemeyle birlikte, sosyal huzursuzluklar da başlamış ve bu ikisinin neticesi olarak çiftçiler pazar için değil, sadece kendi öz tüketimleri için üretim yapmaya başlamışlardır.

19. yüzyıl Osmanlı tarihinde çok önemli bir dönemeç, Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşmasıdır (1838 Balta Limanı Anlaşması). Bu anlaşmanın temelinde yatan sebep İngiltere'nin dış ticaretinde Osmanlı'nın taşıdığı önemdir. Osmanlı açısından ise durum daha çok siyasidir. Mısır'a vali olarak atanan Mehmet Ali Paşa Osmanlı'ya karşı ayaklanmış ve Kütahya'ya kadar gelmiştir. Ayrıca Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası Osmanlı yönetimini çok fazla rahatsız etmektedir. Rusya ve Mehmet Ali Paşa tehlikesi sebebiyle Osmanlı, İngiltere ile olan ilişkilerini geliştirme kararı almıştır. İngiltere'nin Osmanlı'ya olan ihracatı 1812 ile 1836 yılları arasında 12 kat artmıştır. Ayrıca Osmanlı'dan İngiltere'ye önemli sayılabilecek düzeyde bir ihracat ta yapılmakta olup, satılan ürünler daha çok hammadde veya tarımsal ürünlerden oluşmaktadır. Osmanlı'nın merkezi yönetimi çok zayıf kaldığından yerel düzeyde belli güçleri olan ayan ve paşalar dış ticaretten önemli ölçüde vergi, resim, harç ve rüşvet almışlardır. Yerel

¹ Sadık Acar, *Tanzimat Yıllarında Osmanlı İktisat Düzeni*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s.s. 98-101.

güçlerin bu faaliyetleri Osmanlı'daki piyasa mekanizmasını bozucu yönde etki yapmakta, İngiltere de bundan rahatsız olmaktadır. Osmanlı yönetimindeki siyasi kararsızlık ve idari dağınıklık devletin bu yerel güçleri kontrol etmesini engellemektedir. Bu dönemde Rusya Kırım'ı 1774'te işgal etmiş ve devamındaki süreçte 1829 Edirne Anlaşması ile serbest ticaret ayrıcalıkları elde etmiştir. Bu durum İngiltere'nin tedirginliğini daha çok arttırmıştır. O yıllarda Mısır'da bulunan Mehmet Ali Paşa, himayeci politikalarla büyük bir sanayi hamlesi başlatmıştır. Bu durum da İngiltere'yi rahatsız etmiş ve Mehmet Ali Paşa'yı, Osmanlı kanalıyla kontrol etmeyi planlamıştır. Ayrıca Osmanlı'da bulunan büyük toprak sahipleri, aracı sınıflar, ticaret ve taşımacılık faaliyetlerini yürüten Rum gemi sahipleri dış ticaretteki engellerin azaltılması için büyük gayret göstermektedirler.²

Bütün bu gelişmelerin neticesinde 1838'de Osmanlı - İngiliz Ticaret Sözleşmesi imzalanmıştır ki anlaşmadaki maddeler tamamen İngilizlerin lehine, Osmanlı'ların ise aleyhinedir. Osmanlı sanayi ve tüccar kesimi yabancılar karşısında rekabet açısından dezavantajlı bir konumda bırakılmıştır. Bu anlaşma kapitülasyonlardan sonra Osmanlı'nın iktisadi alanda Avrupa'ya karşı verdiği en büyük tavizdir.³ Bu anlaşmadan sonra birkaç yıl içinde başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkeleriyle de benzer anlaşmalar yapılmak suretiyle Osmanlı Avrupa ülkelerinin açık pazarı haline gelmiştir.

Avrupa ülkelerinin Osmanlı'ya olan dış ticaret hacimlerinin artmasının bir sonucu da ülkenin alt yapı yatırımlarının bu yüzyıl boyunca büyük bir artış göstermesidir. Osmanlı'nın son döneminde yapılan 5,7 milyar kuruşluk yabancı yatırımın 4 milyar kuruşu demir yolları, elektrik, tramvay, su, liman tesisleri için harcanmıştır. Bu büyük alt yapı yatırımları Osmanlı'daki işçi sınıfı bilincinin oluşmasında yardımcı olmuş ve Türk tarihinde ilk defa büyük grevlerin bu dönemde görülmesine neden olmuştur.⁴

Tanzimat süresince toprak mülkiyeti ile ilgili olarak köklü düzenlemeler yapılmıştır. 1831'de son tımarlar lağvedilir, 1839'da ilan edilen "Hatt-ı Şerif" ile herkesin

² Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.s. 63-67.

³ A.g.e., s.s. 68-72.

⁴ Ali Gevgilili, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989, s.s. 30-33.

can ve mal güvenliğinin garanti altına alınacağı güvencesi verilir. Buna ilaveten kişilerin kendi mallarını diledikleri gibi kullanabileceği ve öldükten sonra mirasçularına bırakabileceği kabul edilir. Malların müsadere kaldırılarak, 1840'da çıkarılan ceza kanunu ile müsadere suç sayılır. 1858'de çıkarılan arazi kanunu ile özel mülkiyet geçmişe oranla büyük ölçüde güvence altına alınır ve söz konusu yasa 1926 tarihli Medeni Kanuna⁵ kadar yürürlükte kalır.

Osmanlı'nın bu dönemdeki en önemli olaylarından biri dış borçlanmadır. 600 yıllık tarihinde Osmanlı Devleti sadece son 60 yılında dış borçlanmaya gitmiştir. 1854 yılında alınmaya başlanılan borçların geri ödenmesi ancak 1954 yılında tamamlanmıştır. Osmanlı'nın dış borçlanmasının sebeplerini; Güvenlik Harcamaları ve Savaş Tazminatlarındaki Artışlar, Ulufe ve Cülus Geleneği, Kaybedilen Toprakların Devlet Gelirleri Üzerindeki Olumsuz Etkisi, İç Ticaretteki ve Sanayideki Yetersizlikler, Tanzimat Uygulamalarının Vergi Kaybına Yol Açması, Ticaret Sözleşmelerinin Osmanlı Hükümeti'nin Hareket Alanını Daraltması, Dış Ticaret Açıkları, Borçlanmaya Aracılık Yapanların Aldıkları Masraf ve Komisyonlar, Alınan Borçların Verimsiz Alanlarda Kullanılması,⁶ şeklinde sıralayabiliriz.

Osmanlı dış borçlarını geri ödemede büyük güçlüklerle karşılaşmış, 1866 yılından itibaren borçların itfa bedelleri ve faizlerde gecikmeler olmuş, 1875'de borç krizinden dolayı mali kriz meydana gelmiş ve en sonunda borç veren ülkelerle 1881 yılında yapılan bir anlaşma ile "Duyun-u Umumiye İdaresi" kurulmuştur. Bu idare ile ülkenin bazı gelir kaynaklarına el konulmuştur.⁷ Yabancı sermayenin Osmanlı'da bu kadar yatırım yapmasına karşın, Osmanlı Ekonomisi'nin sektörel yapısında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Osmanlı iktisadi düşünce hayatında yer alan Usul-ü Himaye fikri ve daha sonra gelişen Milli İktisat Akımı, I. Dünya Savaşıyla birlikte uygulama alanına girecektir. Nitekim Avrupa ülkelerinin tepkilerine rağmen 1914'de kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılır. Yabancı anonim ve sigorta şirketlerinin ayrıcalıklarına son verilir

⁵ Tezel, a.g.e., s.s. 75-78.

⁶ İlhami Söyler, "Nedenleri Ve Sonuçları Açısından Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması", *Maliye Dergisi*, Ankara, Sayı: 127, 1998, s.s. 25-31.

⁷ Acar, a.g.m., s.107.

ve hatta bu şirketlerin Osmanlı tüzel kişiliği kazanmaları istenir.⁸ Bu dönemde iş hayatında ve ticaretle milli unsurların hakim hale gelmesi için; 27 Mart 1915'te Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda değişiklik yapılarak, uzmanlık söz konusu olmadıkça fabrikalardaki personelin Osmanlı olması zorunluluğu - Ticari hayatta Türkçe zorunluluğu - Yabancı okullarda Türkçe, Türkçe Tarih ve Türkçe Coğrafya dersleri zorunluluğu- Almanya ve Avusturya'ya öğrencilerle birlikte usta başı ve teknisyenlerin⁹ de gönderilmesi kararları alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan tüm bu ekonomik kötü gidiş devlet otoritesini de sarsmıştır. Dönemin padişahları halk arasında meydana gelen ayaklanmaları bastırmak için büyük emek sarf etmişlerdir. Özellikle Fransız İhtilaliyle başlayan milliyetçilik hareketleri ve özgürlük düşünceleri imparatorluk içindeki merkezi otoriteyi ciddi anlamda tehdit unsuru haline gelmiştir. Azınlıklara verilen siyasi ve ekonomik haklar Osmanlı için parçalanmanın birer özelliğini teşkil etmektedir. Osmanlıda merkezi otoritenin çöküşünü hazırlayan etmenler başta, ayanlara bir takım hakların verilmesi şeklinde gerçekleşen sened-i ittifak (1808), bazı kesimler tarafından padişahın otoritesine ortaklık olarak algılanmıştır. Bu belgeyi “İngiltere’de feodal beylerle kral arasında imzalanan ve kralın karşısında beylere birtakım haklar tanıyan 1212 tarihli Büyük Şart (Manga Carta)’a benzetenler vardır.”¹⁰ Sened-i İttifakın devamında gelen reform hareketleri olan; Tanzimat fermanı (1839), Islahat fermanı (1856) ve ilk Osmanlı parlamentosunun (1877) kurulması Osmanlı merkezi otoritesini her geçen gün biraz daha zayıflatmıştır.

Tanzimat döneminde bürokrasinin temel amacı, topluma hakim olmaktır. Merkezi yönetim, gücünü ülkenin her yöresinde etkili hale getirmek için çalışmıştır. Bir taraftan dış baskılar, diğer yandan içerde müslüman olmayan toplulukların talepleri, Batı kaynaklı yönetim kurumlarının benimsenmesi sonucunu doğurur. 1864 yılında “eyalet” sisteminden bugün uygulanmakta olan “vilayet” (il) modeline geçilir. Taşra yönetiminde vilayet alt kademeleri olan “sancak”, “kaza” ve “köy” yönetimleri yeniden

⁸ Zafer Toprak, Milli İktisat, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, 3. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.744.

⁹ Sina Akşin, 100 Soruda Jön Türkler Ve İttihat Terakki, Gerçek Yay., İstanbul, 1980, s.s. 280-285.

¹⁰ Server Tanilli, Devlet ve Demokrasi, Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s.46.

düzenlenir. Bugünkü yerel yönetim birimlerimiz içinde yer alan “il özel idaresi” ve “belediye”lerin kurulması bu döneme rastlar. “Danıştay” ve “Sayıştay” gibi temel kurumlar da Tanzimat döneminin ürünüdür. Tanzimat’tan sonra eski Osmanlı bürokrasisi bozulmaya başlar. Devletin güçlü zamanlarında, bürokratların “padişah ve hanedan” a mutlak bağlılığı vardır fakat Tanzimat’la birlikte bu bağlar yerinden sarsılmıştır. Bürokrasi kendini düşünen bir sınıf haline gelmiştir. Bürokrasi çıkarlarına “devlet menfaati” adı verilmiştir. O dönemde memurların maaşı, bugünkü noterlerin gelirlerine benzemektedir. Ayrıca memurlara, belirli ölçüde hizmet güvencesi de verilmiştir. *Allah’tan sağlık devletten aylık* gibi özdeyişler, yönetim kültürümüze bu dönemde girmiştir.¹¹ Bu dönemde padişahın otoritesi ve karar alma yetkisi fiilen bürokrasiye geçer. Dolayısıyla bürokratların ülke yönetimindeki güçleri artmıştır. Zaman zaman bürokrasi ile padişah arasında otoritenin paylaşımı konusunda tartışmalar da ortaya çıkmıştır. Osmanlıdaki merkezi otoritenin çöküşünün ve dolayısıyla Osmanlı’nın çöküşünün bir başka nedeni de Devlet içindeki prebandalist*¹² yapıdan kaynaklanmaktadır. Osmanlı’nın toprağa dayalı olan ekonomisi tımar sisteminin bozulması, askeri yenilgiler ve devşirmelerin Padişaha baş kaldırmaları, halk ayaklanmaları merkezi otoritenin zayıflamasına yol açmıştır. Osmanlı’nın modernleşme anlamında Batıdan uzak ara geride olması ve ekonominin bir dönem sonra batının eline geçmesi, başta Batıya yardım olarak verilen Kapitülasyonların Osmanlı’nın aleyhine dönmesi ve artık bitmiş durumda olan ekonominin fes edilmesi (duyun-u umumiye), Osmanlı’nın merkezi otoritesinin dışa bağımlı hale getirmiş ve devletin çöküşüne kadar gitmiştir.

1.2. LİBERAL VE MİLLİYETÇİ TEMALARIN DOĞUŞU

Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyıldan itibaren duraklama ve gerileme dönemine geçmiş, 1699 Karlofça dönemeciyle başlayan ve birbirlerini izleyen savaşlar ve mağlubiyetlerle tanışmıştır. Böylece Fransız İhtilali’nin sonuçları olarak ortaya çıkan

¹¹ <http://www.academical.org>, 15.01.2004

* Max Weber bu kavramı Çin İmparatorluğu’nda uygulamıştır. Preband resmi görevlilerin devlete ait topraklardan veya diğer kamu gelirlerinden rant almaları demektir. Weber, bu hakka sahip resmi görevlilere dayanan siyasal sisteme prebandalizm adını vermiştir.

¹² Ali Kazancıgil, “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, (Der. E. Kalaycıoğlu-A.Y. Sarıbay), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.143.

nasyonalist hareketler tesiriyle de tebaasına hükmedemeyen bozuk bir siyasi yapının önüne geçememiştir. Bunun yanında özellikle coğrafi keşiflerle ticari merkez olmaktan çıkmış, kapitülasyonlarla çökertilmiş, tarıma dayalı ve sanayi temelli ekonomilerle rekabet edemez durumda olan bir ekonomik yapı ve değişime kapalı medrese eğitimi vs.¹³ özellikleriyle içten içe çürümüş/çürüyen bir Osmanlı Devleti görüntüsü egemendir. Ama buna mukabil, Rönesans ve reform hareketleriyle, coğrafi keşif ve bilimsel ilerleme ve uygulamalarıyla ve aydınlanma projesiyle skolastik zihniyet ve feodal yapıdan çıkan üretimi artmış, hümanist, seküler, rasyonel, bireysel, bilimsel temelli yapıyı kurmayı başarmış ve kültür kimliğini kurabilmiş, ulus devlete yönelmiş, hasılı yeni bir yaşam tarzına yönelmiş ve sağlam adımlar atmış olan bir Avrupa, dünyanın örneğine adaydır.

Osmanlı bunu fark ettiğinde batıdaki gelişmeleri geriden takibe başlamıştır. III. Selim ile başlayan ve II. Mahmut ile devam eden askeri alandaki yenileşmeleri Bahr-i ve Berr-i Hümayunların 18. yüzyılda açılışı, diğer yeniliklerin de yapılabilmesinin yolunu açmıştır. Tanzimata kadar ki bu değişimler zorunluluklar karşısında yapılan değişimlerdir ve bazı teknik bilgileri memlekete aktarımdan ibarettir, köklü değişime hedeflenmiş değildir. Fakat Batı ile fark giderek açıldıkça ve içeride Osmanlı Devleti paşalarına dahi söz geçiremez duruma düşünce kurtuluş reçetesi olarak yönünü tamamen Batıya dönmüş, devletten topluma doğru Batılılaşma içine girmiş ve nihayet Tanzimat Fermanı (1839) ile Batı Medeniyetine girdiğini ilan etmiştir. Osmanlı bu modernleşme çabası ve hareketleri Batılılaşma olarak karşımıza çıkmıştır. Ama ifade etmeliyiz ki, Tanzimatçılık Batıcılık yanında Osmanlıcılığın da resmi ideolojisi olarak benimsenmiştir de.

İşte bu gelişmeler sonucunda oluşan “devleti nasıl kurtarabiliriz?” sorusuna Batılılaşma ve Osmanlıcılık ideolojisi ile verilen cevaplar ve uygulamalar giderek daha da belirginleşmiş ve Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük olarak kendini üç tarz-ı siyasette ifade etmiştir. Bunların her biri birer kurtuluş reçetesi olarak takdim edilmiştir. Aydınları da bölen ve çatışan bu üç ideolojiyi şu şekilde ifade edebiliriz; batıya

¹³ Neşet Tokı, “Üç Tarz-ı Siyasetin Gölgesinde Toplumsal Değişim”, *Bilgi ve Hikmet*, Sayı: 9, İst., 1995, s. 112.

kaynaşması ve çok uluslu Osmanlı İmparatorluğunun din ve ırk farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlara eşit haklar verilmesi suretiyle kurtarılmasını öneren Tanzimat Devri Liberalizmi (Osmanlıcılık); Müslümanlığın politika, kültür ve toplumsal yaşam üzerindeki egemenliğini devam ettirmesini ve özellikle Türkler ve Araplar arasında olmak üzere imparatorluğun içindeki Müslümanlarla sınırları dışındakiler arasında kopmaz bir bağ teşkil etmesini ısrarla isteyen müslümanların görüşü (İslamcılık ya da Panislamizm) ve ilk romantik dönemlerde Türk ırkından herkesi zamanla tek bir imparatorluk içinde birleştirmek amacıyla Türkler arasında sıkı ilişkilerin kurulması için mücadele eden Türk Ulusçuluğu (Turancılık ya da Pantürkçülük).¹⁴ Ancak ifade etmeliyiz ki, Osmanlı İmparatorluğunu kurtarma girişimlerine yönelik her bir fikir, aslında İmparatorluğu kurtarmaya değil, dağılmasına biraz daha yardımcı olmuştur. Çünkü, ileri sürülen formüller, kısmen Osmanlıcılık hariç olmak üzere, sorunun hep bir yönünü alarak diğer kalabalık grupları askıya almışlardır. Zira, o dönemde İmparatorluğun içindeki diğer milletleri, dini grupları, azınlıkları, Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerinin tesiriyle Osmanlı yönetiminden kopmak istiyorlar ve ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir.

Osmanlının özellikle gayri Müslimlerin kopuşunu engelleme çabası, Batının insan hakları anlayışından esinlenen bir dizi reform yapmasına yol açmıştır. 19. yüzyılın ortasından itibaren din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarının yaşam, itibar ve mülkiyet hakları garanti altına alınmış ve Osmanlı kimliğinin toplumsal tanımı böylece birey haklarını esas alan bir yöne doğru çevrilmiştir. Bu reformlar doğrultusunda 1839 tarihli Gülhane-i Hattı Hümayunu ile 1856 tarihli Osmanlı Anayasası oluşmuş ve 1877 yılında da bu reformların sonucu olan ilk Osmanlı Parlamentosu kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun 19. yüzyılda içine girdiği Batılılaşma süreci Osmanlı Devletinin temeli sayılan kurumları sarsacak değişik kavram ve fikirleri de beraberinde getirmiştir. *Vatan, millet, hürriyet, eşitlik* gibi yeni Avrupa kaynaklı kavramlar, yabancı ülkelerde kurulan Osmanlı elçilikleri, Avrupa'ya gönderilen öğrenciler, Türkiye'ye gelen yabancı öğretim üyeleri ile kurulan ilişkiler vasıtasıyla bazı Osmanlı aydını arasında kıymet kazanmaya başlamıştır.

¹⁴ Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yay., (Çev. Kadir Günay), Ankara, 1979, s. 84.

Kıymet kazanan bu kavramlar çerçevesinde kurtuluş reçeteleri olarak ortaya çıkan çeşitli akımlar ve akımların önde gelen aydın gruplarından bir kısmı liberal bir kısmı milliyetçi temaları önemle işlemişlerdir. Dönemin padişahı II. Abdülhamit'in istibdada yönelik yönetimi de eklenince, hem Abdülhamit'i devirmek hem de memleketin geleceğini hangi temelde şekilleneceğini tayin etmek üzere önem kazanan Jön Türkler olarak isimlendirilen yeni bir aydınlar grubunun doğuşuna tanık olunmuştur. "Müslüman Osmanlılara ilk defa liberalizm ve milliyetçilik fikirlerini tanıtmış"¹⁵ olan Jön Türkler daha sonra Prens Sabahattin ve 'Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüsü Şahsi' görüşü ile 'Devrim ve dış müdahaleye karşı Ahmet Rızacılar' olarak ikiye bölünmüşlerdir. Ancak Jön Türkler konusunda açıklığa kavuşturulması gereken hususların var olduğu kanaatindeyiz.

Jön'lük Avrupa'da ulusçuluk ve meşrutiyet ve hatta Cumhuriyetçilik yanlısı olma anlamına gelirken, Osmanlıda hem din hem devlet düşmanlığı anlamında değerlendirilmiştir. Avrupa'daki anlamıyla devrimcilik, ulusçuluk ve liberallik ifade eden Jönlük II. Abdülhamit döneminde dinsizlik, dehrilik, asilik, sosyalistlik ifade etmektedir. İlk zamanlarda Türk ismini kullanmaktan kaçınarak Genç Osmanlılar olarak kendilerini adlandırma gayretlerini de burada aramak gerekir. Fakat, Osmanlıcılık fikrinin hakim olması ve "o zamanlar bir çokları için Türk'ün onur kırıcı bir sözcük"¹⁶ olarak değerlendirildiğini de eklemek gerekir. Zaten bu doğrultuda Abdülhamit döneminde Jön Türklerle yapılan en etkili itiraz da, "Türkçülüğü gütmekle Osmanlı Devletinin dağılımına hizmet ettikleri"¹⁷ iddiasıdır.

Yeni Osmanlılar ile Jön Türk ayrımı yapmak anlatılan ve anlatılacak olan konulara açıklık getirecektir. I. ve II. Meşrutiyeti hazırlayan inkılap / ihtilalcilere Jön Türk denilmesi¹⁸ yanında; 1865'de ortaya çıkan, Tanzimat ve Islahat hareketlerine tepki gösteren müslüman halk arasındaki gençlerden oluşan, bazı istisnaları olmak üzere İslam'ı dayanak kabul eden, meşrutiyet isteyen, Bab-ı ali'nin takip ederek Avrupa'ya

¹⁵ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, (Çev. Nüzhet Salihoğlu), Bağlam Yay., İstanbul, 1995, s. 35.

¹⁶ Jacop M. Landau, *Pantürkizm*, (Çev. Mesut Akın), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 48.

¹⁷ Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s. 64.

¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1952, s. 103.

sürdükleri ve İslam dayanakları nedeniyle Avrupa'da da destek bulamayan, 3.5 yıl sonra tekrar yurda dönen ve Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi'nin önemli temsilcisi oldukları Yeni Osmanlılar Cemiyetini, Jön Türklerden ayıran görüşler de vardır. Bu görüşte olanlar Jön Türkleri 1878'de I. Meşrutiyet'in kapanması sonrasında II. Abdülhamit'in haklı veya haksız 33 yıl süren istibdat iktidarına muhalif Batıcı Jön Türkler olarak değerlendirirler. Ülkemizde Jön Türkler ise temel ideolojileri pozitivism ve Osmanlılık olan 1889 sonrasındaki ittihat ve terakkiciler olarak bilinir.¹⁹ Esasen Jön Türkler de Prens Sabahattin'in temsil ettiği Adem-i Merkeziyetçiler ile A. Rıza'nın öncüsü olduğu ittihatçılar olarak ikiye ayrılmışlardır. Jön Türkler zamanında başlangıcı görülen Türkçülük ise dikkatleri çekmeye başlamış ve bu hareket 1880'lerde lengüistik Türkçülük olarak kendini göstermiş, Şemsettin Sami'nin eserlerinde bir lisaniyat sorunu olmuştur.²⁰ 1908 inkılabından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı siyasetini eline geçirmiş çoğunlukla Türk subay ve memurlardan oluşmuş gruptur. İşte bu grup bağlı buldukları Türkçü fikirlerin gücünü de koruyamamışlardır.²¹

Dönemin üç önemli ismi Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi düşünürlerce Osmanlı, Avrupa'nın büyük devletlerinin politikalarına pasif bir şekilde tembellikle karşı koymuşlardır. Halbuki müslüman halkı dirençli olmalıydı. Dolayısıyla İmparatorluğa tehdit unsuru olan milliyetçilik hareketlerine karşı bir önlem de alınmış değildir²². Sonuç ise kendi menfaatleri uğruna Osmanlı İmparatorluğundan ayrılıştır.

Ayrımı dikkate alarak Yeni Osmanlıların ve Jön Türklerin milliyetçilik ve liberal temalarını ise şöylece açıklamak mümkündür. Yeni Osmanlılar, Avrupa'da liberal , milliyetçi ve hatta sosyalist devrimcilerle tanışmalarına rağmen düşüncelerinde meşru ayaklanma hakkını tanımamışlardır.²³ Dolayısıyla onların düşünceleri üzerinde Mazzini-Garibaldi, (Joseph Mazzini-1803-1872- İtalyan devrimci, milliyetçi lider) çizgisindeki liberal milliyetçi devrimci çevrenin ve Marxist sosyalistlerin etkisi olmamıştır. Bu çerçevede en önemli simalarından olan Namık Kemal'in yazılarında,

¹⁹ Toka, a.g.m., s.s. 113-116.

²⁰ Şerif Mardin, *Jöntürklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 62.

²¹ David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev; Ş. Serdar-R.Ertem-F.Erdem), Kervan Yay. İstanbul, 1979, s. 9.

²² Şerif Mardin, *Jöntürklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, s. 62.

²³ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 293.

Osmanlı devletinin çöküş nedenleri, çöküşü tersine çevirmenin yolları ve gerekli reform hareketlerinin neler olduğuna yönelik sorulara cevap aradığını ve nedenleri siyasal ve ekonomik, yollarını eğitim ve reformlara da anayasal meşrutiyetçi bir devlet rejimi kurmakla başlamak²⁴ şeklinde cevaplar bulduğunu ifade etmemiz meseleyi açıklığa kavuşturacaktır. Bu düşüncelerle de Yeni Osmanlılar, Osmanlı çatısı altında Türklük ve Müslümanlığı yaşayarak Batılı milletler gibi modern devlet kurmak istekleriyle Osmanlı düşünsel hayatında ve devlet yönetiminde bir çok yeniliğin ilk adımlarını atmışlardır.

1877'de II. Abdülhamit tarafından dağıtılmış olan Yeni Osmanlılar yurtiçi ve yurt dışı faaliyetleriyle süreci İttihat ve Terakkiye bağlamışlar, yani İttihat ve Terakki, Yeni Osmanlıların devamcısı niteliğinde olmuştur. Bu süreç kendini İttihat ve Terakki'nin göreve gelişinden sonra yapılmış olan 1908 seçimlerinde gayri Müslimlerin siyasi eşitliğe ulaşma umutlarının artışı²⁵ göstermiştir.

II. Abdülhamit'in, I. Meşrutiyeti kapatmasıyla başlayan baskı rejiminin doğurduğu Jön Türklerle birlikte devletin resmi ideoloji olmaktan çıkan Batılılaşma, asker-bürokrat aydınların ideolojisi haline dönüşmüştür. Artık yönetimin muhalifleri Yeni Osmanlılar değil, Batıcı Jön Türklerdir. Yeni Osmanlıların içinden çıkamadığı problemler Jön Türklere özellikle de İttihat ve Terakkicilere miras kalmıştır. İttihat ve terakkinin birinci çözüm önerisi olan Osmanlıcılık iken Arnavutların ve Arapların uluslaşma çabaları sonucunda Osmanlıcılıktan vazgeçilmiştir. Bu milliyetçilik hareketleriyle İttihat ve Terakki programını değiştirmiş "Türkün Türkten başka dostu yoktur" sloganını hatırlatan bir dönüşüm yaşanmıştır. Balkan savaşları sonrasında ise İttihatçılarca Türkçülük, Osmanlı Devletinin ilan edilmemiş bir ideolojisi olarak uygulamaya konmuştur.²⁶ Türkçülük ideolojisinin veya Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde İttihat ve Terakkiye en önemli desteği veren ise basın-dergiler olmuştur. Mısır'da, Cenevre'de, Napoli'de, Paris'te, yayınlanan Anadolu, Emel, Hakikat, Hayal, İstikbal, Meşveret, Türk gibi dergiler²⁷ en önemlilerindendir.

²⁴ A.g.e., s.s. 285-288.

²⁵ Müge Göçek, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, Cilt : 4, 2002, İst., s. 69.

²⁶ Orhan Gazi Ertekin, "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, Cilt: 4, 2002, İstanbul, s. 352.

²⁷ Mardin, *Jöntürklerin Siyasi Fikirleri*, s. 330.

Doğu toplum tipinden Batılı toplum tipine geçişi amaç edinmiş olan İttihat ve Terakki 1913’de (resmi bir siyasi parti olarak) partileşince görülmüştür ki, ideolojisinde Türk milliyetçiliğine yer veriyor olsa da milliyetçiliği partinin temel doktrini olarak almamıştır. Aksine Osmanlının bütünlüğü ön planda tutularak diğer milletlerin başa bela olmaları engellenmek istenmiştir. Dolayısıyla siyasal ideolojisi kesin bir devrimci ve ulusçu biçim almamıştır, ta ki bazı milletlerin İmparatorluktan ayrılmalarından sonra Türk milleti bilincini ve siyasal yapı içerisindeki yerini almalarını sağlamak için atağa geçişlerine kadar. Artık Osmanlı birliğini nasıl sağlarız, diğer milletlerle nasıl uzlaşabiliriz gibi sorular geride kalmış ve 1908 devriminden sonra Türkçülük ve siyasal anlamda particilik ön plana çıkmaya başlamıştır. “1911 de İttihat ve Terakki Cemiyeti Türk olmayan tüm toplulukları ulus dışı bırakmak ve Türkler arasında vatanseverliği aşlamak maksadıyla imparatorluktaki tüm okullarda Türk dilinin kullanılmasının şart koşan eğitim politikası uyguladı.”²⁸

Anlaşılabacağı üzere Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar Osmanlı toplumundaki Türkler arasında milliyetçilik akımı gelişmiş değildir. Ayrıca görülmektedir ki, “Türk milliyetçiliğinin ideolojik biçimlenmesini sağlayan gelişme Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında yaşanmıştır.”²⁹ Bu anlamda Türk milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan unsurlardan biri İmparatorluğun dağılışı sonrasında Jön Türklerdir. Bundan başka etkide bulunmuş unsur ve şahıslar ise genel hipotezimize, Türk milliyetçiliğinin gelişim seyrine katkıları açısından önemi haizdir.

1.3. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN OLUŞUMUNDA ETKİLİ UNSURLAR

Türk milliyetçiliğinin oluşumunda birçok unsur ve şahıs görebilmek, bunları farklı tasniflerle sunmak mümkündür. Çalışmamızda bu unsurları dört başlıkta toplamayı uygun bulduk. Bunlar sırasıyla Jön Türkler, Rusya’dan gelen Türk düşünürler, Avrupalıların Türkler hakkındaki yazıları ve Ziya Gökalp olarak belirlenmiştir. Bunlardan ilki olan **Jön Türkleri** bir önceki başlığımızda ele aldık ve

²⁸ Göçek, a.g.m., s. 75.

²⁹ S.Seyfi Ögün, *Mukayeseli Sosyal Teori Ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 116.

gördük ki, Türk milliyetçiliği, Jön Türklerce tüzüklerinde yer almasına rağmen Osmanlıcılığa mağlup olmuştur. İmparatorluktaki diğer milletlerin başa bela olmaması için. Ancak Fransız İhtilalinden bu yana gelişen milliyetçilik akımlarının etkisiyle ve Osmanlı Devletinin içindeki Ermeni, Arap, vs. azınlıkların ayrılma talepleriyle diğer halkların İmparatorluktan kopuşu sonucunda ve 1908'de Jön Türklerin iktidara gelmeleri sonrasında Türkçülük ve Türk milliyetçiliği oluşmaya başlamıştır. Yani Türk milliyetçiliği Jön Türkler içinde neşv-ü nema bulmuştur.

Türk milliyetçiliğine önemli katkılardan biri de **Rusya'dan gelen göçmen Türklerle**, merkezi Selanik'te bulunan ve Genç Kalemler Dergisi etrafında toplanmış olan Osmanlı Türk milliyetçilerinin birleşmesidir. Rusya'dan göçen Türk arasında Gaspralı İsmail Bey, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu bulunmaktadır. Bunlar politik anlamda Türk milliyetçiliğini, Rusya'nın eziyetlerine karşı kendilerinde oluşan Türklük bilinci beslemiştir. Bu düşünce adamları aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğuna gelmeden önce Çarlık yönetiminden kurtulmaya yönelik milliyetçi hareketlere önderlik etmiş kişilerdir.³⁰ Orta Asya Türkleri arasında başlayan Batılı tarzdaki Milliyetçilik anlayışı, 1870'lerin başlarında Osmanlı İmparatorluğuna gelen daha sonra da Avrupa'ya giden bir kısım düşünür ile Batı tarzı eğitim almış özellikle Kazan ve Azerbaycan'da yaşayan bir grup aydın tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Orta Asya Türklerinde, Rusya'nın Orta Asya içlerinde ilerlemesi karşısında başlangıçta bir tepki olarak ortaya çıkan Türkçülük akımı giderek, Batının etkisiyle Batılı anlamda bir milliyetçilik biçimine dönüşmüştür. Türkçülük akımı Osmanlıda toplumun modernleşmesi biçimi haline gelmiştir. Türkçülük bilinçli olarak Rusya Türkleri arasında başlamıştır. Rusya Türkleri arasında gelişen bu Türkçülük, Rusya panislavizmine bir tepki olarak başlamıştır. Türkler arasında ulusal bilincin uyanışını hazırlayan en önemli isimlerden biri olan Gaspralı İsmail Bey, "Çıkardığı Tercüman gazetesi ile" dilde, fikirde ve işte birlik' sloganını Rusya'daki Türkler arasında yaymış ve bu şekilde de milli bilince varmayı hızlandırmıştır".³¹ Kırım ve Azerbaycan'da bir burjuvazinin oluşumu buradaki Türklerin iyi eğitim almaları ve Rusya'nın bunlara yaptığı baskı ve zulüm Türk Milliyetçiliğinin gelişimi açısından önem arz etmektedir.

³⁰ Masami Arai, *Jöntürk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 20.

³¹ A. Engin Oba, *a.g.e.*, s. 2.

Türk Milliyetçiliği akımı hakkında İslamcıların, Arnavutların, Kürtlerin, Arapların da kavmiyet davasına düşmelerine yol açacak Ermeni, Yunan, Bulgar Milliyetçiliği Osmanlı Birliğini nasıl parçalıyorsa bu da İslam birliğini öyle parçalayacaktır iddialarına karşılık olarak Gaspralı İsmail, diğer milletlerdeki ayrılıkların ve milliyetçilik hareketlerinin yeni olmadığını bunların geçmişinin maziye dayandığını ve Türk Milliyetçiliğinin bunun bir sebebi değil sonucu olduğunu yazmıştır. Gerçektende Osmanlı İmparatorluğundaki milletler arasında milliyetçilik akımı en son ortaya çıkan millet Türk milletidir ve Türk Milletçiliğidir.

Rusya'dan göçen Türklerle, merkezi Selanik'te bulunan ve Genç Kalemler Dergisi etrafında toplanmış olan Osmanlı Türk milliyetçilerinin en önemli üç ismi Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'in birleşmesi ile gerçekleşmesi Türk milliyetçiliğinin doğuşuna daha da katkı sağlamıştır. Yalnız Rusya'dan gelen aydınların milliyetçiliği politik ve ideolojik olarak görmeleri, Genç Kalemler Dergisi etrafında toplanan düşünürlerin ise çalışmalarını daha çok kültürel düzeyde tutmaları ve milliyetçiliği kültürel olarak anlamaları bir sorun olarak algılanmıştır. Bütün mesele Türk milliyetçiliğinin politik-ideolojik bir hareket olduğuna Osmanlı kültür milliyetçilerine de inandırmaktı. "Göçmen Türkçüler ile Osmanlı Milliyetçileri II.Meşrutiyet sonrası önce Türk Derneği daha sonra da Türk Yurdu Dergisinde bir araya geldiler."³² "Yusuf Akçura, 1903'ten sonra artık Osmanlı birliğinin çözülme halinde olduğu, içindeki milletlerin ulusal amaçlarına ulaşmalarının önlenemeyeceği kanısına varmıştır ve devletin temel sorununu sadece yönetim biçimini değiştirmek değil bütün toplumu kapsayacak bir devrim yapılması gerektiğini düşünmektedir.

Türk milliyetçiliğinin oluşmasında etkili olan üçüncü bir unsur da **Avrupalıların Türkler hakkındaki yazıları** olmuştur. Bu yazılarda belli başlı iki farklı görüş hakimdir. Birincisi daha önceki yüzyıllarda Türklerin Avrupa'daki fetihlerin devam ettiği sıralarda Avrupalılardan bazılarının uydurduğu Barbarlar kelimesinin ardındaki nefrettir. Bu durum, bir nefsi müdafaaya yol açmış ve Türkleri Osmanlı tarihinin müdafaasına yönelik derin araştırmalara sevk etmiştir. Diğer görüş ise bazı

³² S.Seyfi Ögün, a.g.e., s. 121.

Avrupalıların özellikle de Fransasızların Turquerie denilen ‘Türk hayranlığı’³³ yani Türklerin faziletlerini, kültürlerinin yüceliğini övmesi ve Türklere karşı yapılan suçlamalara karşı koymalarıdır.

Son olarak, Türk milliyetçiliğine en büyük katkısı **Ziya Gökalp** yapmıştır. Onun görüşleri doğrultusunda gelişen milliyetçilik hareketleri Cumhuriyetin kuruluşuna kadar etkili olmuştur ve Atatürk’ ün fikir yapısında da etkili olmuştur. Gökalp milliyetçiliği Türkçülük olarak ele alır ve bu milliyetçiliğin oluşumunda ve gelişiminde kendine göre bir hedef belirlemektedir. Milliyetçiliği rasyonel bir biçimde ele alır. Rasyonel olarak nitelendirilmesinin sebebi ise bazı milliyetçi düşüncedeki aydınların direkt olarak Turancılığı savunmasıdır. ‘Türkçülüğün yakın mefkuresi büyük ülkede yalnız bir kültürün hakim olmasıdır. Türkçülüğün uzak mefkuresi ise ‘Turan’dır.’³⁴ Gökalp’te önce Türkiye Cumhuriyetinin kurulması gerekliliği hakimdir. Turancılığı istemiyor değildir ama öncelikle bir devlet olarak büyük devletin kurulması gerekliliğidir. Ancak Osmanlıcı Ziya Gökalp’in, Türkçülüğü Rusya Türkçülüğünden çıkarıp yine Osmanlıcılık adı altında öteki iki çığırla kaynaştırarak İttihat ve Terakkinin batıcı-İslamcı-milliyetçi karması ideolojisi haline getirmesinden sonradır ki Türkçülük itibarlı bir anlam kazanmış ve hükümetçe değilse bile partice desteklenmeye başlamıştır.³⁵ Gökalp’e göre bir toplumu bağlayan ülküler, müşterek bir geleceğin kurulmasına yönelik bir siyasal iradeyi değil, müşterek bir kültürel hazineyi içermektedir. Çünkü milliyetçiliğin sosyalleşme sonucunda oluştuğunu vurgulayarak bundan dolayı İmparatorluktaki bütün farklı unsurların milliyetçilik potasında birleşebileceklerini de ileri sürmüştür, İslamlaşmak teziyle. Fakat şu farkla ki, daha önceleri dinsel bir topluluk anlamında kullanılan ulus sözcüğünü çağdaş anlamda kullanırken, uluslararası müslüman topluluğu ümmet sözcüğü ile tanımlandırmıştır. “Toplum birimleri arasında tarihin yapıcısı, kültürün oluşturucusu ve taşıyıcısı olarak millet gerçeğini benimsemek, milletimizin aksiyon, teşkilatçılık, intibak, hoşgörü, yüksek ahlaklılık özelliklerini yaşamak ve yaşatmak milliyetçiliktir,”³⁶ şeklindeki tanımlamasıyla da Türkiye Devleti temelini atacak olan milliyetçilik çerçevesini çizmiştir.

³³ Orhan Türkdoğan, Türk Modernleşmesi Modeli, <http://www.ulkuocaklari.org.tr/arastr/turkmodernlesme.htm>, 25.08.2004.

³⁴ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 26.

³⁵ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, s. 411.

³⁶ Mehmet Niyazi, *a.g.e.*, s. 167.

Gökalp milliyetçiliği milli kültürle bağdaştırmış bu bakımdan kültür (hars) ve medeniyet ayrımına büyük önem vermiştir. “Türk bir milletin adıdır. Millet, kendisine mahsus bir kültüre malik olan zümre demektir. O halde, Türkün yalnız bir dili, bir tek dili, bir tek kültürü olabilir.”³⁷ Milletlerin millet olabilme özellikleri şartı olarak milli kültürün önemini vurgulamıştır ve ‘ ..... medeniyetin fazla gelişmesi milli kültürü bozar. Milli kültürü bozulmuş olan milletlere de ‘ dejenere milletler ‘³⁸ demiştir. Türklerin eski tarihlerinin araştırılması Gökalp’in çalışmalarının en önemli özelliğidir. Denemelerinin büyük bir kısmı, Türklerin eski tarihleri, kültürel gelişmeleri, dinleri, yasa ve geleneklerinin incelenmesini içermektedir. Milletlerin dayanıklılığını ve güçlülüğünü milli kültüre bağlayarak, “milli birliğin kuvvetlendirilmesi, sosyal düzenin ve ilerlemenin, milli hürriyet ve istiklalin temelidir. Milli birliği kuvvetlendirmek için de; vatani, medeni, mesleki ahlakların kuvvetlendirilmesi, yükseltilmesi lazımdır,”³⁹ saptamasını yapar. Böylelikle ekonomi ve ilim alanında geri kalmış toplumun kültürce de geri kaldığını ileri sürmenin mümkün olamayacağını, milli kültürün bağımsızlığını da vurgular.

“Biz milletçe, irfanca, iktisatça ve tehzibce Avrupa milletlerinden çok geri kalmış olduğumuzu inkar etmeyiz ve medeniyetçe onlara yetişmek için bütün kuvvetimizle çalışacağız. Fakat, kültür itibariyle hiçbir milleti kendimizden üstün görmeyiz.”⁴⁰

Ziya Gökalp kültür unsurlarından olan sanatı ele alırken liberalizme karşı çıkmaktadır; “...milli sanatlarımız Tanzimat devrinden itibaren, milli iktisada ehemmiyet verilmeyerek, Adam Smith’in ‘bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler’ düsturuna uyulması yüzünden, hep yok oldular.”⁴¹ Gökalp burada Türkçülüğün vazifeleri arasında bu yok olan milli sanatlarımızın da diriltmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gökalp’in liberalizm hakkındaki görüşünü şu cümlesinde açıkça

³⁷ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 24.

³⁸ A.g.e., s. 42.

³⁹ A.g.e., s. 95.

⁴⁰ A.g.e., s. 110.

⁴¹ A.g.e., s. 147.

görmekteyiz; “Türkler, hürriyet ve istiklali sevdikleri için, iştirakçi (komünist) olamazlar. Fakat, eşitliği sevdiklerinden dolayı, fertçi (liberalist) de kalamazlar.”⁴²

Gökalp’in milliyetçilik anlayışının ise siyasi değil kültürel olduğunu görüyoruz; “Siyasette mesleğimiz halkçılık ve kültürde mesleğimiz Türkçülüktür.”⁴³ ‘Türk milletindenim, İslam ümmetindenim ve Batı medeniyetindenim’ ifadesi Gökalp’in kendini ve Osmanlıdan ayrılmış olan Müslüman Türk milletini tanımlayıp çözüm bulduğu bir semboldür. Türk milliyetçiliği, Türk dilinden, Türk karakteri ve ahlakından, İslam dininden, tarih birliği şuurundan ve bütün bunların gerçek hayattaki bilimum özelliklerinden kurulu olan Türk milli kültürünün yaşattığı Türk milletini sevmek ve saymaktır,⁴⁴ şeklindeki ifade de Gökalp’in milliyetçilik görüşünün özeti mahiyetindedir.

Yukarıda ele aldığımız dört unsurun şekillendirdiği milliyetçiliğin Türkiye’deki tarihi, Batı’dakinden büyük ölçüde farklıdır. Türk milliyetçileri bu kavramı doğduğu yıllardaki olumlu ve fonksiyonel haliyle almış, onu milli devleti kurmak, milli kültür ve kimliklerini geliştirmek için kullanmışlardır. Türk milliyetçiliğinin geçmişinde üstün ırk teorisi, ırkçılık ve emperyalizm yoktur. Türkiye’de milliyetçilik, Türk milletinin bağımsızlık ve modernleşme hareketinin adıdır. Türk milliyetçilerinin, insanların derisinin rengine, yüzünün şekline göre üstün veya aşağı diye sınıflandırılmasını anlamaları da mümkün değildir. Türkiye’de insanlar, milliyetçilik denince, vatan ve millet sevgisini ve vatan ve millet uğruna fedakarlık yapmayı anlamaktadırlar.

1.4. TEŞEBBÜS-İ ŞAHSİ VE ADEM-İ MERKEZİYET ÇERÇEVESİNDE LİBERALLEŞME ÇABALARI

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın başlarından itibaren her bakımdan bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu yenileşme yalnızca devletin kurumlarında kendisini göstermekle kalmamış, aynı zamanda Osmanlı siyasi düşüncesi de önemli değişiklikler geçirmiştir. İşte bu değişme süreci içerisinde Avrupa’da doğup gelişen kimi liberal düşüncelerin de Türkiye’ye girmeye ve onu etkilemeye başladığı görülmektedir. Geçmiş

⁴² A.g.e., s. 180.

⁴³ A.g.e., s. 184.

⁴⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 243.

yüzyılların muzaffer ordularının yapılan savaşlarda sürekli olarak yenilmeleri, bozulmaya yüz tutmuş devlet yapısı ve devletin sürekli olarak güç kaybediyor olması aydın kesim ve yöneticiler arasında ülkenin nasıl kurtulacağı sorusuna verilen cevaplar üzerine ortaya konmuştur liberalizm. Bundan dolaydır ki liberalizmle milliyetçilik arasında ortaya çıkış şekilleri bakımından benzerlikler vardır.

Osmanlı'nın son döneminde liberal düşünce ve oluşumlar aynı zamanda zıt oluşumları da besleyici bir nitelikte gelişmektedir. Yine bu gelişme o dönemin karışık siyasi gelişmeleri ile de bir paralellik arz etmektedir. Prens Sabahattin'in temsil ettiği liberal düşünce ve anlayışlar yaygınlaşırken, İttihat ve Terakkinin siyasi faaliyetleri ve ağırlığı da giderek artmaktadır. Osmanlı'da liberalizmin kökeni ve oluşumu Batı toplumlarından oldukça farklıdır. Batı'da liberal düşünce milliyetçilik hareketleriyle birlikte gelişmiş, yüzyılların ortaya koyduğu toplumsal dönüşümlerin bir ürünü olarak belirmiştir. Oysa Osmanlı'da liberalizm, aydın kesimin Batı'dan esinlenerek benimsediği soyut bir kavramdan öteye geçememiştir. Batı'ya olan özlem düşünüş biçimlerine de yansımış, Batılılaşmak için liberalleşmek gerekli görülmüştür. Bu gelişme aslında, Batının tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş bağlamında Osmanlı toplumundan farkları ile de yakından ilgilidir. Osmanlı devletinde 17. yüzyıla kadar var olan üretim ilişkileri, giderek artan dış etkenler, toplumun Batıda olduğu gibi kapitalist üretime çevrilmesine olanak vermemiş, bu da gerek anlayış ve gerekse yapılanmaların farklı nitelikte olduğu bir sonuç ortaya koymuştur. Bu farklılık, liberalizm anlayışından adem-i merkezîyetçilik ilişkileri ve yerel yönetim yapılanmalarına kadar bir çok konu ile de yakından ilgilidir.

Liberalizm Türkiye'yi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkilemeye başlamıştır. Çok genel anlamda, Osmanlı modernleşmesinin izlediği Batılı modelin esas itibarıyla liberal siyasi kurumlara dayanması nedeniyle, kimi yazarlar, Osmanlı devletinin 19. yüzyılın başlarından itibaren belirginleşen modernleşme çabasının, aynı zamanda liberalleşme anlamına da geldiğini ileri sürmüşlerdir. Devleti (padişahı) yazılı bir anayasayla sınırlama girişimi demek olan "meşrutiyet" yönetimine geçme (1876) çabası göz önüne alındığında, Osmanlı devletinin son dönemindeki siyasi modernleşme hareketleri bakımından bu anlamlı bir tez olabilir. Türkiye tarihinde ilk anayasanın

(Kanun-i Esasi) 1876 yılında yürürlüğe konmasının arkasındaki fikri kaynak ve destek, başlıca temsilcilerinin Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi olduğu Yeni Osmanlılardan gelmiştir. Osmanlıda ilk liberal düşünceleri ortaya atanların aynı zamanda Osmanlılık fikrini savunan aydınlar olduğunu görebiliriz. Liberalizmi savunan başta Namık Kemal olmak üzere Yeni Osmanlılar hareketinin mensupları, Münif Paşa, Sakızlı Ohannes Paşa, İttihat ve Terakkinin ekonomi, toplum ve siyasi sorunlarda liberal yaklaşımlara sahip önde gelen üyeleri Cavid Bey, Prens Sabahattin gibi liberalizm taraftarlarınca savunulur ve kısmen de uygulanır.⁴⁵ Namık Kemal (1840-1888), sadece anayasal bir yönetimin siyasi hürriyetin garantisi olacağını değil, aynı zamanda serbest ticareti savunması bakımından da liberal doktrinin etkisi altında kalmıştır.⁴⁶ Yine ayın dönemde yaşayan, Mekteb-i Mülkiye’de iktisat dersleri veren Sakızlı Ohannes Paşa’nın ise iktisadi liberalizm düşüncesinin Türkiye’deki temellerini atan düşünür olduğu söylenebilir. "Milletlerin Zenginleşmesi Biliminin Kaynakları" (Mebadi-i ılm-i Servet- i Millet) adlı kitabın da yazarı olan Ohannes Paşa (1836-1912)’ya göre, Osmanlı devletinin iktisadi kalkınması için, mülkiyet hakkına ve girişim özgürlüğüne dayalı, açık ve rekabetçi bir iktisadi yapı gereklidir. Paşa, temel yaklaşımına uygun olarak, ekonomide korumacılık, devletçilik ve tekelin yanlış olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁷ Onu izleyen Mehmet Cavit Bey de (1875-1926) sıkı bir iktisadi liberal olarak karşımıza çıkmaktadır. Cavit Bey, iktisadi görüşlerini, dört ciltlik "ılm-i ıktisat" (İktisat Bilimi) adlı kitabında derli toplu bir biçimde ortaya koymuş, ayrıca 1908-1910 yıllarında "Ulum-i İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası"nı (İktisadi ve Sosyal Bilimler Dergisi) çıkaranlar arasında yer almıştır. Cavit Bey, Osmanlı devletinin kalkınmasının ancak dünya ekonomisiyle bütünleşmesiyle bunun da yabancı sermayeyi teşvik ederek mümkün olacağını savunmuştur ve serbest ticareti savunmuş, iktisadi korumacılığa karşı çıkmış ve özel teşebbüsün⁴⁸ önemini vurgulamıştır

Meşrutiyet döneminde liberal tezleri savunan başka bir fikir adamı da Prens Sabahattin (1878-1948)’tir. Sabahattin, özel teşebbüs taraftarı olmakla birlikte, diğerlerinden farklı olarak iktisadi görüşlerini bireyci bir toplumsal teoriyle

⁴⁵ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi", **Liberal Düşünce**, Ankara, 1996, s. 111.

⁴⁶ Tevfik Çavdar, **Türkiye’de Liberalizm**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 52.

⁴⁷ **A.g.e.**, s.s. 54-56.

⁴⁸ Tevfik Çavdar, "Türkiye’deki Liberalizmin İrdelenmesi," **Yeni Türkiye**, 25. Sayı, Ank., 1995, s. 455.

temellendirmiştir. Ona göre, bireyci toplumlar, cemaatçi toplumlara göre daha üretken, girişimci ve bağımsız karakterlidirler. Bu nedenle, bütün diğer Doğu toplumları gibi cemaatçi bir toplumsal yapısı bulunan Osmanlı Devletinin bunalımdan çıkabilmesi için, her şeyden önce bireyselliğin gelişmesi gerekir. Ayrıca, verimsiz bürokratik mekanizmalar ortaya çıkaran merkezîyetçiliğin terk edilmesi ve idarenin adem-i merkezîyet ilkesi doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.⁴⁹

Prens Sabahattin (1878- 1948), II. Abdülhamit'in kız kardeşi Seniha Sultan ile Damat Mahmut Paşanın oğludur. Prens Sabahattin, 1889'da babasıyla birlikte Fransa'ya kaçınca, Türkiye'de özel eğitim alan Sabahattin Avrupa'da çalışmalarını sosyoloji üzerine yapmıştır. Özellikle Le Play'den etkilenen Prens Sabahattin toplum düşüncesini de buna göre şekillendirmiştir. Ona göre iki tip aile ve bu doğrultuda iki tip toplum vardır. Bunlardan birincisi her şeyi devletten bekleyen ve bireyselliği olmayan toplum diğeri ise her şeyi kendi yapabileceğine inanan bireyci toplumdur. Prens ikinci tip toplumu benimser ve bireyselliğe büyük önem verir. Buna en büyük örnek olarak da Anglo- Sakson toplumunu verir. Anglo-Sakson toplum, teşkilatı bakımından ademi merkezîyet, kişisel düzeyde ise bireycilik ya da şahsi teşebbüs (kişisel girişim) niteliklerine sahiptir. Sabahattin'e göre Osmanlı Devletinde yapılacak iş, meşrutiyetin ilanıyla bitmemektedir. Çünkü II.Abdülhamit'in istibdadı, büyük ölçüde toplum şartlarının sonucudur. Meşrutiyetle birlikte istibdadın gerçekten kökünü kazıyabilmek için, devlet yönetiminde ademi merkezîyeti kurmak, kişilerde de şahsi teşebbüsü geliştirecek tedbirler almak gereklidir.⁵⁰ Prens Sabahattin zamanın toplumsal yapısından kaynaklanan ve özellikle Jöntürklerin ademi merkezîyete karşı çıkışlarından dolayı Jöntürk hareketinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Prens Sabahattin, Birinci ve İkinci Meşrutiyeti hazırlayan ve Osmanlı devletinde muasır ihtiyaçlara göre ıslahat yapılmasını isteyen inkılapçılar ve ihtilalciler anlamında, Jön Türkler içinde liberal görüşlerin savunuculuğunu yapmıştır. Prens Sabahattin'in kurucusu olduğu Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti'nin 1906 yılında yayınlanan programında; Siyasi ıslahat yapılarak yerinden yönetim sağlanacak, vilayet

⁴⁹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 333.

⁵⁰ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, 3. Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s.s. 359-360.

meclisi üyeleri halk tarafından seçilecek, merkezde halk tarafından seçilecek bir meclis teşkil edilecek, Osmanlı halkının hak eşitliği sağlanacak, yerel yöneticiler halkın nüfus dağılımına uygun olarak farklı etnik ve dini oranlara göre seçilecektir,⁵¹ kararı çıkmıştır. Bu bağlamda faaliyetlerde bulunan Prens Sabahattin'in düşünceleri, bir hürriyet teorisi niteliğindedir. O, devletten bağımsız olarak kişilerin kendi kişisel yeteneklerini kullanabilmeleri anlamında teşebbüs-i şahsilik düşüncesini ve devlet yönetiminde adem-i merkeziyet talep eden liberal fikirleri savunmaktadır. Ana hatlarıyla Sabahattin'e göre imparatorluğun temel zaafı bir tür hürriyetsizliktir. Her şeyin devlete bağlı olarak, devletin izniyle ya da devletin baskısıyla yapıldığı bir ülkede kişilerin kişisel yeteneklerini göstermesi mümkün değildir. Hatta O ülkedeki çeşitli birimlerin, grupların da ülkeye bağlanması mümkün değildir. Yapılması gereken, Türkleri memuriyet tutkusundan kurtarmak, kabiliyetlerinin gelişmesini sağlamak ve İmparatorluğun içindeki alt dini ve kültürel gruplara kendi kimliklerini geliştirecek siyasi imkanları sunmaktır.⁵²

Sabahattin, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durumu, bir yönetim sorunu değil, bir yapı sorunu olduğu ve bunun çözülmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu da ancak, sosyal bilimci gözüyle toplum yapısını incelemekle mümkün olabilecektir. İlk defa var olan sorunu değişik bir yaklaşımla ele alan Sabahattin, çözüm yolu olarak, Osmanlı toplum yapısının göz önünde bulundurulmasını ve bu yapı içinde bir çözümleme yapılmasını önermektedir. Onun bu bağlamda ortaya attığı idari adem-i merkeziyet düşüncesi, İttihat ve Terakki grubunca siyasi adem-i merkeziyet olarak algılanmış ve tepkilerin odağı haline gelmiştir. Yine ona göre, bütüncü toplumlarda toplumsal yapı gereği merkeziyetçi yönetimler egemendir. Merkeziyetçi yönetimlerde bürokrasinin, gelişmeyi köstekleyici bir rolü vardır. Yerinden yönetimin gerekli olduğunu ileri süren Sabahattin, "merkeziyet demek, hürriyeti inhisara almak, ekseriyeti ekalliyete çığnetmek, teşebbüs fikrini kahretmektir,"⁵³ ifadesiyle adem-i merkeziyetin önemini vurgulamaktadır.

⁵¹ <http://www.academical.org>. 15. 01. 2004.

⁵² Mardin, *Türk modernleşmesi*, s.s. 100-101.

⁵³ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? ve İzahlar*, (Çev. Fahri Unan), Ayraç Yayınları, Ankara, 1999, s. 42.

Yönetimle ilgili bu düşüncelerinin yanında Sabahattin, ekonomik, sosyal, siyasal ve idari olmak üzere her alanda bireyci kişilik özelliklerini taşıyan bireylerin yetiştirilmesini savunmaktadır. Osmanlı toplumunun kurtuluşunu da buna bağlamaktadır. Prens Sabahattin'in kendi çabası, bütüncü yapıdan bireyci yapıya geçmek gerektiği, yönetim hayatının özel hayatı değil, özel hayatın yönetim hayatını etkisi altında bulundurması gerektiği düşüncesini yaymaya çalışması, bu çabası fikri bir etkinlik olduğuna, yani bu fikirlerle toplumsal örgütün değiştirilmesi yönünde çabalamak olduğunu vurgulamasıdır. Tabi bu görüşleri o zaman ki Osmanlı toplumunda ve içinde bulunduğu Jön Türk grubu içinde gerekli ilgiyi görmemiş ve bu gruptan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Tüm bu liberal çalışmalara rağmen 19. yüzyıl boyunca Batının güçlü devletlerinin siyasal, ekonomik ve mali baskıları altında bulunan ve Batılı ülkelerin nüfuz ve çatışma alanı içerisine çekilen Osmanlı İmparatorluğu bağımsızlığını önemli ölçüde kaybetmiştir. Dünyaya açık Osmanlı iç pazarı, Batılı sermayenin hammadde kaynağı ve yatırım alanı haline gelmekten kurtulamamıştır. Giderek ağırlaşan dış borçlar ve kapitülasyonların varlığı, mali bağımlılığa ve Duyun-i Umumiye yönetimine kadar uzanmıştır. Tüm bu nedenler ve yeniliğe karşı gösterilen direnç dolayısıyla, imparatorluk yönetimi ve ekonomisi liberal bir yapıya kavuşturulamamış, ortaya konulan düşünceler ve harcanan çabalar çoğunlukla yarım teşebbüsler olarak kalmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE CUMHURİYETİN'DE
MİLLİYETÇİLİK VE LİBERALİZMİN SERÜVENİ

2.1. ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE MODERNLEŞME PROJESİ

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşından sonra yeni bir yapıya bürünmüş ve artık bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti devletler muvazenesindeki yerini almıştır. Yeni devlet yapısı artık imparatorluk değil kendi bağımsızlık savaşını vermiş olan Türk toplumunun devletidir. Bu da dünyadaki imparatorlukları yıkan ve ulus-devletlerin kurulmasına sebep olan milliyetçilik akımının etkisinden başka bir şey değildir. Türkiye Cumhuriyeti de bu milli bilinç üzerine kurulmuş ve artık tamamen yeni bir devlettir. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan Atatürk devamı niteliğinde olduğu Osmanlı Devletinin izlerin ortadan kaldırmak ve Türk halkına ulus bilincine ulaştırmak için bir dizi inkılaplar yapmıştır. Cumhuriyet kurulmadan önce 1920 de büyük millet meclisi kurulmuş ve 1922 yılında Saltanat kaldırılmıştır. Ulusal egemenliği kabul etmiş olan bir millet için artık saltanatın var olması kurulacak olan Cumhuriyet için bir köstek niteliği taşımaktadır. Yapılan inkılaplar milliyetçilik çerçevesinde olmuştur.

Atatürk, milleti ve orduyu yeniden teşkilatlandırarak işgalci güçlere karşı toplu bir hareket başlattı. Kuvay-i Milliye denilen bu hareketin amacı, herhangi bir yerin işgal ve istilası değil, başka milletlere ait kaynakların sömürsü değil, ırkçılık ve soykırım hiç değil, fakat vatanın ve milletin kurtarılmasıdır. Milliyetçilik, Türk milletinin hür olarak yaşama hakkını yeniden elde etmek için verdiği mücadelenin ideolojisi olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin resmi ideolojisi olarak görülen milliyetçilik bu anlamları taşımaktadır.

İmparatorlukların peş peşe yıkıldığı nasyonalist uluslaşma hareketleri ve döneminin damgasını vurduğu 20. yüzyıl Türk Dünyasında, genç ve modern Türkiye'nin kuruluşunda Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmatik bir lider olarak önemi, rolü ve katkısı gerçekten büyük olmuştur. Türkiye'de milliyetçiliğin hem aydınlar arasında hem de devlet hayatında en fazla itibar gördüğü ve en etkili olduğu dönem, Atatürk dönemidir. Büyük bir fikir ve devlet adamı olarak Atatürk, Türk milliyetçiliğinin hem bir fikir olarak gelişmesine katkıda bulunmuş, hem de milliyetçiliği bir devlet politikası olarak uygulamıştır. "Milliyetçiliğin kendisini daha çok eylemli olarak ortaya koyması, bu yüzden teorisyenlerden çok siyasetçiler

tarafından temsil edilmektedir.”⁵⁴ Atatürk milliyetçiliği teoriden ziyade pratiğe dayandırarak millete dayalı bir Türk Devleti kurmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun bir devamı niteliği taşıyan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde öncelikle yapılması gereken halkın artık yeni bir devlet olmalarının şuuru yakalamasıdır. Atatürk yeni Türk ulusal devletinin temellerini milliyetçilik bağlamında atmıştır.

Atatürk milliyetçiliği Fransız ve 1848 Devrimleri sonrasında ortaya çıkan birçok milliyetçi yönetimden birisidir, ama İngiltere–Fransa gibi devletlerin milliyetçilikleri emperyalizm yapmak için ortaya çıkmışken, Türk örneği, emperyalizme karşı çıkmak için ortaya atılmıştır.⁵⁵ Atatürk milliyetçiliği, insancı olan, insancılığı temel alan, bu yüzden de bütün ırk, dil, din farklarını reddeden bir milliyetçiliktir.⁵⁶ Türk Devrimleri olarak ta tarihe geçen bu dönem Atatürk’ün ulusal bağımsızlık hareketinin ardından Türk Devletinin Batı standartlarında modern bir ulus devlet olması için gereken inkılapların yapıldığı dönemdir. Atatürk yeni Türk Devletini kurarken milliyetçi bir düşünce yapısıyla hareket etmiştir. Bunun en büyük delili de devletin isminin Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmasıdır. Türk devrimlerinde öncelikli olarak ulusun bağımsızlığı göz önüne alınmış yönetim biçimi olarak halkın kendi kendini yönetmesi, yani Cumhuriyet kabul edilmiştir.

Cumhuriyetle birlikte, Misak-ı Milli sınırları içerisinde, yeni tercih bağlamında, yeni bir kimlik de söz konusu olmuştur. Anadolu Türklüğüne dayalı olarak teritoryal bir ülke biçiminde şekillenen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yeni kimliğin oluşumunu, toplumla bir ortaklık kurma çabası içerisinde gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Amaç, Türklerin kendi varlığını korumaya yönelik olduğu için, hedef de Anadolu Türklüğü’ne dayalı bir devlet kurmak şeklinde belirlenmiştir. Bu hedefe ulaşıncı, Anadolu Türk Kimliğinin Osmanlı Kimliği ile uyuşmayan yönleri vurgulanarak, yeni sınırlı siyaset ve kimlik tanımlanmıştır. Özetle söylemek gerekirse yeni kimlik, Osmanlı ve İslamiyet’in eleştirisi üzerine kurulmuş ve Türkçülük düşüncesi de bu kimliğin oluşmasını sağlayacak en önemli unsur olmuştur.⁵⁷ Atatürk, Osmanlı Devlet adamlarının Türk

⁵⁴ Bostancı, *Bir Kollektif Bilinç Olarak Milliyetçilik*, s. 52.

⁵⁵ Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Dost Kitabevi, Ankara, 1988, s.s. 17-18.

⁵⁶ Atilla İlhan, *Hangi Atatürk*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 77.

⁵⁷ Karakaş, a.g.e., s.s. 141-142.

milliyetçiliğine karşı olan olumsuz tavırları tasvip etmemiş, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık gibi çarelerden hiçbirine iltifat etmemiş, kurtuluşumuzu Türk milliyetçiliğinde görmüştür. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte ortaya çıkan görüş devletin yapısının artık ulus- devlet olduğu fikridir. 1908'den beri kültürel milliyetçiliğin büyümesi, yeni Türk kuşaklarını Türklük, Türk ulusuna dayanan özdeşlik ve bağlılık fikirlerine alıştırmıştır. Türkler arasında kendi devrimlerini ifade etmek için en sık kullanılan iki deyim, milliyetçilik ve Batıcılıktır.

Mustafa Kemal her zaman modernist ve Batıcı olmuştur; Türkiye'nin Batıya yetişmesi ve modern bir uygar devlet ve toplum olarak layık olduğu yeri alması onun daimi hedefidir.⁵⁸ Atatürk Batıya rağmen Batıcı olmuştur. Çünkü Osmanlıyı yıkmaya ve Devleti yok etmeye çalışan kesimde sonuçta Batıdır, ama kurtuluş reçetesi olarak ta yine Batının modern yapısı alınmıştır. Atatürk'ün Türk milliyetçiliğinin önderlerinden Ziya Gökalp'ten etkilendiğini görmekteyiz. Saltanatı kaldırıp milli devlet olarak Türkiye Cumhuriyetini kurması, Batı medeniyetini örnek alması Türkleşmek ve muasırlaşmak söylemine uygun düşer. İslamlaşmak Atatürk'ün fikir yapısına terstir. Çünkü, Atatürk'ün düşünce yapısında devletle dinin ayrışması esası vardır. Dolayısıyla da O, devletin anayasasında Türkiye Cumhuriyetinin 'Laik' bir devlet olduğunu yasalaştırmaktadır. Atatürk modern Türk Devletini kurarken dile ve tarihe büyük önem vermiştir. Bu doğrultuda Türk Dil Kurumun ve Türk Tarih Kurumunun kurulması bizzat Atatürk'ün isteği doğrultusunda olmuştur. Burada yine Türk milliyetçiliğinin etkisini görmekteyiz. Mustafa Kemal Atatürk, kendi modernleşme politikalarını destekleyecek bir tarih tezinin önemini kavramış, bu işi önce Türk Yurdu çevresinin önde gelen isimlerinden ve Anadolu eğilimleriyle tanınan Fuad Köprülü'ye⁵⁹ vermiştir. Atatürk'ün 1930'larda yürüttüğü Dil ve Tarih tezi etrafında yoğunlaşan çalışmalarında 'millet' kavramı da gündeme gelmiştir. "Millet konusu ile ilgili derlenen notlardan ilki Hukuku Esasiye ye aittir. Buna göre, millet: 1- Siyasi varlıkta birlik, 2- ırk birliği, 3- lisan birliği, din birliğinden ibarettir."⁶⁰ Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel birikimini çağdaş hale getirirken Türkiye Cumhuriyetinin yeni kültürel öğelerle

⁵⁸ Hugh Poulton, *Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal*, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 124.

⁵⁹ Ögün, a.g.e., s. 130.

⁶⁰ Türkdöğän, a.g.e., s. 34.

desteklenmesi gerekliliğini düşünmüş ve bu nedenle de ömrünün son yıllarına doğru, bütün gücünü dil ve tarih çalışmaları üzerine odaklamıştır. Türk milliyetçiliğini güçlendirmek için toplumdaki kültürel ikiliği ortadan kaldırmaya ve Türk milletini ulusun tarihsel kökenlerini belirlemeye özen göstermiştir.⁶¹

Yine bu doğrultuda yapılan inkılaplar olan saltanatın kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edilmesi, Yeni Türk Alfabesinin Kabul edilmesi, Eti bank ve Sümerbank'ın (Etiler ve Sümerler eski Türk devletleri) vs. kurulmasında Türk milliyetçiliğinin etkisini görmekteyiz. Bu kurumlar bize yeni Türkiye Cumhuriyetinin Türk Ulusuna ait olduğuna, yeni bir Türk kimliği oluşturmak istediğini rahatça göstermektedir. Kısaca belli bir ulus devletin kurulduğunu ifade eder.⁶² Atatürk'ün milliyetçilikten anladığı milli bütünlük ve gelişmedir. Türk modernleşmesi karşımıza Osmanlıdan itibaren Batılılaşma olarak çıkmıştır. "Türkiye'de Batılılaşma, Atatürk'ün kafasında 'ulusal gelişme' olarak biçimlenmiştir."⁶³

Türkiye modern politik fikirlerin kabul edilişi, yabancıların empoze ettiği bir şey değil, tamamen endojen* bir gelişmedir. Türkiye kendi kaderini belirledi. Politik moderniteye kendisi ulaştı, buna mecbur bırakılmadı.⁶⁴ İşte bu nedenle Osmanlı ile Türkiye'yi ayıran noktalardan biri Ümmet toplumundan, Türk ulusçuluğuna-Türk milletine geçiş sürecidir. Zira milliyet, modern çağda önemli bir ulusal kimlik göstergesi haline gelmiştir.

2.2. İZMİR İKTİSAT KONGRESİNDE LİBERAL TEMALAR

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması ve yerine Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulması 19. yy. da dünyada etkili olan iki akımın etrafında yoğunlaşmıştır. Bir tanesi imparatorluktan ulus-devlete geçmede önemli rol oynayan milliyetçilik akımı diğeri ise özgürlük, birey, sınırlı devlet, piyasa ekonomisi gibi kavramlarla açıklayabildiğimiz

⁶¹ Emre Kongar, *21.Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2001, s. 118.

⁶² Ercümet Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara., 1997, s. 58.

⁶³ Kongar, *a.g.e.*, s. 114.

* İçsel dinamiklerle açıklanan

⁶⁴ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, (Çev. S.Çoşar-S.Özertürk-N.Soyarık), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 114.

liberalizmdir. İmparatorluktan ulus-devlete geçen Türkiye Cumhuriyeti Devleti büyük ekonomik zorlukları da atlatmakla ve İmparatorluktan miras olarak kalan borçları da ödemekle yükümlü bırakılmıştır. Bunun öncelikle ekonomiyi düzelterek ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin de bir ekonomik programının olması gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır.

Türkiye'nin ekonomik anlayışı devletçi bir yapıya sahiptir ama devletçiliği liberalizme ters bir program gibi görmek yanlış bir uygulama olacaktır. Bilim adamlarının çoğu bu konuda uzlaşmayı ve dengeli bir değerlendirme yapmayı tercih etmekte, hem kavramını özgünlüğü hem de dış etkenle üzerinde vurgu yapmakta ve devletçiliğin liberalizm ile serbest özel yatırımcılığın bir bileşimi olduğunu savunmaktadır.⁶⁵ Devletçiliği ekonomik gelişme ve sanayi (alt yapı dahil olmak üzere) alanlarında devlet egemenliğinin varolmasıyla birlikte, özel ve hatta yabancı girişimciliğin sürekli desteklenmesi nedeniyle karma bir sistem olarak adlandırmak yanlış olur. Türk devletçiliğini eşsiz yapan işte budur, çünkü bunun içinde bir ideoloji, hiç değilse kavramsal bir sezgi bulunur. Her ne kadar ticarete dayalı, sosyalist, faşist ve diğer geçmiş ve güncel merkezi ideolojilere benzerlik gösterse de, Türk Devletçiliği iki temel anlamda kendi kimliğini koruyabilmiştir: 1. Evrensel bir tarihi ideolojik akım olmaya çalışmamış, 2. Kendisini Türkiye'nin koşulları ve amaçlarıyla sınırlandırmıştır; devletçilik kapsamlı bir teorik sistem Atatürk'ün öncelikle CHP'nin altı okundan birini yani ekonomik boyutunu teşkil eder, daha sonra da bu anayasanın içinde yer almıştır.⁶⁶ Cumhuriyetin kurulmasından sonra öncelikli olarak yapılan faaliyetlerin başında ekonomik kalkınma gelmiştir. Bu kalkınma hamlesini Atatürk 1923 de İzmir İktisat Kongresini toplayarak yapmıştır. Bu kongre ekonomiyi daha çok liberal bir tarzda ele almış ve Türkiye Cumhuriyetinin ilk liberal vurgusu burada yapılmıştır.

Atatürk döneminin tüm karar ve davranışlarının olduğu gibi ekonomik tutumunun da temelini bağımsızlık oluşturmaktır. Bağımsız davranma isteği diğer konulardan daha

⁶⁵ Jacop M. Landau, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, (Çev. Meral Alakuş), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 221.

⁶⁶ Landau, a.g.e., s.s. 224.

çok kendini ekonomi alanında hissettirmektedir. Atatürk İzmir İktisat Kongresinin açılış konuşmasında bağımsızlığın ekonomi açısından sahip olduğu öneme şöyle değinmiştir.

“Bir devlet ki kendi uyuğundaki halka koyduğu vergiyi, yabancılara uygulamaz; bir devlet ki kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkından alıkonulur; bir devlet ki kendi yasalarına göre yargı hakkını yabancılara uygulayabilmekten yoksundur, o devlete bağımsız denemez.”⁶⁷

Cumhuriyetin kurulmadan önce ülkenin içinde bulunduğu ekonomik problemlerin ele alınması ve bir karara bağlanması için 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de toplanan İktisat Kongresi, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da büyük önem arz etmekte ve Devletin ekonomi politikası belirtmektedir. Bu kongrenin amacı, yeni bir döneme girerken ülkenin ekonomik sorunlarını dile getirmek ve çözüm yollarını araştırmaktır. Kongre hükümetin desteği ile düzenlenmiş tüccar, sanayici, işçi ve çiftçi kesiminin temsilcilerinden oluşan toplam 1135 delege bu kongreye katılmıştır. Kongrenin dış ekonomik çevrelere yabancı sermaye yatırımı açısından olumlu mesaj verme ve çeşitli toplum kesimlerinin yeni siyasi iktidarla kaynaşmasını sağlama gibi iki ayrı amacı daha vardır. Kongrede alınan kararlar iki ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar *Misak-ı İktisadi* ve *çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarına ait müteallik esaslardır*. Misak-ı İktisadi’de ormancılık ve madencilik geliştirilmesi, israftan kaçınılması, serbest çalışma esasının kabul edilerek tekelliliğe izin verilmemesi, demiryolu yapımına önem verilmesi, denk bütçe ve sağlam para benimsenmesi gibi genel fakat önemli ilkeler mevcuttur. Kongreye en hazırlıklı gelen grup tüccar kesimidir. Daha önce İstanbul’da Milli Türk Ticaret Birliği kurulmuş ve bu teşkilat ayrıntılı raporlar hazırlayarak fikirlerini dile getirmiştir. Tüccar grubunun kongrede benimsediği başlıca ilkeler şunlardır; Tekellerin kaldırılması, madencilik ve ormancılık ile ilgili kanunların ve deniz ticareti işlerinin yeniden gözden geçirilmesi, hükümetinde katkıda bulunacağı bir ticaret ana bankası kurulması, kambiyo ve borsa işlerinin düzeltilmesi, iktisat eğitimine önem verilmesi, ticaret ve gümrük işleriyle ilgili yeni düzenlemeler yapılmasıdır. Çiftçi grubunun kabul ettiği başlıca ilkeler ise şunlardır, Aşar vergisinin kaldırılması, yerine ılımlı bir vergi getirilmesi, tütün, tarım ve ticaretinin serbest olması ve ihraç edilecek tütünün işlenmiş olması, çayır ve otlakların çoğaltılması, devletin, damızlık hayvanlar

⁶⁷ Çavdar, Türkiye’de Liberalizm, s. 204.

yetiştirilmesi amacıyla çiftlikler kurması, tarımın makineleşmesi için her türlü önlemin alınması, yabancıların elinde bulunan tütün, alkollü içki ve diğer mali tekellerin kaldırılmasıdır. Sanayi grubu ise şu ilkeleri benimsemiştir; Ülkede yeterli miktarda bulunan hammaddeden ve yeterli düzeyde üretilen mallardan ithal edilmesi durumunda ağır gümrük vergisi alınması, diğer mallar ve hammaddelerden ise gümrük vergisi alınmaması, sanayi odaları kurulması, sanayi kesimine yönelik sanayi bankası kurulması, gerekli teknik personelin yetiştirilmesi için okullar açılmasıdır.⁶⁸ Kongrede alınan kararların bir çoğu çok az bir süre sonra realite geçmiş ve ekonominin iyiye gitmesi için devlet elinden gelen desteği bütün gruplara verme kararı almıştır.

Kongrede genellikle liberal öneriler gündeme gelmiştir. Devletin yerli ve yabancı sermayeyi desteklemesi istenmiş, ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesi arzu edilmiştir. Önerilerin iki önemli özelliği liberal ve ulusal olmasıdır. Ancak yabancı sermayeye karşı bir tavır da alınmamıştır. Atatürk, İzmir İktisat Kongresinde yabancı sermaye için Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sebeplerinin başında yabancılara tanınan ve ülkeyi bir yarı sömürge haline getiren kapitülasyon tipi hukuki ayrıcalıkları sıraladıktan sonra, kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye hazırız⁶⁹ demiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere devletin tavrı liberal bir özellik içermektedir. Bu anlayış, kapitülasyon düşüncesinden sıyrılmış olan Batı sermayedarlarını davetkar tavır dönemin resmi tutum ve politikalarına tamamen hakimdir. Özel sektörün teşvikinde kredi imkanları dahil olmak üzere eğitim, iletişim ulaştırma ve hukuki düzenlemeler gibi alt yapı unsurları göze çarpmaktadır Cumhuriyet ilan edilmeden ve Lozan Anlaşması imzalanmadan böyle büyük bir kongre yapılması, o dönemin siyasal iktidarının ekonomiye verdiği önemi göstermektedir.

2.3.DEVLETÇİLİK İLKESİ ve TEK PARTİ DÖNEMİNE YÖNELİK TEPKİLER

Osmanlı Devleti'nin çöktüğü, yeni idare rejiminin netlik kazanmadığı bir ortamda, 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi düzenlenir. Bu kongrenin milli mücadelenin bitiminden sonra düzenlenmesi yeni yönetiminin ekonomik kalkınmaya

⁶⁸ Lale Cankay, "Atatürk Döneminin İktisat Politikası", *Dokuz Eylül Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 9, Sayı: 11, 1994, s.s. 326-328.

⁶⁹ Korkut Boratav, *Türkiye Tarihi-Çağdaş Türkiye-*, Cilt: 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 281.

verdiği önemi göstermektedir. Kongrede çalışma özgürlüğü, tekelleşme, ihracat ve madencilik konularında iyi niyetli kararlar alınsa da tütün tekelinin kaldırılıp ekiminin serbest bırakılması uygulanan en önemli karardır. Çiftçilere toprak verilmekte, sanayi tesislerinden bahsedilmekte, ekonominin yönetimi azınlıkların elinden almak için girişimlerde bulunmakta ve önemlisi Osmanlı'dakine benzer devletleştirme politikalarından özellikle kaçınılmaktadır.

Nüfusunun yüzde 80'i tarımla geçinen fakir Cumhuriyet'in en büyük sermayesi umuttur. 1929 Dünya ekonomik krizi ve Osmanlı'dan kalan 115 milyon liralık borç, genç Cumhuriyetin umudunu kıramaz. Ekonomik krizin dalga dalga Türkiye'ye yayılmasından sonra devleti ön plana alan ekonomik sistemler düşünölmeye başlar. Krizle birlikte tarım ürünlerinin fiyatı hızla düşer. Cumhuriyet idaresi için devletçi ekonomi politikaları artık zorunluluktur. Bu dönemde İngiltere, Amerika gibi ölkeler de devletçi uygulamalara geçip krizden kendilerini korumayı amaçlamaktadırlar. 1930-33 yıllarında ithalat, ihracat, çay, şeker, kahve üretimi, para sistemi devletçi bir bakış açısıyla yeniden şekillendirilirken halka yerli malı kullanılması öğütlenmekte, devletin işleteceği işletmelerin temeli atılmaktadır. 1990'lı yıllara kadar devletçi zihniyetin kalesi sayılan Sümerbank, banka olmanın ötesinde devletin fabrikalarını işleten, özel sektörü denetleyen, devlet kuruluşlarına kredi veren bir yapıya bürünür. 1929 Krizi'nin etkisinden kurtulmak için bir çok ölkede devletçi politikalarla önlemler alınırken, Türkiye'de İsmet İnönü'nün Rusya'ya ve İtalya'ya yaptığı iki gezi sonunda liberalizm ilkesini unutup Etibank, Halkbankası gibi güçlü devlet bankalarını açar. Nüfusun yüzde 80'inin tarımla uğraştığına bakmadan tarım ve hayvancılık devlet çiftlikleriyle tekel haline getirilir ve halk girişimci değil işçi olmaya zorlanır. 1934-38 yıllarını kapsayan kalkınma planı, 1929 ekonomik buhranının etkisi azalmasına rağmen devletçi politikalara göre hazırlanmış; planın uygulaması Sümerbank'a bırakılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ideal olarak gösterilen liberalizm ise Türkiye'ye düşman bir sistem haline gelir. Nitekim 1930'lu yılların başında, dönemin CHP Genel Sekreteri Recep Peker, "liberal demek vatan haini demektir " ⁷⁰ derken, otoriter devlet geleneğinin, liberalizme hayat hakkı tanımayacağını net bir şekilde ifade etmektedir. Karabük Demirçelik, Şişe Cam fabrikaları açılıyor; özel sektörün elindeki 4 şeker

⁷⁰ Vahap Coşkun, Liberalizm ve Türkiye, *Radikal Gazetesi*, 17.08.2003.

fabrikası ve madenler yeniden devletleştiriliyor, bu dönemde açılan 100 KİT devletçi ekonominin gururu sayılmaktadır. 1935'te CHP'nin altı okundan birisi haline gelen 'devletçilik' ilkesine artık kimse dokunamamaktadır. II. Dünya Savaşı çıkacak haberleri günden güne yayılmakta, ekonomiye yeni kısıtlamalar getirilmekte, bir milyon kişinin silah altına alınması ve ekonomide devletçi yatırımları bile durdurmaktadır. Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemeye karar verse de, hazırlıklar savaş ekonomisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. 1938'de Atatürk'ün ölmesiyle Cumhurbaşkanlığı'na çıkan İsmet İnönü ülkenin siyasetinde ve ekonomisinde tek söz sahibidir. II. Dünya Savaşı'nda tarım ürünlerinin fiyatları hızla artsa da tarım ülkesi Türkiye, bu fırsatı kaçırmaz. Bütün dünyaya buğday satarak zengin olabilecek bir Türkiye halkı tam iki yıl ekmeği karneyle tüketmek zorunda kalır. 1942'de 114 bin kişiden alınan Varlık Vergisi'nin küçük bir kısmı azınlıklardan tahsil edilmiştir.⁷¹ Varlık Vergisi veren azınlıkların sayısının az olması Cumhuriyet idaresinin ticareti kendi eline alma politikasının başarısını göstermektedir. Azınlıkları ticaretten silme politikası başarılı olur fakat onların yerine yerli girişimci yetiştirilememiştir.

1923–1938 yılları arasında ekonomik kalkınma alanında yapılmış olanlar iki büyük savaştan çıkmış olan ülkenin temel ekonomik ihtiyaçlarından etkilenmiştir. Ancak bu ihtiyaçların karşılanması için tutarlı, kendi mantığı içinde çok iyi işleyen bir kalkınma modeli de ortaya konmuştur. Bu modelin temelinde devletçilik ilkesi vardır. Yeni Türkiye'de devletçilik bir ekonomik meslek olarak doğmamıştır. Bir tarihi zorunluluk olarak doğmuştur. Yapılacak olan atılımları devletten başka yapabilecek herhangi bir kurum veya burjuva sınıfı yoktur.

Tek parti dönemi (1923–1946) boyunca ordu siyasal hayattan tamamen tecrit edilir. Subaylara siyasete atılmak istiyorlarsa emekli olmaları söylenir. Pek çoğu emekliliği seçerek yönetimdeki Cumhuriyet Halk Partisine (CHP) girer.⁷² 1930'da liberalizm ve demokrasi, Batı Avrupa'daki istikrarsızlık nedeniyle pek çok Kemalist'in gözünde itibarını kaybetmiştir. Tek parti rejimi özellikle İtalya'yı cazip bir örnek olarak

⁷¹ Birol Uzunay, *Siyasetin Ekonomisi*, <http://arsiv.aksyon.com.tr/arsiv/203/pages/dosyalar/index.html>, 25.02.2004.

⁷² Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 2.

görmektedirler.⁷³ O yıllarda Cumhuriyet Halk partisinin faaliyetleri o dönemde Avrupa'da tek partili devlette partinin rolü konusunda model alınan İtalya'da faşist parti, Rusya'da komünist parti ve Almanya'da Nazi partisi örnekleri belki de içerikten çok biçim itibariyle oldukça uygundur.⁷⁴ Tek partili bir sistem içinde muhalefetsiz bir iktidarlık, CHP 1923'ten itibaren 20 yıl boyunca devrimci değişimler dayatmıştır. Siyasal faaliyetin merkezinde meclis değil Cumhuriyet Halk Partisi vardır.⁷⁵ Parti devlete ideoloji sağlamıştır. Atfedilen önem ve tanınan rol hat safhadadır. CHP gerçekte Türkiye'nin tipik Kemalist partisidir. CHP'nin devletçiliği sadece ekonomik konularda sınırlı değildir. Laikliği sivil ve siyasal özgürlüklerin bulunmasının bir dayanağı ve toplumu belli bir ideoloji doğrultusunda tanzim etmenin aracı olarak gördüğü için temsil kabiliyeti son derece sınırlıdır.⁷⁶ Her ne kadar ülkede parlamento ve meclis olsa da tek parti tarafından yönetiliyor olması ve tam olarak bir muhalefet olgusunun oluşmaması bazı özgürlüklerin kısıtlanması anlamını taşımaktadır. CHP'nin tek parti yönetiminden artık rahatsız olan halk 1950 seçimlerinde muhafazakar- liberal olan Demokrat Partiyi seçmişlerdir. Demokrat partinin gelenekçi ve liberal çizgisi halka kendine daha yakın imajı uyandırmaktadır. Aslında 1946'da çok partili hayata geçilmiş olsa da Demokrat partinin de 1950-1960'a kadar olan saltanatından söz etmek mümkündür.

2.4. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE MİLLİYETÇİ HAREKETLER VE LİBERAL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI

Atatürk sonrası dönemde karşımıza farklı milliyetçi düşünceler çıkmaktadır. Bunlardan bir kısmı İttihat ve Terakki döneminden kalma ve özellikle Rusya'dan gelen düşünce adamlarının görüşlerinden etkilenen Turancı ya da ırkçı grup (Atsız Grubu) diğeri ise kültürel olarak Türk milliyetçiliğinin kurucusu diyebileceğimiz Ziya Gökalp'in yolundan giden diğer gruptur. Bu gruba en büyük örnek olarak Mümtaz Turhan ve Erol Güngör'ü sayabiliriz. Türkiye'de milliyetçilik faaliyetleri siyasal olarak Atatürk döneminde etkili olmuştur. Çünkü imparatorluktan ulus devlete geçiş yapan

⁷³ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 91.

⁷⁴ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 20.

⁷⁵ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 92.

⁷⁶ Mustafa Erdoğan, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1998, s. 152.

Türkiye devletinin ulusal bilinci kazanması için gerekli olan koşulların hazırlanması bu dönemde ortaya atılmıştır. Atatürk devrimleri tamamen ulusal ve milliyetçi bir yapıya sahiptir. Bunda da asıl hedef Türkiye Cumhuriyeti Devletinin muasır medeniyetler seviyesine ulaştırma çabasıdır. Türkiye'deki milliyetçi düşüncenin gelişmesi ise yayın organları tarafından yapılmaktadır. Cumhuriyetin ilanından önce bir çok dergi ve gazete milliyetçilik söylevlerinde bulunduğu gibi Cumhuriyetin ilanından sonra da bu yayınlar devam etmişler ve düşünce grupları bu dergiler etrafında toplanmışlardır.

Özellikle 1940'larla birlikte Cumhuriyet milliyetçiliğinin Anadolu, Orta Asyacı ve uygarlıkçı bileşimi parçalanmış, bir yandan da çeşitli İslamcı akımların çekim güçlerinin artmasıyla başka kimlikler gündeme gelmiştir. Bu kimlik problemi günümüze kadar devam etmiş bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Laik Anadolu akımı Cevat Şakir, Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu gibi aydınlar önderliğinde Hititlere ve eski İyonya kültürüne kadar uzanan bir Anadolu kimliğini savunmuş; İslami Anadolu akımı, özellikle Nurettin Topçu'nun önderliğinde tasavvufi bir kimlik temelini sahiplenmiş; Pantürkist yönelim, Türk tarihinin Orta Asya'daki genişliğine yaslanarak bir kimlik ve irredentist* tez meydana getirmiş; geleneksel ve radikal İslamcı akımlar, her türlü milliyetçiliği reddeden bir islami kimliği sahiplenmişler ve son olarak Türk milliyetçiliğinin Orta Asyacı bakışıyla islami bir araya getirmeye çalışan ve Ziya Gökalp'in terkipçiliğine dayanan bir başka akım Türk-islam sentezi adı verilen bir kimlik önerisi getirilmiştir. Kimlik seçeneklerindeki bu karmaşa ve çoğulculuk, ulus-devletin ihtiyaç duyduğu kimlik alanının berraklaşmasını önlemiştir. Mevcut kutupsallıklar, ulus-devlet ideolojisinin, Türkiye gibi tarihsel ve kültürel bir sorun alanı teşkil eden ülkelerde alması gereken çoğulcu biçimini devamlı gözden uzak tutmaktadır.⁷⁷ Türk Milliyetçiliği tanımlama ve bilinç olarak dış etkenli bir yapılanma sağlamasına rağmen, "Cumhuriyetten sonra dışsal etkilerden çok kendi içsel tarihini yaşamaya başlamıştır."⁷⁸ Atatürk'ün özellikle devleti Misak-i Milli sınırları içerisinde tutması O'nun Turancı görüşe karşı çıktığının bir göstergesidir. Tabi ki Atatürk'ün Turancılığa karşı çıkması, Turancı fikirlerin tam olarak ortadan kalktığı anlamına

* Irredentist : (Yayılmacılık) Türkçülere göre bu yayılma, Türkler için, genişleme, büyük nüfuslu ve büyük millet olma, ırksal bir kabiliyet ve tarihsel bir gerçeklik anlamına gelir.

⁷⁷ Aydın, a.g.e., s. 244.

⁷⁸ Ertekin, a.g.m., s. 347.

gelmez. Bundan dolayıdır ki Atatürk'ün ölümünden sonra ve çok partili hayata geçişe kadar da bu fikirler devam ettiğini görmekteyiz. Bu fikirlerin etkileri günümüze kadar süregelmiştir.

Cumhuriyet döneminde ulusal bilincin kazanılması için kurulan bazı örgütler ve bu örgütlerin yayın organları vardır. Bunlardan en önemlisi Türk Ocaklarıdır ve Türk Ocaklarının yayın organı Türk Yurdu Dergisidir. (Türk Ocakları İnönü'yle birlikte Halkevleri haline gelmiştir.) Bu dergide Türk milliyetçiliğinin en önemli isimleri olan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, M. Emin Yurdakul, Rıza Nur, Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerin yazıları çıkmaktadır. Bu dönemdeki diğer önemli dergiler ise; küçük Mecmua, Milli Mecmua, Anadolu Mecmuası, Tevhidi Efkar, Atsız Mecmua, Birlik, Orhun⁷⁹ gibi dergilerdir. Türk milliyetçiliği bu dergilerin etrafında yapılmış ve gelişmiştir. Fakat bütün bu dergilerdeki görüşler aynı çizgide değildir. Türkçülük bir çok düşünce adamı tarafından ırkçılık olarak ele alınmış ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmıştır. Radikal milliyetçiliğin öncülerinden olan Hüseyin Nihal Atsız önce Atsız Mecmuayı daha sonra da Orhun adlı dergiyi çıkarmıştır. Bu dergilerin yayın hayatı çok uzun sürmemiştir çünkü, dergilerin bir çok sayısının kapağında Akdeniz'den Pasifik Okyanusuna uzanan bir Türkeli haritasının görülmesi, milliyet sorununu kan sorunu olarak işleme gibi siyasal konularından dolayı Bakanlar kurulu tarafından kapatılmıştır. Atsız kendini siyasal olarak ırkçı, Türkçü ve Turancı olarak tanımlamıştır.⁸⁰ Atsız, "Türkçü, Türk ırkının üstünlüğüne inanmış kimsedir"⁸¹, "milli benliğimize inanalım, milletimize tapalım"⁸² gibi ırkçı söylevleriyle ön plana çıkmıştır.

Türkiye'nin çok partili hayata geçişi, reel olarak 1960 darbesi sonrasına rastlamaktadır. Çünkü Cumhuriyetin kuruluşundan 1960'a kadarki durum tek parti dönemini yansıtmaktadır. Önce Cumhuriyet Halk Partisi daha sonra Demokrat Parti yönetimi ülkeyi yönetmişler ve tek parti dönemi olarak ele almak yanlış olmayacaktır. 1960 darbesinin öncüleri, Menderesin ve DP'nin seçilmiş diktatörlüğüne tahammül edemeyen küçük rütbeli subaylardır (Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal,

⁷⁹ İhsan E. Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker Yayınları, İst., 1968, s.s. 70-76.

⁸⁰ Ertekin, *a.g.m.*, s.s. 352-353.

⁸¹ Hüseyin Nihal Atsız, *Makaleler III*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 21.

⁸² Atsız, *a.g.e.*, s. 200.

Ahmet Er, Dündar Taşer)⁸³. Bunlar ekonomik kalkınma ve sosyal adaleti savunuyorlardı. Bu genç subaylardan bazılarının, özellikle önderleri Albay Alpaslan Türkeş'in radikal sağ çevrelerde daha sonra öne çıkması ve 1960'da darbeden sonra Milli Birlik Komitesi'ni (MBK) kurmaları onların siyasi parti olarak ilk teşkilatlandığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi partilerini kurma düşüncesi olan bu subaylar Türkeş'in önderliğinde 1961 seçimlerinde % 14 oy alan küçük bir tutucu partiyi, Cumhuriyetçi Köylü Partisi'ni (CMKP) devraldılar. 1965'te toplanan kongrede eski önderler yenilgiye uğradılar ve partinin yeni başkanı Alpaslan Türkeş oldu.⁸⁴ Partinin ismi 1969'da Milliyetçi Hareket (MHP) partisi olarak değiştirilmiştir. 1969'da yapılan kongrede partinin amblemi de değiştirilmiş ve üç hilal halini almıştır.⁸⁵

Türkiye'de milliyetçilik denince aklımıza ilk gelen siyasi kuruluş olan MHP'nin önderi olan Türkeş Türklüğün yanında Müslümanlığı da kabul etmiş gözükmektedir. "Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman'ız"⁸⁶ sözü, Türkeş'in siyasi yapılanma içerisinde islami düşünceye de yer verdiğinin bir göstergesidir. Fakat Türkeş konuşmalarında İslami bir kavram olarak Allah yerine, kökünü öz Türkçe'den alan Tanrı kavramını kullanmaktadır. Bu grubun içerisinde yer alan Nihal Atsız, Türkeş'in bu söylevi üzerine partiden ayrılmıştır. Türkçülüğe evet ama ümmetçiliğe asla diyerek tepki göstermiştir. 1980 darbesine kadar radikal sağın tek önderliğini Türkeş üstlenmiştir. Türkeş dış ilişkilerde komünizm tehlikesine karşı ABD'nin yanında yer almış ve ABD'yle olan ilişkilerini sıkı tutmuştur. Türkeş, ülkücü tabanda özellikle İslamcılığa eğilimiyle beraber ABD'ye karşı beliren düşmanca tutumu hiçbir zaman paylaşmamıştır. 90'larda ABD'yle Türkiye'nin stratejik ittifaka yönelmesini benimsemiş ve bu ittifaka bağlı olarak Türkiye'nin İsrail'e yaklaşmasına da, muhafazakar kesimleri kızdırma pahasına destek vermiştir. Türkeş Türklerle Yahudilerin hiçbir zaman savaşmadıklarını belirtmektedir.⁸⁷ Cumhuriyet sonrası dönemde milliyetçilik alanında bu gelişmeler yaşanırken, ekonomik ve siyasal alanda

⁸³ Mustafa Çalık, *MHP Hareketi*, Cedit Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 91.

⁸⁴ Hugh Poulton, *Silindir Şapka, Bozkurt ve Hilal*, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999, s.s. 172-178.

⁸⁵ Çalık, *MHP Hareketi*, s. 93.

⁸⁶ B. Akgün, Ş.H. Çalı, "Türk Milliyetçiliğinin Terkinde İslamcı Doz", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, Cilt : 4, 2002, İstanbul, s. 584.

⁸⁷ Tanıl Bora, "Alpaslan Türkeş", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, Cilt: 4, İstanbul, 2002, s. 690.

liberal gelişmeler karşımıza çıkmaktadır. Özellikle çok partili döneme geçiş aşamaları ve liberalleşme çabaları devletteki ve Türk toplumundaki değişimi göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyetinin çok partili hayata geçmesinin arkasında yatan nedenlere bakacak olursak öncelikle Batı dünyasının etkisi görülmektedir. Batı Türkiye'yi kendi içine kabul etmek için, düzenini demokratikleşmeye zorlamaktadır. Ayrıca ikinci dünya savaşından sonra baskı rejimlerinin (faşizm- nazizm) yıkılmış olması da aynı yöne önemli bir etki yapmıştır. Dış etkenlerden sonra iç etkenlere bakacak olursak, halkın tek parti düzenine karşı gösterdiği olumsuz tepkidir. Diğer bir unsur ise gerek o zamana kadar izlenmiş olan devletçi uygulamaların, gerekse savaş ekonomisinin sonucu olarak, bir burjuva sınıfının belirginleşmesidir.⁸⁸ Demokrat partinin oluşmasında bu gerekçeleri sayabiliriz. 1940'lı yılların sonuna doğru büyük toprak sahipleri de artık liberal-kapitalistleşme sürecinin içine girmeye başlamışlardır. Bu nedenle, bunlarla, yeni gelişmekte olan burjuvazi arasında toplumsal, ekonomik ve siyasal bir birlik oluşmuştur. Demokrat Partinin kurucuları arasında daha önce Atatürk Döneminde de Başbakanlık yapan Celal Bayar'da vardır ve partinin kurucusu olmuştur. Partinin kuruluş aşaması mecliste görev yapan 4 tane vekilin (Adnan Menderes–Fuat Köprülü–Refik Koraltan–Celal Bayar) bazı özgürlüklerinin kısıtlandığı gerekçesiyle partiden ihraç ve istifaları sonucunda olmuştur ve partiden ayrılmadan önce parti içinde ciddi tartışmalar yaşanmıştır.

Demokrat partinin kuruluşu, siyasal düzenin demokratikleşmesi yolunda somut bir adım olduğundan, eylem, sosyalistler tarafından da desteklenir. Sosyalistlerde siyasal liberalleşmeden yana olduklarından, başlangıçta partinin önderleriyle işbirliği yaparlar. Çok partili hayat Menderes'le başlar. Menderes halkçılığı ve halkın egemenliğini vurgular ve siyasal inisiyatifin yukarıdan, partiden değil, halktan gelmesini talep eder. Demokratlar kısa sürede özel girişimin sözcüleri olurlar ve liberal entelijansiyanın yanı sıra iş adamlarının da desteğini alırlar.⁸⁹ Demokrat Partinin hakkını vermek gerekirse, 1945'ten en azından 1955'e kadar neredeyse bütün grupların coşkuyla onları desteklediği söylenmelidir. Menderesin de belirttiği gibi "Demokrat

⁸⁸ Kongar, a.g.e., s.s. 144-145.

⁸⁹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 151.

Parti tek parti yönetimine son vermek isteyen herkesin partisi”⁹⁰dir. Menderes DP’lilerin kendi bireysel çıkarları peşinde koşan grupların temsilcileri olmadığını, tek parti sistemine son vermek isteyen herkesin temsilcisi olduklarını söylemektedir. DP halkın partisi olarak gündemdedir ve parti de halkın CHP’ye olan tavrını kendi lehinde kullanır. DP hükümeti daha önce uygulanan devletçi politikayı bir kenara bırakıp Batıyla ilişkileri sağlam tutmak ve Batıyı yakalayabilmek için liberal ekonomiye ağırlık vermiştir.

1946 yılı Türk İktisat Tarihi açısından çok önemli bir tarihi dönemeç niteliği taşımaktadır. Siyasi otorite aldığı bir takım kararlarla yaklaşık 16 yıldır sürdürülen korumacı, dış dengeye dayalı iktisat politikalarını terk etmiş ve ekonomiyi dışa açma kararında olduğunu göstermiştir. Bu dönemde izlenen politikalar iç pazara yönelik bir sanayileşmeyi değil, dış pazarlarda rekabet edebilecek sanayileşmeyi hedeflemektedir. Bu yüzden bu dönemde önem verilen yatırım alanları; tarım madencilik, alt yapı yatırımları ve inşaat sektörüdür.⁹¹

Türkiye’nin bu dönemde dışa açılmasını zorlayan iç ve dış etkenler mevcuttur. Savaş döneminin şartlarından yararlanan ticaret sınıfı, büyük bir sermaye birikimi elde etmiştir. Ancak bu sınıfın teknoloji, üretim, örgütlenme ve pazarlama bilgisi yeterli düzeyde değildir. Dışa açılma sonucu sağlanacak olan yabancı sermaye yatırımı ve buna ilave olarak dolaylı yabancı sermayenin artması, ülkede sermayenin bollaşmasını sağlayacak ve bu kesimlerin mevcut fonlarını elverişli bir şekilde değerlendirmesine olanak sağlayacaktır. Ayrıca büyük toprak sahipleri de savaş sonrası orta özellikle batı ülkelerinin gıda ve hammadde talebinin artacağını sezmışlerdir. Ancak makine donanımının eksikliği bu talebe cevap verilememe ihtimalini gündeme getirmiştir. Buna ek olarak 1930’lu yıllardan beri uygulanan devletçilik politikalarının nereye kadar devam edeceği ve bu politikaların sınırının mutlaka belirlenmesi isteği de o dönemin sermaye çevreler yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Devletin faaliyet alanlarının tespit edilmemiş olması, gelişen sermayenin daha sonra devlet tarafından millileştirilme tehlikesi ile karşı karşıya bulunması, hammadde ve döviz tahsisi gibi konularda kamu kesimine özel kesime

⁹⁰ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 34.

⁹¹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 74.

nazaran ayrıcalık ve öncelik tanınması, dönemin müteşebbis ve müteşebbis adayları açısından mutlaka halledilmesi gereken sorunlardır. Nitekim bu amaçla Kasım 1948'de "II. İzmir İktisat Kongresi" toplanmış sermaye kesiminin endişeleri en üst düzeyde hükümete iletilmiştir.⁹²

Demokrat Partinin, parti tüzüğü Halk Partisinden çok fazla farklı değildir ama onlar bu tüzükleri daha liberal bir şekilde yorumlamışlardır. 1947'de kabul edilen ve partinin kapatılmasına kadar yürürlükte kalan parti programının ilk maddeleri, demokrasiye aittir. Aile ve özel mülkiyet toplumun temelleri sayılmaktadır. Cumhuriyetçilik, çok parti sistemi, toplanma ve dernek kurma hürriyeti, sosyal adalet ve hür seçimler bu temelleri sağlamlaştıracak ve teminat altına alacak tedbir olarak görülmektedir. Programın özünde, anayasada ve Halk Partisinin programında yer alan, Cumhuriyet rejiminin dayandığı altı ana ilke teşkil etmektedir fakat DP bunları daha liberal bir şekilde yorumlamaktadır. Demokratlar din hürriyetini temel insan haklarından biri saymakta ve dinin siyasi amaçlar uğruna kullanılmaması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Halkçılık her türlü sınıf imtiyazının reddi şeklinde anlaşılmıştır. Devlet, ferdin mutluluğu için kurulmuş bir müessese olarak kabul edilmekte, doğrudan doğruya ve gerçekçi bir şekilde ekonomik faaliyetlere katılmak, özel sermayenin ve özel teşebbüsün gelişmesini sağlayacak tarzda ekonomik faaliyetleri düzenlemek suretiyle devletin gayelerini gerçekleştireceğine inanılmaktadır.⁹³ Görüldüğü gibi Demokrat Partinin parti tüzüğünde belirtilen maddelerin liberalizmin temel varsayımları olan, *özgürlük, piyasa ekonomisi, sınırlı devlet, birey* vs gibi unsurları içinde barındırdığını görmekteyiz.

Türk siyasi tarihinin en önemli isimlerinden bir tanesi de Adalet Partisi'nin 1960 ihtilalinden sonra kapatılması üzerine yerine kurulan Demokrat Parti'nin, daha sonra Doğru Yol Partisi'nin genel başkanı olan ve en son olarak Cumhurbaşkanı olan 6 defa hükümetten ayrılıp 7 defa hükümet kuran Süleyman Demirel'dir. DP, AP'nin devamı niteliğinde olduğu için uyguladığı politikalarda bu doğrultuda olmuştur. DP'nin izlemiş olduğu liberal politikaları AP'de de görmek mümkün olacaktır. Çok partili hayata

⁹² Gülten Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998, s.s. 260-261.

⁹³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 326.

geçişten sonra uygulanmaya başlayan liberal politikalar Demirel döneminde de devam etmiştir.

AP'nin 1965-1971 yıllarındaki iktidar dönemi ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan Türkiye'nin en parlak devirlerinden biri olmuştur. Bu dönemde ekonominin en belirgin özelliği yüksek kalkınma hızı ve düşük enflasyondur. AP II. Beş Yıllık Kalkınma Planını hazırlarken tamamen liberal öğelere yer vermiştir.⁹⁴ Sanayileşme süreci hızlanır. Kırsal kesime dönük yatırımlara ve enerji projelerine öncelik verilir. Daha bağımsız bir dış politika izlenir. 1965-1971 yılları ayrıca Türkiye'nin en özgürlükçü dönemi özelliğini de taşımaktadır. Düşünceyi sınırlayan ve antidemokratik olarak nitelenen yasa maddelerinin en az uygulandığı ve en az sayıda kişinin bu nedenle hüküm giydiği dönemdir. Bu dönemde kitleler siyasal örgütlenme yolunda önemli adımlar attılar. Yine bu dönemde basın, tarihinin en özgür yıllarını yaşar, farklı görüşler açık biçimde yazılır ve tartışılır.⁹⁵ Demirel, 1980 ihtilaline kadar çok siyasi hayatta inişli çıkışlı bir dönem yaşar. 10 Ekim 1965'de yapılan genel seçimlerde başında bulunduğu AP, yüzde 53 oy alarak tek başına iktidar olur. Bu seçimlerde Isparta Milletvekili olarak Parlamento'ya girer ve Türkiye'nin 12. Başbakanı olarak hükümeti kurar. Bu hükümet 4 yıl sürer. 10 Ekim 1969 tarihindeki genel seçimlerde de Adalet Partisi yine tek başına iktidar olur. Böylece, 31. T.C. Hükümeti'ni kurar. Daha sonra, parti içi bir kriz dolayısı ile, 32. T.C. Hükümeti'ni kurmak durumunda kalır. 12 Mart 1971 muhtırası üzerine, başbakanlık görevini bırakır. 1971 ile 1980 arasında, 1975, 1977 ve 1979'da 3 defa daha hükümet kurar.⁹⁶ Demirel'in 1980'e kadar olan siyasi yaşamı 1980 ihtilalinden sonra yasaklar yüzünden ara verilir ve ihtilalden sonraki seçimlerden sonra ülke yönetimini ele alan Özal uzun yıllar bunu devam ettirecektir ve Türkiye'deki liberal politikaları en üst seviyeye çıkararak kişi olarak karşımıza çıkacaktır.

2.5. 1980'DEN GÜNÜMÜZE MİLLİYETÇİLİK NOSYONU VE SOSYAL POLİTİK ALANLARDA LİBERALLEŞME

1980 sonrası Türkiye için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. 1980 öncesi başlangıçta üniversitelerdeki öğretim biçimine ve sınav sistemine bir başkaldırı niteliği

⁹⁴ Kongar, a.g.e., s. 366.

⁹⁵ http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/byegm/1923ten_sonra.htm, 25.08.2004.

⁹⁶ <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=110>, 25.08.2004.

taşıyan öğrenci eylemleri, bir süre sonra siyasal ve ideolojik içerik de kazanacaktır⁹⁷. Bu eylemler ülke içindeki dengelerin tamamen kutuplaşmasına yol açar ve ülkedeki terör olayları gün geçtikçe artmaktadır. Bu durumun ülke için hayırlı olmayacağı kanaatini taşıyan silahlı kuvvetler duruma müdahale ederler ve 12 Eylül 1980'de ülkede sıkı yönetim ilan ederler. İhtilal sonrası bütün siyasal partiler kapatılır ve parti başkanlarına siyaset yasağı getirilir.⁹⁸ Bu durum ülkenin bir dönem askerler tarafından yönetileceğinin işaretidir.

80 darbesinin ardından Türkiye'de yeni bir siyasal yapı ortaya çıkmış ve 80 öncesinin karmaşık yapısına bir son verilmek istenmiştir. 1982 anayasasında bile Türk milliyetçiliğiyle İslam sentezi vurgulanarak ortaya atılmış ve anayasada yer almıştır. 1982 Anayasasının neredeyse metafizik ve teolojik başlangıç bölümünde 'Ebedi Türk vatan ve Milleti'nin yanı sıra, 'kutsal Türk devleti', 'kutsal din duyguları', 'Türklüğün tarihi ve manevi değerleri', 'Türkiye Cumhuriyetinin maddi ve manevi duyguları'⁹⁹ ibarelerinin yanında din derslerinin orta öğretimde zorunlu hale getirilmesi¹⁰⁰ gibi ibareler de yer almaktadır. Bu ibareler yeni yönetimin din ile milliyetçiliği ortak platformda ele aldıklarının bir göstergesidir.

80 sonrası milliyetçilik hareketleri siyasal anlamda yine MHP etrafında devam etmiştir. Bu dönemde, Türk milliyetçiliğinin çıkışı ve daha sonraki dönemlerde olduğu gibi fikri platformda etkili isimler yoktur ve siyasal hayatta devam etmektedir. Yalnız parti içinde ayrılıklar vardır. MHP'den ayrılarak kendi partisini kuran Muhsin Yazıcıoğlu bunlara bir örnektir. "Yazıcıoğlu ve arkadaşları MHP'nin İslamdan fazla uzaklaştığı gerekçesiyle partiden ayrılmışlardır."¹⁰¹ Yazıcıoğlu'nun partisi Türk – İslam sentezine uygun bir nitelik taşımaktadır. Fakat parti hiçbir zaman siyasal anlamda MHP kadar etkili olamamıştır.

⁹⁷ http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/byegm/1923ten_sonra.htm, 22.02.2004.

⁹⁸ Poulton, a.g.e., s. 220.

⁹⁹ Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 218.

¹⁰⁰ Poulton, a.g.e., s. 220.

¹⁰¹ A.g.e., s. 177.

Türk milliyetçiliği MHP çizgisinde devam etmiştir ve 1999 seçimlerinde partinin milliyetçi sol olarak ta nitelendirilen DSP'nin arkasından ikinci parti olarak hükümete girmesi üzerine Türkiye'de milliyetçilik yükselen bir değer olarak değerlendirilmiştir.

MHP'deki köklü değişim Türkes öldükten sonra başlamış ve dış politikadaki uygulamaları, yerine geçen Devlet Bahçeli tarafından farklı yorumlanmış ve değişik bir uygulamaya koymuştur. Tek çare olarak tanımladıkları AB ülkeleri, kendi milli çıkarlarını korumanın yollarını geliştirip milli devletleri üzerinde titizlenirken; Türkiye'deki AB bağımlıları ve propaganistleri temel değerlerimizi ve tarihi birikimlerimizi yok etmeye çalışmaktadır...AB kampanyaları Türk demokrasisini köreltmektedir,¹⁰² diyen Bahçeli Türkiye'nin AB politikasına şiddetle karşı çıkmış ve bunu seçim propagandası olarak kullanmıştır.

1980 sonrası milliyetçilik hareketleri bu yönde gelişme gösterirken, ülkedeki liberal gelişmeler ise şu özellikle artış göstermektedir. 80 öncesi Türkiye'nin içinde bulunduğu kaos ortamı bir darbeye sonuçlanmış ve ülkenin ilerlemesi bir nebze duraklamıştır. Öyle ki her darbe ülkelerin gelişmesi açısından sıkıntılı dönemlerin yaşanması anlamındadır. 1980 darbesinden sonra ülke bir dönem asker tarafından yönetilmiş ve yönetimde boşluk oluşmuştur. 1983 seçimlerin büyük bir oy potansiyeliyle başa gelen Anavatan Partisi o günden günümüze ülkeyi etkileyecek bir takım atılımlar yapmıştır. ANAP liberal bir ekonomik politika, buna bağlı olarak yeniden düzenlenen serbest piyasa ekonomisi, teşebbüs özgürlüğü, devletçiliğin terk edilmesi ve yerel yönetimlere inisiyatif verilmesi, bürokrasinin azaltılması gibi görüşleri, İslamcı/ muhafazakar bir görüntüyle birlikte savunarak işbaşına gelmiştir.¹⁰³ Bu dönem siyasi tarihimize Özal dönemi olarak geçer ve Başbakanlık dönemi ve daha sonra Cumhurbaşkanlığı döneminde Özal Türkiye'nin değişimi ve gelişimi için bir çok atılımlar yapmıştır. Özal ülkeyi büyük bir değişimin içine sokarak özellikle ekonomi politikalarını dışa açarak yapmaya başlar. Özal'a göre serbest düşünemeyen bir ülke kalkınamaz ve bu nokta Batı medeniyetinin üstünlüğünün temelinde yatan asıl unsurdur.

¹⁰² Devlet Bahçeli, "Teslimiyetçilik Milli Tehdide Dönüşürken Bazı Tespit ve Uyarılar", *Türkiye ve Siyaset*, Sayı: 14, Ankara, 2003, s. 6.

¹⁰³ Ersin Kalaycıoğlu, "1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo- Patrimonlayizm ve İstikrar" (Der: E. Kalaycıoğlu, A.Y.Sarıbay), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 405.

Özal hem bireysel hem de grup serbestliğinin tam olarak gerçekleştirilmesinden yanadır. Dünyaya açılmanın, dünya ile rekabet edebilmenin, büyük güç ve lider ülke olabilmenin, ve en nihayet dimdik ayakta kalabilmenin temel koşulu olarak düşünce özgürlüğünü görmektedir, “çoğulculuk, çok seslilik, söz ve fikir hürriyeti, temel hak ve özgürlüklere kayıtsız şartsız saygı artık toplum hayatımızın temel esasları haline gelmiştir”¹⁰⁴ sözlerini bir çok konuşmasında dile getirmiştir.

Özal döneminde yapılan değişiklikleri şöyle sıralamak mümkün. *Öncelikle*, halkın yönetime katılımını arttırmak amacıyla Türk siyaset literatürüne referandumu getirir. Belli konularda halkın fikrini sormanın bir gereklilik olduğu kanaatindedir. İlk defa Özal döneminde referandumlarla Türk halkının spesifik konularda muhatap kabul edilmesi ve hakem olarak tayin edilmesi söz konusu olur. *İkinci olarak*, ceza infaz kanununda yapılan değişikliklerle binlerce hükümlü ve mahkum cezaevlerinden salıverildiler. Bugün bile bu yasanın uygulanmasıyla büyük bir kesimini siyasi suçluların teşkil ettiği on binlerce hükümlü verilen cezanın yalnızca bir kısmını çekerek hapisten kurtulabiliyorlar. Özal, Türkiye'nin ayıbı olarak bilinen düşünce suçlarını kaldırır. Bu amaçla Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142, ve 163. maddeleri lağvedilir. Yerine getirilen Anti-Terör Yasası belli eksikler içerse de düşünce özgürlüğü alanında büyük bir adım atılmış olur¹⁰⁵. “Özal, Cumhurbaşkanlığı döneminde Kürt kimliğini meşrulaştırmaya çalışmış, dilini serbest bırakmış, reformların gerekli olduğunu vurgulamıştır.”¹⁰⁶ Bunun Kürt vatandaşlar üzerinde olumlu bir etkisi oldu; çünkü anadilleri Kürtçe olan milyonlarca Türk vatandaşı o güne kadar resmi olarak yasak olan bir dille konuşmaktadırlar. Özal, insan hakları alanında iyileştirmeyi Türkiye adına uluslararası yükümlülükler üstlenerek pekiştirir. Uluslararası insan hakları antlaşmalarının çekince konulan maddeleri onaylanır. Nisan 1987'de bireylere ve hükümetler dışı örgütlere (siyasi partiler, dernekler ve vakıflar gibi) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na kişisel başvuru hakkı tanınır. Bu önemli adımdan üç yıl sonra da, 1990 yılında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarının ülke içi hukuk açısından bağlayıcılığı kabul edilir. Bu durum muhalif siyasi grupların, hukuki kararların adil olmadığına kanaat getirdiğinde kararın düzeltilmesi için Avrupa İnsan

¹⁰⁴ Turgut Özal, 1993'de Taksim'de yapılan mitingdeki konuşması, *Türkiye Günlüğü*, Ank., 1993, s. 8.

¹⁰⁵ Bülent Tanör, *Türkiye Tarihi 5. Cilt*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s.s. 65-70.

¹⁰⁶ Nilüfer Göle, *Melez Desenler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 55.

Hakları Mahkemesi'ne başvurma hakkını getirerek, siyasi liderlere belli uygulamaları ve kanunları tekrar gözden geçirme ihtiyacı hissettirmiştir.¹⁰⁷ Bütün bu gelişmeler Özal'ın düşünce özgürlüğüne verdiği önemi gösteriyor.

Özal için din ve vicdan özgürlüğü düşünce özgürlüğünden de daha önemli olabilecek bir özgürlük alanıdır. Din ve vicdan özgürlüğü olmadan düşünce özgürlüğünün de anlamsız olacağını iddia eder. Özal dini örgütleri ülkenin diğer sivil toplum örgütleri ile aynı çerçevede değerlendirmektedir. Dolayısıyla Özal'ın dini grup ve cemaatlere bakışı önceki liderliğin tutumundan farklılaşan radikal bir değişim olarak ortaya çıkar. Dini grupların faaliyet alanları genişle ve o zamana kadar gizli kapaklı yürütülen pek çok aktivite de açık bir şekilde yapılmaya başlanır. Dini kesim ekonomik, siyaset, sosyal ve eğitim gibi pek çok alanda boy göstermeye başlar. Holdingler ve özel finans kurumları, örgütler, vakıflar, dernekler, hastaneler kurulur, okullar ve öğrenci yurtları açılır. İslamî medyada (radyo, televizyon, dergi, gazete, yayın evleri vs) bir patlama yaşanır. Bütün bunlar ülke ekonomisi ve siyasetine canlılık ve çok seslilik getirdiler. Özal da doğal olarak bu unsurlardan faydalanma yoluna gider. Karşılıklı çıkar ilişkisi gereği, Özal liderliği gerekli imkanları dini gruplara sunarak onların güvenini sağlar. Karşılığında da Özal yapmak istediği reformlar için toplumsal ve siyasal destek alır.

Bu özgürlük alanı, Özal'ın en çok önem verdiği konuların başında gelir; çünkü, Özal ekonomik liberalleşmeden sonra siyasi liberalleşmenin kendiliğinden geleceğini beklemektedir. Özal ekonomik serbestlik olmadan siyasi serbestliğin olmayacağına inanmaktadır. Bunun için de ülke insanların serbestçe yatırım yapma ve ticaretle uğraşma olanağına kavuşması için ne gerekiyorsa yapmaya çalışır. Başbakanlığı bırakıp Cumhurbaşkanı olacağı günlerin arifesinde kurucusu olduğu Anavatan Partisi üyelerine şöyle tavsiyede bulunur: 'Bırakınız halk yatırım yapsın, para kazanıp para kaybetsin. Bırakın bireyler çaba göstereyin. Onların önündeki engelleri kaldırın'. Özal'ın ısrarlı çabaları neticesinde ekonomik alanda insanların karşısına çıkan pek çok yasal engel kaldırılır. Türk lirasını koruma kanunu kaldırıldı; serbest döviz uygulamasına başlanır. Faiz oranları serbest bırakılır. Özel bankalara daha çok serbestlik tanınır. 1981 yılında,

¹⁰⁷ Kongar, a.g.e., s.s. 218-226.

sermaye piyasalarını kontrol edecek Sermaye Piyasası Kurulu kurulur. 1980'lerin sonuna doğru İstanbul Döviz Borsası yeniden yapılandırılır. Devletin ekonomideki gücü zayıflatılır. Bu amaçla özelleştirme süreci başlatılır. Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı vergi düzenlemeleri yapılır. Vergi mevzuatı modernleştirilir. Ülke ekonomisine önemli etkileri ve olumlu katkıları olan katma değer vergisi getirilir.¹⁰⁸

Teşebbüs özgürlüğü konusunda Özal önemli mesafe alır. Türk ekonomisi ithalatı sınırlama konumundan, öncelikle ihracatı teşvik etme durumuna getirilir. Bu dönemde ithal ikamesine dayanan stratejiye son verilerek ihracatı artırmayı amaçlayan dış ticaret stratejisi benimsenir. İthalat ve ihracat mevzuatı yenilenir ve serbestleştirilir. Kaçak olan bir çok malın üretimi ve ticareti mümkün ve serbest hale gelir. Türkiye'nin ithalat rejimi yeniden yapılandırılır ve her türlü mal ithal edilebilir hale gelir. Dış ticaret hacmi dramatik bir şekilde artar. İhracatın Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payı ikili rakamlara ulaşır. Türkiye'nin ticari ortaklarında ve ihracat pazarında önemli ölçüde değişimler olur. Ortadoğu ülkelerine ve İslam dünyasına yönelik ticaret artar. 1980'lerin ortalarında, Türkiye'nin İslam ülkelerine olan ihracatı toplam ihracatın % 40'ına ulaşır.¹⁰⁹ Artık sadece Batı değil, Doğu da Türkiye için önemli bir dünya haline gelir. Ayrıca Türkiye'nin klasik ihracat malları olan belli tarım ürünlerinin yanında diğer mallar ihraç edilmeye başlanır. 1990'ların başlarında Türkiye dört bin civarında endüstriyel mal ihraç eder duruma gelir.

Özal Batı dünyasında varolan bir devlet anlayışına taraftardır . Özal'ın deyimiyle 'halkın devlet için değil, devletin halk için olduğu' bir devlet sistemi gerekiyordu ve Özal bunu Türkiye'de yerleştirmeye çalışır. Özal haklı olarak, "eğer siz devlete baba dersiniz, bir gün sopayı eline alır sizi döver"¹¹⁰ diyerek devletin tarihsel olarak algılanan kutsallığının bir tarafa bırakılıp halk iradesinin siyasi ve ekonomik idareye yansıtıldığı yeni bir yapının gerekli olduğunu vurgular. Demokrasiyi devlete karşı halkın güçlü olduğu bir yönetim biçimi olarak nitelendiren Özal, Türkiye'nin

¹⁰⁸ Muhittin Ataman, "Özalizm; Türkiye'de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü", <http://www.liberal-ldt.org.tr/dergiler/idsayı19/1907.htm>, 22.03.2004.

¹⁰⁹ Abdülkadir Buluş, "Mali Devletten İktisadi Devlete Geçebildik mi?", <http://www.zaman.com.tr./yorumlar/yorum2.htm>, 22.03.2004.

¹¹⁰ Mehmet Akyol, **Beni Çok Ararsınız**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 327.

demokratik olmayan yapısını değiştirmek için mücadele edeceğini iktidara geldiği ilk günlerde açıkça belirtmiştir.

Özal demokratik geleneği Türkiye’de yerleştirmek amacıyla bir çok alanda değişime gittiği görülür. En statükocu kurumlardan bildiği Dışışleri ile Maliye bakanlıklarının yetkilerini kısıtlar. Atanmışların seğilmişlere, askerin sivillere itaat etmesi için uğraşır ve bunda belli bir başarı da elde eder. Özal liderliğinin demokratikleşmedeki en önemli uğraşlarından biri Türkiye’nin etnik yapısı ve insan hakları üzerine geliştirdiği politikalar ve yıktığı tabular olur. Anayasal çerçeveyi çoğulcu bir demokrasiye cevap verecek biçimde yeniden şekillendirmeye çalışır.¹¹¹

Özal’ın ilk reformlarından biri, merkezi otoriteden yerel yönetimlere yetki transferi yapmasıdır. Özal gerçek bir demokratik yapının ancak adem-i merkezietçi bir oluşuma gitmekle sağlanacağına inanmaktadır. Öncelikle eğitim, sağlık, ve kamu düzeninin sağlanması gibi hizmetlerin yerel yönetimlere bırakılmasına taraftarıdır. Özal’ düşüncesindeki Türkiye merkezi yönetimin yerel sorunlarla uğraşmasının önünü keserek yerel idareleri güçlendirmektir. Yeni-Osmanlıcı söylemle ortaya çıkan bazı liberal ve İslamcı çevreler de, ülke içindeki bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak, yerel ihtiyaçları ön plana çıkarmak, ve yerel yöneticilere yetki devrini sağlamak için Özal’a destek verdiler. Osmanlı sistemine özlem duyan ve bunu Türkiye’nin iç ve dış sorunlarının çözümünde mihenk taşı yapan Özal, Türkiye için eyalet sistemini önerecek kadar adem-i merkezietçi bir yaklaşım sergilemektedir.

Özal dönemi boyunca Türkiye’de atanmışlar ile seğilmişlerin çetin bir mücadelesi yaşanır. Özal demokrasinin seğilmişlerin rejimi olduğunu belirterek atanmışların seğilmişlere olan baskınlığının son bulması gerektiğini her fırsatta dile getirir. Atanmışların seğilmişlere üstün olduğu bir rejim demokrasi olamaz. Özal’ın en çok mücadele ettiği atanmış grup, Cumhuriyetin başından itibaren Türkiye’nin iç ve dış politikasına damgasını vuran askerlerdir. Başından beri Türkiye’nin kaderini onlar belirlemektedirler. Özal döneminde “toplumsal düzenin askerce sağlanmasından çok bir

¹¹¹ Muhittin Ataman, “Özalizm; Türkiye’de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü”, <http://www.liberal-ldt.org.tr/dergiler/idsay19/1907.htm>, 22.03.2004.

arada yaşayabilmenin şartları aranmakta, yani Türkiye tarihinde ilk defa toplum kendi düzenini kendisi kurmaya çalışmaktadır.”¹¹² İktidara geldiği ilk günden itibaren askerlerin bu özel statüsünü değiştirmeye ve bozmaya çalışmıştır. Özal döneminde vuku bulan birkaç olay durumu açıklığa kavuşturmayaya yeterli olur. Özal askeriyeye ilk ciddi karşı çıkışını 1987 yılında genelkurmay başkanının atanması sırasında yapar. Askeri yetkililer zamanın Genelkurmay başkanı Necdet Üruğ’u istifa ettirip Ağustos ayında emekliye ayrılacak Necdet Öztoran’u Genelkurmay başkanı yapmak istemişlerdi. Fakat inisiyatifi elinden bırakmayan Özal, Necdet Üruğ’dan boşalacak makama askerler tarafından hazırlanan Öztoran’u değil, kendi seçtiği Necip Torumtay’ı atar. Bazı gözlemciler göre askerlerin bunu zamanın Cumhurbaşkanı Kenan Evren’den sonraki Cumhurbaşkanı adayını¹¹³ belirleme amacıyla yaptığını söylerler.

Özal, muhafazakarlığı ve gelenekselciliği Anavatan Partisi’nin üç temel ilkesinden biri olarak saymıştır. Onun anlayışına göre liberalizm muhafazakar olmaya engel değildir. Ama ne olursa olsun Özal’ın muhafazakarlığı geleneksel muhafazakarlığın ötesine geçmektedir. İslam ve Osmanlı renkleri Özal’ın fikirlerinin oluşumunda çokça yer almıştır. Örneğin, partisinin kimlerden miras kaldığını açıklarken, Atatürk’le birlikte sevgi ve tasavvuf şairi Yunus Emre’nin, ünlü Müslüman bilge ve tasavvuf şairi Mevlana’nın, İstanbul fatihi Fatih Sultan Mehmet’in, İstanbul’a Türk ve İslam bayrağını ilk diken Ulubatlı Hasan’ın adını anmaktadır. Özal’la yapılan bir mülakatta kendisinin yapmış olduğu icraatlardan ve yapmak istediğinin ne olduğunu anlatırken özgürlükler çerçevesinde şunlardan bahsetmiştir;

“Geçen 8-10 senede esas şunu gerçekleştirdiğimize seviniyorum: Daha serbest bir düşünce ve tartışma ortamı meydana getirdik. Fikir hürriyeti terimini, teorik ve soyut bir kavram olmaktan çıkartıp hayatın içine kattık, fiili ve yaşanana bir gerçeklik kazandırdık bu kavrama. Bu süreç belki çok sessiz sedasız işledi Türkiye’de; biz bu sürecin sağlıklı biçimde işleyeceği bütün şartları bir bir oluştururken bunu siyasi yahut şahsi bir reklam vesilesi haline de getirmedi.”¹¹⁴

¹¹² Göle, a.g.e., s. 6.

¹¹³ Kongar, a.g.e., s.s. 220-221.

¹¹⁴ Mustafa Çalık, “Turgut Özal’la Mülakat”, Türkiye Günlüğü, Sayı: 19, s. 10.

Özal'ın şahsiyeti ve iktidarda iken takip ettiği siyaset, onun daha önce Türkiye'de anlaşılan ve uygulanan laiklik anlayışından farklı bir laiklik anlayışına sahip olduğunu gösterir. Özal'ın laiklik anlayışı öncekilerin anladığı gibi din karşıtlığı değil, fakat dinle beraber yaşama şeklindedir. Özal, kendisinin birey olarak laik olmadığını da ilan etmekten çekinmez; çünkü, ona göre bireyler değil ancak kurumlar (devletler) laik olabilirler. Halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu Türkiye toplumunu Batı toplumları gibi (kendi değerleriyle ve kültürüyle modernleşmiş ve kalkınmış) görmek ister. Özal'a göre günlük hayatta, Hıristiyan Avrupalı ile Müslüman Türk arasında bir fark yoktur. Laik kurumlara sahip bir devlette istediği gibi düşünen ve yaşayan bireyler, cemaatler, ve dini grupların varolmasını demokrasinin gereği olarak telakki eder. Özal'a göre Türkiye'nin Osmanlı ve İslam kimliklerine sahip çıkması Batı ile yakın ilişkilere girmesine engel değildir. Özal için, Batı ile İslam sentezi Müslüman Türk'ün kimlik krizine son verecek bir alternatiftir. Dolayısıyla o, hiçbir zaman dindarlığın modern olmaya engel teşkil ettiğine inanmamıştır. Özal'ın Türk-İslam sentezinden O'nun Ziya Gökalp'ten etkilendiğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİR LİBERALİZM VE MİLLİYETÇİLİK KOMBİNASYONU DENEMESİ:
MİLLİYETÇİ LİBERALİZM

3.1. TÜRKİYE'DE LIBERAL MİLLİYETÇİLİĞİN DOĞUŞU

Türkiye'de milliyetçiliğin ve liberalizmin doğuşu Osmanlının son dönemlerine rastlamaktadır. Fransız ihtilaliyle başlayan ve tüm dünyada etkili olan milliyetçilik akımı ve bu akımın etkisi altında karşımıza çıkan liberal söylemler (özgürlük, birey, vatan, millet gibi kavramlar), Osmanlı'da 'devleti nasıl kurtarabiliriz?' sorusuna verilmek istenen cevaplar ve kurtuluş reçetelerinin bir sonucu olarak karşımızda durmaktadır. Balkan savaşlarından sonra Osmanlıcılık anlayışının yok olması geriye iki düşüncenin kaldığını göstermektedir. Bunlardan bir tanesi olan Türkçülük akımı, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda etkili olmuş ve önemini korumuştur. İslamcılık ise gerek Padişahın destekleri gerekse dış güçlerin etkisiyle tam başarılı olamamış ve milliyetçilik akımının bazı dönemlerinde kendini göstermiştir ve göstermeye devam etmektedir. Liberal milliyetçiliği ele alırken milliyetçiliğin ve liberalizmin temel anlatılarını ortak paydada toplayan düşünce akımlarını ve adamlarını ele almak konunun daha da anlaşılır kılınması açısından önemli bir unsurdur. Osmanlı'da ve daha sonra Türkiye Cumhuriyetinde milliyetçi ve liberal görüşte olan akımları ve düşünce adamlarını daha önceki bölümlerimizde belirtmiştik. Şimdi ise bu iki görüşü ortak paydada toplayan isimleri ele alacağız.

Liberalizmle milliyetçiliğin birbirleriyle olan etkisini ve ilişkisini salt milliyetçi söylemlerden ve salt liberal söylemlerden uzak tutmak gerekmektedir. İki akımında ortak buluşma noktaları ve çıkış yolları olarak bu konuya bakmak konunun anlaşılması açısından açıklayıcı ve anlamlı olacaktır. Liberalizm için milliyetçilik "milli-devletin mutlak egemenliğinin yanı sıra, bu ilkenin her bir ulusal devletin (sınırları içerisindeki) bireylerin-siyasal, iktisadi ve dini-özgürlükleri açısından taşıdığı implikasyon*ları sınırlamayı amaçlamıştır."¹¹⁵ Liberal düşünce, üyeler arasında bir sözleşme olarak anlatılan toplumun, aynı zamanda bir ulusal sözleşme mantığı çizgisinde açıklanmasıdır. Liberalizm için milliyetçiliğin önemli olduğu nokta özgürlüklerin yaşanmasını sağlayabilecek bir milli-devletin varolmasıdır. Milliyetçi düşüncelerin toplum üyeleri arasında sağladığı ortaklık ve bağlılık sözleşmenin şartlarına uyumu

* Bir şeyin içinde saklı olan anlamlar. Olumsuzluk.

¹¹⁵ Simten Çoşar, "Liberal milliyetçizmden Liberal Milliyetçiliğe", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, İstanbul, 2002, s. 718.

getirecektir. Buradaki temel dayanak noktası ise, bir toplumda barış içerisinde birlikte yaşamak için gereken sorumluluk duygusunun milliyetçi bilince sahip olmakla kazanabileceğidir. “Milliyetçilik ve liberalizm arasındaki asimetrik ilişki, liberal bir devletin, dolayısıyla liberal ilkelerin süreğenliği açısından milliyetçiliğin olmazsa olmazlığını getirir.”¹¹⁶ Bu da liberalizmin yaşama alanı olarak milliyetçiliğe ihtiyaç duyduğunun göstergesidir.

Türkiye’de liberal milliyetçi olarak alabileceğimiz en büyük isim olan ve Rusya’dan Osmanlıya intikal etmiş olan **Ahmet Ağaoğlu**, “özgürlüğün anarşiye yol açacağı görüşüne karşı çıkar, bunun tam aksine toplumsal düzenin, uyumun ve birliğin ancak özgürlüğün doğru olarak kullanılması durumunda temin edilebileceğine inanır.”¹¹⁷ Ağaoğlu’na göre yaşadığımız yüzyılın dayandığı esaslar; iş bölümü, görevlerin birbirinden ayrılması, serbest fikir ve serbest hareket; yaşa ve başkalarının yaşamasına mani olma, kişiliğini geliştir ve başka kişiliklerin gelişmesine engel olma.¹¹⁸ olarak sıralanabilir.

Ağaoğlu milliyetçi bir düşünce yapısına sahip olmasına karşın liberal söylemlere de sıklıkla yer vermiştir. Bir önceki cümleden de anlaşılacağı üzere Ağaoğlu, liberalizmin temel söylemlerinden olan, bireysellik ve özgürlük düşüncesini tam olarak savunmuş ve bu düşüncelerini milliyetçi bir çizgide ele almıştır. Devletin temelinin millet olduğuna ve Osmanlıdaki gibi kan bağına dayalı yönetim anlayışının uygulandığı bir devlet olmasının sakıncalarına vurguda bulunmuştur. “İş bir kere şahsa bağlılık haline geldi mi, yaltaklanma, iki yüzlülük, hile, yalan, entrika, hıyanet ve cinayet devlet adamları için mezihmet ve fazilet yerine geçer,”¹¹⁹ ifadesinde de Ağaoğlu, milli-devletin varolması gerektiğini ama bu devletin şahsa bağlı olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Şahsa bağlı kalmaktansa yasalara bağlı olmanın gerekliliğini vurgulamış ve burada Batı ile Osmanlı Devletini kıyaslamıştır. Görüleceği üzere Ağaoğlu, tek kişinin egemenliğine dayalı anlayışın bireysel özgürlüğü ve hakları sağlamayacağını, bireylerin yasalar çerçevesinde haklara sahip olması gerekliliğini

¹¹⁶ Yael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, New Jersey, 1993, s. 121.

¹¹⁷ Coşar, a.g.m., s. 723.

¹¹⁸ Ahmet Ağaoğlu, *Üç Medeniyet*, Türk Ocakları Hars Neşriyatı, Sayı: 8 s. 31’ den aktaran, Abdullah Kaygı, *Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 189.

¹¹⁹ A.g.e., s. 192.

ortaya koyar. Yani monarşik yapının dışında bugünün liberal anayasalcı sisteminin gerekliliklerini temellendirmektedir. Bunun yanısıra Aġaoġlu, dinin kul ile Allah arasında yaşanması gerekliliğini söyler ve İslamcı kanadın Türkçüler hakkında söylemiş olduğu sözleri şöyle eleştirir;

“Türkçülük cereyanının mürşitleri, ilk evvela büyük bir istihza ile karşıldılar. Bilahare, cereyanın ciddiyet ve salabeti taayyün edince bu istihza azim bir hiddet ve gazaba tebeddül etti. Makam-ı saltanattan başlayarak, bütün eski üşlup, eski devlet ve hükümet sistemi açıkları ve bütün gayr-ı Türk unsurlar müttehit bir cephe ile hücumu başladılar! İftiralar, isnatlar, ithamlar, tehziller, tezyifler yapmağa başladılar. Biz Peygamberin yerine maazallah Cengiz’i, Kuran’ın yerine de Cengiz’in yasalarını geçirecekmiz! Biz Rusya’ya, İngiltere’ye, Fransa’ya, daha ne bileyim kimlere satılmış adamlar imişiz. .... Ey Türk, mukadderatını eline al! Hayatına yalnız kendi vicdanın, kendi şuurun hakim olsun! Lisan, din, hukuk, hükümet, devlet hep seninidir, bunların hepsi yalnız senin şuurunun, senin vicdanının makesi olmalıdır.”¹²⁰

Aġaoġlu, Türk milliyetçiliğinin oluşmasında ve gelişmesinde en büyük katkırı yapan bir ekip olan Rusya’dan gelen düşünce adamlarının içersinde yer almıştır. Diğer düşünce adamları salt Türklükten bahsederken Aġaoġlu’nun düşüncesinde liberal söylemlerde bulunmaktadır. Aġaoġlu yazmış olduğu ‘Üç Medeniyet’ adlı eserinde bireyciliğin oluşmadığı için doğu medeniyetlerine gönderme yapmaktadır. Aġaoġlu bu eserinde ;

“şark, fert ve fertlikten (bireysellik) yoksundur. Halbuki cemiyeti geliştiren fert ve onun her türlü hürriyetleridir. Zamanımız cemiyetini eski cemiyetlerden ayıran en önemli vasıf da budur. Avrupa medeniyetine girmek ferdi eğitimi olmak ve fertle cemiyet münasebetlerini ferdin hürriyetleri açısından ayarlamak demektir.”¹²¹

Liberalizmle Türkçülük- milliyetçilik arasındaki pozitif ilişki bakımından en dikkat çekici isim olarak Ahmet Aġaoġlu’nun alınmasının sebeplerinden bir tanesi de Gökalp tarafından formulize edilen ve Atatürk tarafından da benimsenmiş olan “fert yok cemiyet var hak yok vazife var” anlayışına tamamen karşı çıkmasıdır. Rejimin daha otoriter ve devletçi hale geldiği 30’larda Aġaoġlu, tamamen demokrasi, ferdin

¹²⁰ Ahmet Aġaoġlu, “Milliyetçilik Cereyanının Esasları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt: 4, İstanbul, 2002, s.s. 1009- 1010.

¹²¹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 410.

güçlendirilip devletin küçültülmesi, kişi hak ve hürriyetleri konularını savunarak CHP'yi eleştirmiştir.¹²²

Bu çizgide rastlayabileceğimiz diğer bir isim ise **Ahmet Emin Yalman**'dır. Ağaoğlu'nun karmaşık kavramsal matrisiyle karşılaştırıldığında, A.Emin Yalman, uluslar arası platformdaki liberal girişimlerin de yardımıyla değerlendirilmesi daha kolay bir figür olarak görülebilir. Dünya liberaller birliğine üyedir ve bu birliğin Türkiye'deki şubesi olarak işlemesi amaçlanan Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin (HFYC) kuruluş aşamasına aktif olarak katılmıştır. Yalman, CHP'ye muhalefet olarak yazmış olduğu makalelerinde Türk Devrimine ve Cumhuriyete olan inancını vurgular, fakat tek parti rejimini demokrasiye olan kötü bir tehdit unsuru olarak görür ve partiyi ruhsuz bir güruhun oluşturduğunu, dolayısıyla Türk devrimi ile başlayan ilerleme hareketine önderlik etmek için kifayetsiz kaldığını ileri sürmektedir. Yalman liberal muhafazakar ve milliyetçi görüşler ışığında fikirlerini beyan etmiştir. Birey ile Allah arasında hiçbir aracı kabul etmeyen ideal din olarak nitelendirdiği İslam'ın, milli ruh açısından da bir tesanüt kaynağı olduğu düşüncesindedir. İdari ve iktisadi alanda merkeziyetçiliğe ve devletçiliğe halk menfaatinin ve iktisadi verim esasının aleyhine bularak karşı çıkan Yalman, iktisadi gidişatın piyasanın kendiliğinden hareketine ve ferdi teşebbüse de bırakılması gerektiğini, devletin özel girişimi uzman meslek örgütleri vasıtasıyla denetlemesi¹²³ gerekliliğini düşünmüştür.

Bu doğrultuda karşımıza çıkan bir diğer isim ise Kazan Türklerinden olan **Sadri Maksudi**'dir. Maksudi 1955 yılında kaleme aldığı 'Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları' adlı eserinde bugünkü kültürlü milletlerde görmeyi arzu ettiğimiz milliyetçiliğin özelliklerini anlatırken konumuzla alakalı olarak şu noktaları vurgulamıştır;

- Bugünkü milliyetçilik rasyoneldir, mantığa ve akla uygundur.
- Bugünkü milliyetçilik sosyolojik ve psikolojik esaslara dayanır; kan tahliliyle uğraşmaz, kafa taslarının şekliyle de ilgilenmez. Muayyen bir millete bağlılık hissi, bu günkü milliyetçiliğin esasıdır.

¹²² Taha Akyol, "Liberalizm ve Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, İstanbul, 2002, s.s. 736-737.

¹²³ Coşar, a.g.m., s.s. 724-726.

- Bugünkü milliyetçilik hürriyetçidir, liberaldir.
- Bugünkü milliyetçilik demokratiktir. Kültürlü milliyetçiler hem kendi memleketlerinde hem diğer memleketlerde imtiyazlı zümre tanımadıkları gibi, memlekette bir şahsın veya bir sınıfın diğer zümreler üzerinde tahakkümünü zararlı ve aynı zamanda adalet ve hürriyet esaslarına aykırı telakki ederler.¹²⁴ Maksudi, salt milliyetçi söylemlerden uzak liberal milliyetçi görüşleri beyan etmiştir.

Milliyetçilik liberalizm ilişkisinde en önemli isimlerden bir tanesi de **Ali Fuat Başgil**'dir. Taha Akyol'un tespitine göre Türk siyasal düşüncesinde "Liberal devlet" kavramını ilk kullanan O'dur. Başgil, 27 Mayıs sonrasında kendisine yapılan eleştirilen karşısında kendisini; *milliyetçi, maneviyatçı, hürriyetçi, terakkici, muhafazakar* olarak tanımlamıştır. Bu doğrultuda Başgil; *Milliyetçiyim; Damarlarımda akan asil kanını taşıdığım ve nimetleriyle beslenip büyüdüğüm Türk milletini; onun tarihini, dinini, dilini, eser ve abidelerini, ecdat mirasını canım gibi severim. Onun civanmertliğine, ölmezliğine, emsalsiz kabiliyetine ve yüksek seciyesine inanırım* demektedir. Milliyetçiliği anlatan yazısında Başgil, maddi çıkar ve kan esasına dayalı milliyetçilik anlayışını yanlış ve *bence millet her şeyden evvel, bir gönül birliği ve manevi bir muhettir. Buna inandığım içindir ki, ben yalnız milliyetçi değil hem de maneviyatçiyim*¹²⁵ demektedir. Başgil, milliyetçilik ve muhafazakarlık anlayışını daima liberal değerlerle birlikte savunmuş, sentezi yapmış bir isimdir. Liberal milliyetçi olarak tanımladığımız bu isimlerin ardından konumuzun özünü oluşturan *Türkiye Günlüğü Dergisi*'ne göz atmamız yerinde olacaktır.

3.2. TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ DERGİSİ VE MİLLİYETÇİLİK

Tez konusu olarak bir derginin ele alınmasının sebebi Cemil Meriç'in de dediği gibi dergilerin düşünce hayatının en sıcak biçimi olarak karşımıza çıkması ve bir düşünce ordusunun güncel fikirlerine en çabuk ulaşabilme yeri olmasındandır.

"Kitap fazla ciddi, gazete fazla sorumsuz. Dergi, hür tefekkürün kalesi. Belki serseri ama taze ve sıcak bir tefekkür. Kitap, çok defa tek insanın eseri, tek

¹²⁴ Akyol, a.g.m., s.s. 735-736.

¹²⁵ Akyol, a.g.m., s. 740.

düşüncenin yankısı; dergi bir zekalar topluluğunun. Bir neslin vasiyetnamesidir dergi; vasiyetnamesi, daha doğrusu mesajı. Kapanan her dergi, kaybedilen bir savaş, hezimet veya intihar".¹²⁶

Yayın hayatına 1989 yılının Nisan ayında başlayan Türkiye Günlüğü Dergisi, genel hatlarıyla isminde de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin siyasal, sosyal ve kültürel hayatının nabzını tutmayı maksat edinmiş ve bu doğrultuda yayın hayatına başlamıştır. İlk ele aldıkları konu "Gerçekleşemeyen Rüya: Demokrasi'dir". İlk sayısında Türkiye Cumhuriyetinin çok partili hayata geçişinden itibaren geçen sürede gerçekleştirilmeye çalışılan ve bir türlü tam olarak başarılı olunamayan bir konu olarak demokrasinin seçilmiş olması derginin etrafında toplanan yayın grubunun bu konuya verdikleri önemi göstermektedir. Konu dönemin liberal politika arayışlarına uygundur.

İlk sayıda giriş sayfasında yazılı olan "çok partili hayata geçince kendiliğinden gelivereceği zannedilen demokrasinin, 50 yılı bulmadan uğradığı üçü askeri, biri sivil (1946 Seçimleri'nde CHP'nin "sandık" darbesi) olmak üzere toplam dört müdahaleyi hatırlayıp da hüznü duymamak mümkün değildir",¹²⁷ sözünden de anlaşılacağı üzere derginin genel felsefesi bir türlü yakalanamayan demokrasi anlayışına olan özlemine bir nebze olsun göndermede bulunmak ve fikri platformda bunu sorgulamak ve tartışmaktır. Derginin genel yazı grubuna baktığımızda milliyetçi ya da muhafazakar milliyetçi görüşlü yazarların çokluğu dikkat çekmektedir. Ama bunu salt ve radikal milliyetçilik ve muhafazakarlık olarak algılamak yanlış olacaktır.

Özellikle 1980 sonrası Türk toplumunda görülen siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimler fikir hayatıyla çok yakından alakalıdır ve derginin çizgisi bu yönden de çok önemlidir. 80'li yıllardan itibaren Türk fikir hayatının çehresi tedricen ama esaslı surette değişmeye başlamıştır. Baştan sona iddia dolu ideolojik dönüşüm biçimleri yavaş yavaş kan kaybederken, iddiasız fakat itirazcı arayışların temsil ettiği fikri açılmanın da gittikçe güçlendiği gözlenmektedir.¹²⁸ Dergi bu dönüşümün farkını bu şekilde ortaya koymuş ve çatışma ve kavga yerine haksızlık ve yanlış yapılan yerlerde fikri platformda bunları beyan ederek uzlaşma yolunu tutmayı amaçlamıştır.

¹²⁶ Cemil Meriç, "Türkiye Günlüğü", Sayı: 3, Ankara, 1989, s. 1.

¹²⁷ Giriş Yazısı, Türkiye Günlüğü, Sayı: 1, Ankara, 1989, s. 2.

¹²⁸ Giriş Yazısı, Türkiye Günlüğü, Sayı: 18, Ankara, 1992, s. 3.

Türk fikir hayatında modernleşme ve Batılılaşma hareketlerinin başından itibaren ortaya çıkan düşünce adamları fikirleri her zaman bir dergi etrafında toplanarak beyan etmişler ve düşüncelerini bir yayın organıyla bildirmişler, halka buradan ulaşımlardır. Bu gelenek hala devam etmektedir ve incelemiş olduğumuz derginin de kendine has bir çizgisi bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmada derginin temel yaklaşımını “liberal milliyetçi” bir çizgi olarak değerlendirmek doğru bir çıkış noktası olacaktır. Liberal milliyetçilik olarak ele alınan bu konu milliyetçilik ve liberalizmin temel anlatılarının ortak paydada yer verilmesini içermektedir. Milliyetçiliğin temel anlatıları olarak alınan ve genel hatlarıyla vatan, millet, ulus-devlet vs. ve liberalizmin temel anlatıları olan özgürlük, birey, serbest piyasa ekonomisi, sınırlı devlet vs. gibi anlatıların bir sentezini yaparak bu görüşleri paylaşmak olarak isimlendirmek herhalde yanlış olmayacaktır. Yani liberal ekonomi-politik vs. konularında milliyetçilik liberal temalarla okunmaya çalışılmaktadır. Türkiye Günlüğü dergisi yayın akışını aylık, ikişer ve üçer aylık dönemlerde bazen de uzun aralar vererek sürdürmüş, günümüzde de ekonomik sorunlara rağmen devam ettirmektedir. Özellikle ilk sayının giriş yazısı olan ‘Çıkarken’ başlıklı yazıda vurgu olarak şunu belirtmişlerdir;

“İşte biz, bu dergiyi çıkartanlar, ona kafalarıyla, gönülleriyle ve kendi mütevazı mali imkanlarıyla destek ve hayat verenler...Altını çize çize vurguluyoruz ki Türk aydınının, ülke ve toplum endişesi taşıyan okur-yazar her Türk gencinin esas meselesi, ilk meselesi, birinci meselesi siyasi çekişme ve kavgalar içinde ömür tüketmek değildir!...İlimdir, tefekkürdür, sanattır, edebiyattır...Araştırmadır, incelemedir, öğrenmedir, düşünme ve düşündüklerini tartışmadır.”¹²⁹

Burada da Türkiye Günlüğü Dergisinin yayın çizgisinin ve felsefesinin onun etrafında toplanan aydın kesimin genel görüşlerini vurguladıklarını görmekteyiz. Derginin yayın kurulundan geçmeyen yazıların yani yasaklı yazıların listesini şöyle ibraz edebiliriz (derginin kendi üslubuyla); “Her ne ad altında ve her ne gerekçeyle olursa olsun, insan hakları, demokrasi, düşünce ve inanç hürriyeti aleyhtarlığı yapan herhangi bir yazıya da *Türkiye Günlüğü*’nün sayfalarında yer vermeyeceğimizi ifade edersek yasaklar listemiz tamamlanmış olur.”¹³⁰ Görüldüğü gibi liberal ilkeler, derginin ana ilkelerini oluşturmaktadır.

¹²⁹ Giriş yazısı, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 1 Ankara, 1989, s. 5.

¹³⁰ Giriş yazısı, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 1 Ankara, 1989, s. 6.

Dergi bugüne kadar bir çok farklı görüşten düşüncenin ve yazarın yazılarına yer vermiş özellikle milliyetçi bir çizgi etrafında toplanmışsa da kültür ve düşünce hayatının Türkiye'deki önemli isimlerinin bir çoğunun dergide yazısı bulunmaktadır. Bazı bölümlerinde Türkiye'de düşünce hayatında ve Türklük bilincinin oluşturulmasında ve gelişmesinde etkili olan düşünce adamlarının Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mümtaz Turhan, Erol Güngör vs. isimlerin de makaleleri yayınlanmıştır. Bunun yanında Türkiye'de liberal düşüncenin entelektüel anlamdaki ilk kurumu olarak karşımıza çıkan Liberal Düşünce Topluluğunun kurucularından olan Kazım Berzeg, Mustafa Erdoğan, Atilla Yayla, Coşkun Can Aktan vs. gibi isimlerin de bir çok yazısı dergide yayınlanmıştır ve yayınlanmaktadır. Bununla birlikte dünya da var olagelen gelişmelerin ülkemizde de takibi açısından düşünce hayatının önemli isimlerinin (K. Popper, S.Huntington vs.) de makalelerinin çevirileri Türkiye Günlüğü Dergisindeki yerini almaktadır. 1980 sonrası Türkiye'ye damgasını vuran ve Türkiye'nin dışa açılmasını ve gelişmesini için liberal politikalar izleyen Turgut Özal'ın yazıları ve onunla yapılan mülakatlar da derginin çizgisi açısından önem arz etmektedir. Özal'la yapılan bir mülakatta Özal, geçen 8-10 sene zarfında yapmış olduğu ve buna çok memnun olduğu durumu anlatırken “fikir hürriyeti kavramını soyut olmaktan çıkarıp gerçekliğe kavuşturduklarını”¹³¹ söylemiştir. Bu da bir fikir ve kültür dergisi olarak ortaya çıkan Türkiye Günlüğü'nü yakından ilgilendiren bir konudur. Türkiye Günlüğü, liberal tezlerin milliyetçilikle telif edilip tartışıldığı bir platform olmuştur.

Türkiye Günlüğü Dergisinin ele aldığı konulara bakacak olursak genel olarak; demokrasi, insan hakları, milliyetçilik, özgürlük, siyaset, kültür ve medeniyet, Türkiye'deki sağ-sol oluşumlar, milli-devlet, edebiyat, din, hukuk, tarih vs. ayrıca her seçimden sonra genel olarak sandıktan çıkan sonuçların bir değerlendirmesi de yapılmaktadır.

Türkiye Günlüğü Dergisini ele alırken liberal milliyetçi bir çizgi olarak isimlendirmiştik. Dergide genel olarak ağır basan nokta milliyetçi söylemler ve milliyetçilik üzerine bir çok yazının bulunmasıdır. Zaten Derginin önce yayın kurulunda

¹³¹ Mustafa Çalık, Turgut Özal'la Mülakat, Türkiye Günlüğü, Sayı: 19, Koray Matbaacılık, s. 10.

bulunan ve daha sonra Cedit A.Ş. adına sahibi ve Genel Yayın Müdürü olan Mustafa ÇALIK, MHP'nin içinde yer almış, doktora tezini MHP üzerine hazırlamış ve partide görevlerde bulunmuş bir isim olarak karşımıza çıkar. Daha sonra MHP'den radikal milliyetçi söylemler ve dine karşı yapılan haksız eleştiriler yüzünden ayrılan ve kendi partisini kuran Muhsin Yazıcıoğlu'nun partisi BBP'den milletvekili adaylığı olan Çalık'ın çizgisi tam olarak olmasa bile kısmen derginin temel görüşlerini oluşturmaktadır. Çalık, milliyetçilik üzerine bir yazısında 1970'lerin Türkiye'sini anlatırken ve o zamanki sağ-sol oluşumlardan ve bunun çarpıklıklarından bahsederken şöyle bir ifade kullanır; “bir taraf için kendi yaptığı ilerici-devrimci-sosyalist mücadele, karşı tarafinki istisnasız, şüphesiz ve tereddütsüz biçimde ‘faşizm’dir. Beri taraf ise gittikçe büyüyen komünizm tehlikesine karşı ‘milliyetçi’ bir mücadele veriyordu.”¹³² Yine Çalık aynı yazısında milliyetçiliğin nasıl olması gerekliliği vurgulamıştır; “ milliyetçiliğin Türk toplumunun ve Türkiye'nin geleceğinde doğru bir yeri ve müspet bir rolü olacaksa bunun ilk şartı, bütün ideolojik yorumlarından arındırılması ve siyasi bir kimlik aracı olmaktan çıkartılmasıdır.”¹³³ Milliyetçiliğin Türkiye'de geçirdiği evreye anlatırken, milliyetçiliğin şehir toplumlarında doğduğunu Türkiye'deki 60'lı ve 70'li yıllardaki hızlı değişim sürecinde bu şehirlileşmeyi yakalayamadığımızı ve milliyetçiliğin anlam kaymalarından dolayı “gelenekselleştiği ve köylüleştiğini”¹³⁴ söylemiştir.

Dergide vurgulanan milliyetçilik anlayışı ideolojik yada siyasi bir anlam ifade etmemektedir.

“Millet, milliyet, milliyetçilik, islam ve İslamcılık gibi bir kısım kavramların doğrudan kendileri ile ilgili tartışmalar klasik otoritelerin manevi ipoteğine hapsedilmiş ve ‘içtihat kapıları’ kapatılıp kilitlenmiştir. Kapatılıp kilitlenen şey, aslında Türk irfanının yenilenme ve aydınlamaya açılan kapılarıdır.”¹³⁵

Türkiye'deki milliyetçilik anlayışına ve sağ oluşumlara zaman zaman eleştiriler yapılmakta ve sağ kesimin entellektüel zaafı vurgulanmaktadır. “Türk entelektüelinin zaafı, toplumsal dengemizi pek fazla etkilemese bile, kültürel kimliğimizi fakirliğe sürükleyebilir. Bu da hızlı değişim çağında Türkiye için son derece sağlıksız sonuçlar

¹³² Mustafa Çalık, “Türk Milliyetçiliği Üzerine Bazı Tartışma Notları”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 16, Ankara, 1991, s. 82.

¹³³ A.g.m., s. 85.

¹³⁴ A.g.m., s. 87.

¹³⁵ Giriş Yazısı, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 17, Ankara, 1991, s. 3.

verir ve sert kültürel kutuplaşmalara yol açar.”¹³⁶ Türk entelektüellerinin zaaflarından çıkış yolu da sağlanması için öneriler ileri sürüldüğü gözlenmektedir.

Milliyetçilik, Jöntürk- ittihat çizgisinden geçip, dağılan Osmanlı topraklarında yeniden kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu fikri olmuştur. Bu modernleştirici, merkezileştirici, standartlaştırıcı ideolojisinde, Osmanlı'dan intikal eden kültürel/etnik çoğulluğu Türk milliyetçiliği potasında eritmeye çalışmış,¹³⁷ bir harmoni yapılandırılması göze çarpmaktadır.

Türkiye Günlüğü, Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimlerinden olan Yusuf Akçura'nın 1904'te kaleme aldığı ve Atatürk tarafından da uygulamaya konulan bir fikir olarak üç tarz-ı siyaset yazısını 90 yıl sonra tekrar gündeme getirmiş ve farklı bakış açısıyla yorumlamaya çalışmıştır. “Bu yazısında açıkça ırk temeline dayalı sekülerist bir Türkçülük fikrini benimseyen Akçura'yı Cumhuriyetin resmi ideoloji mimarları arasında ilk sırayı oturtmakta bir beis yoktur.”¹³⁸ Akçura'nın yazısı dergide yerini almakla birlikte giriş yazısında Çalık, üç tarz-ı siyasetin ne demek istediğini bazı pasajlarla okuyuculara aktarmaktadır. Üç tarz-ı siyaset genel olarak Osmanlı'nın o zamanki durumuna bağlı olarak bir kurtuluş reçetesi sunmaktadır. Akçura burada Osmanlı'nın içinde bulunduğu üç siyaseti anlatır. Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılık; burada İslamcılığın ve Osmanlıcılığın çözüm olamayacağını çağın artık ırka dayalı ulus - devlet modelini gerektirdiğini bu yüzden ırka dayalı ve laik bir devlet kurmanın en mantıklısı olduğunu vurgular. Bunu yaparken de dini tam olarak es geçmez. Dinin cemiyetler halinde değil, kul ile Allah arasında bir faaliyet olduğunu vurgular. Ziya Gökalp'te Akçura'nın kine benzer bir formülasyon sunar ama Gökalp'in formülünde tek bir şık yoktur. Türkleşmek, İslamlaşmak ve muasırlaşmak vardır. Aralarında temel olarak iki farktan bahsedebiliriz; birincisi Akçura Batıcılığı ele almamıştır, Gökalp Osmanlıcılığı ele almamıştır, ikincisi ise Akçura dini toplumsal olarak reddeder. Gökalp ise dinin önemini vurgular ve *Türk Milletindenim, İslam ümmetindenim, Batı medeniyetindenim*'der. Dergide vurgulanmak istenen temel nokta

¹³⁶ Taha Akyol, “Orta Sağın İmkanları ve İdeoloji Problemleri”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:17, Ankara, 1991, s. 9.

¹³⁷ M. Naci Bostancı, “Devlet Söyleminde Kürt Sorunu”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 56, Ank., 1999, s. 124.

¹³⁸ Mustafa Çalık, Giriş Yazısı, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 31, Ankara, 1994, s. 3.

ise Akçura'nın doksan yıl önce yazmış olduğu makalenin günümüz açısından da taşıdığı önem ve eğer yapılabilirse günümüze uyarlanabileceğidir. Ama günümüz açısından böyle bir şeyin tam olarak mümkün olmadığı da vurgulanmaktadır.

Derginin bazı bölümlerinde yapılan milliyetçilik tanımlama çabaları Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışına benzemektedir. Akçura'dan farklı olarak ırk milliyetçiliği değil kültür milliyetçiliğidir. Bin yıldır aynı toprak paylaşan ve artık tek bir millet olgusu oluşturan Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Azeri, Arap, Acem, Arnavut vs. ayrımının yapılmaması gerekliliği vurgulanmaktadır. Yağmur Atsız'ın tabiriyle; “yaşasın Türk-Kürt kardeşliği diyenlere; böyle bir söylemin ülkeyi iki üçe vs. parçalamak olduğu bunun 70 milyon insanın bir aradalığı şeklinde düşünmemiz gerektiğidir.”¹³⁹Türklük vurgusunu da irki olarak ele almamızın doğru olmadığını bunu bir milleti mozaik olarak ele almamızın gerektiği ifade edilir. Yabancılar tarafından Türkiye üzerine yapılan bir araştırmada Türkiye'nin milliyetçi vurgusu göz önüne alınmış ve Türkiye bundan övünen bir ülke olarak tanımlanmıştır. Makalenin başlığı da ayrı bir ilginçlik taşımaktadır: *Allah'a şükür Laik'iz*. Fakat ilginç olan nokta bir çok istisnaların yaşandığı ülkemizde milli-devlet oluşumunda laik bir çizginin işlenmesinin yanında Türkiye'nin İslam'ı da birlikte götürdüğü vurgusudur. Milliyetçiliği ile övünç duyan bir ülke olan Türkiye'de, devletin açık biçimde laik durumundan dolayı ileri sürülen İslami fundamentalizmin devlete köstek olacağı savına karşılık, laik olan bir ülkede pek çok çağcıl değer ve etkinliğin islam tarafından destekleniyor¹⁴⁰ olmasıdır.

Milliyetçilikle ilgili çok fazla ve farklı tanımlar yapılmaktadır. Gerçi akademisyenler milliyetçiliğin 19. ve 20. yüzyılın temel ideolojilerinden biri olduğu konusunda anlaşmış olmalarına karşılık tanım, anlamı, kökeni ve sonuçları konusunda farklılaşmaktadırlar. Milliyetçilik, belli bir etnik grubun veya topluluğun kendi devletini kurmak ya da varolan bir milli-devleti savunmak amacını güden bir hareketin ideolojisi¹⁴¹ olarak ifade edilmektedir.

¹³⁹ Yağmur Atsız, “Üç Tarz-ı Siyaset ve Bir Arz-ı Kiyaset”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 31, Ankara, 1994, s.s. 86-87.

¹⁴⁰ Richard-Nancy Tapper, “Allah'a Şükür Laik'iz”, (Çev: Tayfun Atay), *Türkiye Günlüğü*, Ankara, 1994, s.143.

¹⁴¹ Mithat Baydur, “Milli-devlet ve Ötesine teorik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Birkaç Not”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 23, Ankara, 1993, s. 10.

Genel itibarla milliyetçilik Fransız İhtilalinden sonra dünyaya yayılmış bir akım olarak karşımıza çıkmış olsa da her toplumun tarihi sürecinin, toplumsal meselelerinin, sosyal karakterlerinin şekillendirdiği ideolojiye göre farklı anlamlar kazandırır. Hatta aynı temel prensiplere oturur görünen ideolojilerin farklı toplumlarda uygulanış şekli milliyetçiliğin anlamlandırılmasında etkili olabilir. Bu nedenle Türkiye’de, aydınların sosyal problemlere bakışı, onların milliyetçilik anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bunun da sebebi Türkiye’de milliyetçiliğin halk tarafından farklı algılanması ve yorumlanması değildir. Türk liderleri, milliyetçilik kavramını kendi yenilikçi ve laik fikirleri ışığı altında kasten değiştirmeleridir. Milliyetçilik, inkılapçı düşüncede, rejimin temeli sayılmıştır. Fakat hedef bakımından, Türk kültürünün, kendi temel unsurları içinde yeni dünyaya göre yorumlanması şeklinde bir anlam ifade etmemektedir.¹⁴² Toplumların kendine has karakterleri tanımlama zorunluluğunu da farklılaştırır.

Milliyetçiliğin Türkiye’de geçirdiği yapılanma süreçlerini incelerken bir araştırma yazısında Türk Anayasa Hukukunda milliyetçilik vurgusu işlenmiş ve 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında milliyetçilik temalarını anlatmıştır. Cumhuriyetin temelinde yatan milli-devlet düşüncesi milliyetçilik akımını ikili bir anlama bürümüştür. Bir yandan ümmet fikrine karşı batılı anlamda millet kavramına dayalı bir topluluk oluşturma amacı güderken laiklik teması işlenmiş diğer taraftan sosyal dokunun birleştirici bir unsur¹⁴³ olarak ele alınmıştır.

18 Nisan 1999 seçimlerini değerlendiren dergi, seçim sonuçlarında milliyetçi iki parti olarak nitelendirebileceğimiz DSP (ulusal sol) ve MHP’nin ilk iki sırayı paylaşımları neticesinde doğal olarak Türkiye’de milliyetçilik yükseliyor mu? sorusuna cevap aramaktadırlar. Sandıktan niçin böyle bir sonucun çıktığını ve halkın milliyetçilikten ne anladığını sorgulayan Vedat Bilgin, modernleşirken kendi öz kültüründen, geleneğinden inancından beslendiğini anlatır ve bu değişimin zoraki bir

¹⁴² Bekir Koçlar, “Türk Milliyetçiliğinin İnkılapçı Yorumcusu: Recep Peker”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 50, Ankara, 1998, s.s. 214-215.

¹⁴³ Emre Öktem, “Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Cumhuriyetin Niteliklerinden Milliyetçilik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 50, Ankara, 1998, s.s. 220-223.

değişme olmaması gerektiğini Mümtaz Turhan'ın ifadesiyle 'serbest kültür değişimleri' olarak anlaşılması gerektiğini söyler. Yani tepeden inmece bir modernleştirici bir yaklaşım yerine halkın değer yargılarına olumlu bakan özgürlükçü bir modernleşme yaklaşımından bahseder ve Türkiye'deki milliyetçiliğin yükselmesiyle toplumsal modernleşme arasında bir paralellik kurar.¹⁴⁴ Yine aynı sayıda M. Hakan Yavuz, milliyetçiliğin yükselişini küreselleşmenin getirdiği risk ve farklılıklara bir tepki hareketi olarak yorumlamıştır ve ilave eder; "tabi, her milliyetçi harekette olduğu gibi burada da değişmeden yenilenme çabası söz konusudur."¹⁴⁵ Milliyetçilik kendi kavramsal tanımlanmasından uzaklaşmadan yeni gelişen ve değişen olgulara göre yeniden açıklanma çabası içerisinde.

Bu anlamda Türkiye Günlüğü günümüzün sosyal, siyasal vs. konularının ve özellikle milliyetçilik olgusunun geldiği noktada açıklanmasının ve algılanmasının sağlanmasında önemli bir etken olmuştur.

3.2.1. Millet

Birinci bölümümüzde de ele aldığımız gibi milliyetçilik kavramının anlamını vermek ve bu kavramı tartışabilmek için bazı kavramların tam olarak ifade edilebilmesi gerekmektedir. Öncelikle milliyetçiliğin ortaya çıkışı olarak ele aldığımız Fransız İhtilaliyle birlikte milletlerin dünyadaki pozisyonları değişmiş ve millet olma bilinci ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik akımının ortaya çıkması milletlerin benliğini ortaya koymuş var olmalarına rağmen bunu ifade etmekte her hangi bir gereksinim duymayan milletler artık kendi öz benliklerini ortaya koymaya başlamışlardır. "Millet bir duygu, bir ruhi prensiptir. Hakikatte sadece tek olan iki şey, bu duyguyu, bu kutsal prensibi oluşturur."¹⁴⁶ Milletlerin ortaya çıkışı milliyetçilik akımından sonra başlamıştır. "Millet ve milliyetçilik evrensel değildir."¹⁴⁷ Böyle bir ifadenin kullanılmasının sebebi yerin

¹⁴⁴ Vedat Bilgin, "18 Nisan Seçimleri Üzerine: Gelenekten Moderniteye Geçişin Siyasal İzdüşümü", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 55, Ankara, 1999, s.s. 5-6.

¹⁴⁵ M. Hakan Yavuz, "MHP'nin Yükselişi: Demokrasi Rehin mi Alındı?", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 55, Ankara, 1999, s.s. 28-29.

¹⁴⁶ Kadir Koçdemir, "Milli Devleti (ve siyasete) Veda mı?", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 59, Ank., 1999, s. 46.

¹⁴⁷ Murat Yılmaz, "Milliyetçilik: Anlayamamak, Anlatamamak ve Anlaşamamak", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 54, Ankara, 1999, s. 67.

altında saklanan mantarların yağmuru görmesiyle birlikte yeryüzüne çıkmaları gibi milletler de İhtilalle birlikte var olduklarını anlamışlar ve kendi benliklerini ortaya koymuşlardır. “Milletler modern dünyanın siyasal projesidir. Üzerlerine yürütülen ve daha çok muhaliflerince geliştirilen teorik tartışmalar milliyetçiliği yeteri kadar etkilememekte, mevcut olanlara yeni sahne alanlar eklenmektedir.”¹⁴⁸ Bu da modern dönemin başlamasıyla ortaya çıkan değişim rüzgarından nasibini en çok alan yapılanma biçimini karşımıza çıkarmaktadır.

Milletin tanımlanabilmesi için bazı şartlar vardır. Bunlar kan birliği, ortak geçmiş, dil, din, ortak kültür vs. gibi. Bu ortak yaşayışla birlikte milletler kendilerini tanımlamışlar ve bazen sadece kan ve ırk birliğine dayalı kimlikler ortaya koymuşlardır. Ülkemiz açısından değerlendirecek olursak; Türkiye milli kimliğinin benimsenmesi ve benimsetilmesi açısından Batı Avrupalı ve Slav toplumlara benzemez. Türk milletinin Osmanlı'nın son zamanlarda özellikle Balkanlarda çektiği çileyi anlatırken İlber Ortaylı dil ve din vurgusunu ön plana çıkarır. Ona göre Müslüman olmak ve sonradan Türkçe öğrenmek Türk olmak için yeterlidir. Balkanlarda müslüman Helen halkının Türk diye katliama uğraması ve Faşist Bulgarların buradaki Yahudilere de yaptığı baskı ve zulmü anlattıktan sonra; “Türklük bedeli ağır ödenen bir kimlik olmuştur. Türk milli kimliğini dil ve din örür, ama bu ikisinden daha önemli bir unsur varsa o da ortak tarihi mukadderattır; çilesi, sevinci ve gururu ile birlikte yaşanmış olan büyük bir tarihtir.”¹⁴⁹ Kılıçbay da, Ortaylı'nın ifadelerini destekleyici bir millet tanımlaması yapmaktadır. Ona göre millet “tarihin her anında var olan bir gerçeklik olmayıp, belli konaklara gelen toplumların oluşturdukları bir biraradalıktır.”¹⁵⁰ Ortak bir geçmişe sahip olmak, millet olma noktasında önemli bir mihenk taşıdır. Dolayısıyla milleti tek bir unsurla (ırk birliği-din birliği gibi) açıklamak mümkün değildir.

Üzerinde çalışılan dergi, milliyetçilik vurgusu yaparken çeşitli tarih araştırmalarının sonuçlarını da yayımlayarak milliyetçiliğin ırkçı söyleminden ayrı bir

¹⁴⁸ M. Naci Bostancı, “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 50, Ankara, 1998, s. 54.

¹⁴⁹ İlber Ortaylı, “Millet Kimliği Üzerine”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 50, Ank., 1998, s. 8.

¹⁵⁰ M. Ali Kılıçbay, “Türkiye Tarihi Ne Zaman Başlar?”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 46, Ank., 1997, s. 86.

vaziyette, milleti ortak kültür bağlamında anlaşılmasının önünü açmaktadır. Aynı zaman istiklal savaşında olduğu gibi emperyalizmin tasfiyeci eğilimlerine yönelik olana da karşı durmaktadır. Yazılan bir makalede, Türk kavramının yeniden tanımlandığı ilk faaliyet olarak misak-ı millinin ilan edildiği tarihten kısa bir süre sonunda Meclis-i Mebusan'daki görüşmelerde gerçekleştiği anlatılmaktadır. O zamandaki Türklük anlayışında henüz Cumhuriyet kurulmadığı için ve laiklik ortada olmadığı için islamla eşdeğerlilik hakimdir. Alınan karar üzerine yapılan bir konuşmada Türklük; Türk, Kürt, Çerkez, Laz gibi etnik ayrılıklar islamla bir tutularak anlatılmış ve mecliste kabul görmüştür.¹⁵¹ Yani bir ırkın temeli baz alınarak bir değerlendirme yapılmamıştır.

M. Ali Kılıçbay, milleti tanımlarken, milletin bir inşa olduğunu ve bir çok dilde ulus kavramının yerine tutabilecek kavramların olmadığını vurgular ve ulus inşasında kullanılan yapı malzemelerinin ırk, yani kan bağı, dil, din ve aynı coğrafyada yaşamak olarak belirtir. Ama hiçbir faktörün tek başına bir milleti oluşturmak için yeterli olmadığını¹⁵² da belirtir. “Milletle dünya üzerindeki merkezleşme eğilimlerini çözer, yeni merkezleşme eğilimleri kurar ve bu çekişme durumunu dinamik bir düzleme oturturlar.”¹⁵³ Millet, ancak belli bir ülke üzerinde yaşayan ama farklı dilsel, dinsel veya etnik kökenlerden gelen insanların ulusal ekonomi düzleminde oluşturdukları tarihsel bir inşa olduğundan, ulusal tarihin tabanını etnik bağlamda kurmak olanaksızdır. Daha açık bir ifadeyle, ulus tarihin her anında var olan bir gerçeklik olmayıp, belli yerleşim alanlarına gelen toplumların oluşturdukları bir birlikteliktir. O ulusal tarihler yazılırken etnik bir anlatım tamamen ırkçı ve faşizan yaklaşımların örnekleridir. Bunu Türkiye için ele alacak olursak, bu ülkede yaşayan bir çok etnik grup ve millet var, etnik olarak Türkler dışındakini atmak mümkün olmayacağı için ulusal tarihin ancak ülkesel tabanda yazılabileceği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁴ Türk ulusçuluğunun inşası bütün bu milletlerce meydana getirilmiştir.

¹⁵¹ Bayram Bayraktar, “Çağdaş Tarihçilik Açısından Türk Tarih Tezi”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 48, Ankara, 1998, s.s. 66-69.

¹⁵² M. Ali Kılıçbay, “Tarihsel Bir İnşa Olarak Ulus”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 23, Ankara, 1993, s.s. 5-6.

¹⁵³ C. Hakan Arslan, “Karşıtlığın Örselenemez Örsünde: Milletler”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 23, Ankara, 1993, s. 26.

¹⁵⁴ M. A. Kılıçbay, “Türkiye Tarihi Ne Zaman Başlar?”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 46, Ankara, 1997, s.s. 86-87

Millet olma konseptinin aynı zamanda, insan kişiliği kavramıyla doğal bir bağı vardır ve bu da bilinçli bir milliyetçiliği, ilkel etnik sınıflardan ayırmaktadır. Etnik sınıflandırmanın özü, onun, aile fikrini makro-sosyal düzeye uzatışında yatmaktadır. Toplum, aynı soydan gelen büyük bir aile olarak tasavvur edilmektedir. Burada Anderson'un toplumu ve milliyetçiliği ele alış biçimi olarak nitelendirmesi olan hayali cemaatler nitelendirmesine destek veren bir görüş söz konusudur. Bunun yanında, bir millet ise kendisini bir aile olarak değil, belirgin bir karaktere sahip tek bir kişilik olarak tasavvur eder.¹⁵⁵ Tekil bir bütünlük olarak da söz edebiliriz.

Milliyetçiliğin millettten önce ortaya çıktığını ve milleti inşa ettiğini vurgulayan Mesut Yeğen; “milliyetçiliğin kendisini pozitif olarak kurma süreci olarak milletin tehayyülünü bir olumlama ve olumsuzlaşma diyalektiği üzerinden gerçekleştiğini”¹⁵⁶ söyler. Ona göre millet milliyetçiliğin inşasıyla ortaya çıkmıştır ve milliyetçilik bu bağlamda kendini daha uygun bir düzlemde hareket olanağı ve sıçrama olanağı bulmuştur.

3.2.2. Milli-Devlet

Fransız İhtilalinin iki büyük etkisinden bahsedebiliriz. Bunu ikiyle sınırlandırmamızın sebebi diğer olgu ve düşüncelerin temelinde sayacağımız bu iki oluşumun etkisidir. Birincisi milliyetçilik duygusu ki bütün dünyada etkili olmuş ve yeni oluşumlar getirmiştir. Diğeri ise özgürlük ve demokrasi anlayışının tüm dünyaya yayılmış evrensel bir değer olarak algılanmasına sebep olan liberalizmdir.

Türkiye Günlüğü Dergisinde, Milli-devletin ortaya çıkışı ve değişik yorumlarının ele alındığı bir sayıda ise milleti ortaya çıkaran sebeplerin sadece milliyetçilik olgusunun ortaya çıkmasıyla sınırlı değildir. Millet dediğimiz sosyo-politik ve kültürel formasyon milletçilikle ve milliyetçilikten itibaren oluşmuş değildir. Milletlerin varlığı çok daha karmaşık ve uzun tarihi süreçler içinde ve en önemlisi de

¹⁵⁵ Ghia Nodia, “Milliyetçilik ve Demokrasi”, (Çev: Eralp Yalçın), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 50, Ankara, 1998, s. 109.

¹⁵⁶ Mesut Yeğen, “Devlet Söyleminde Kürt Sorunu Vesilesiyle Eleştirel Bir Diyalog İmkanı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 58, Ankara, 1999, s. 202.

standart dışı farklı paradigmlar üzerinde yükselmiştir. Kiminde din, kiminde ekonomik çevre, kiminde coğrafi kader ve ihtimal ki küçük bir kısımda da ırk eksininde oluşan formasyonlar söz konusudur. Milli devlet çok daha politik ve konjonktürel bir gelişmeye tekabül eder. Sanayi burjuvazisi ve sömürgecilik yarışı olmasaydı merkezi devlet değil de milli devletin ortaya çıkış zamanı ne zaman olurdu, bunu belirtmek herhalde kahinlik olurdu¹⁵⁷ derken, milli-devletin ortaya çıkışını şartların belirlediğini eğer bu şartlar Fransız İhtilaliyle ve daha sonrasında ortaya çıkmasaydı uzun yıllar daha insanlık büyük imparatorlukların içinde yaşamaya devam ederdi görüşü hakimdir.

Milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla birlikte dünyadaki var olan siyasi düzen değişmiş ve büyük imparatorlukların, derebeyliklerin tahtları sarsılmış yerlerine milli-devletler kurulmuştur. Fakat kurulan milli-devletler bir milleti tamamen içinde barındıracak kadar büyük olmamıştır. Örneğin dünyadaki bütün Slav ırkı tek bir devlet çatısı altında toplanamamıştır. Bunu bizim içinde söyleyebiliriz; Turancılık fikri hala vardır ama bu bir ütopyadan öteye geçmez. "Milletle milli-devlet sınırlarının çakışması anlamında milliyetçilik hiçbir zaman mümkün olmayacak bir ütopyadır."¹⁵⁸ Yani tek bir ırka dayalı bir milli-devlet anlayışı içerisinde milliyetçilik beklenen sonucu verememektedir.

Murat Yılmaz, Türk milliyetçiliğin doğuş dönemini ele alırken, Osmanlı- Türk modernleşme hareketlerinin bir boyutu olan milliyetçiliğin, zaten devleti milli-devlet olarak yeniden inşa etmek amacıyla karabeti sebebiyle fazlasıyla devletçi bir karakter sergileyen ve aynı zamanda asker- bürokrat elitin de ideolojisi olması özelliğiyle bu durumun pekiştirildiğini söylemektedir ve devleti kurtaracak strateji arayışının ürünü olması nedeniyle milliyetçiliğin resmîyet ve netlik kazanamadığı¹⁵⁹ belirtir. Bunu yaparken de Ziya Gökalp'i örnek olarak gösterir.

Modernitenin siyasi projesi en geniş haliyle demokrasiye dayanır. Laiklik bu projenin bir ürünüdür ve özgürleştirici olarak tanımlanır. Modernitenin öngörmediği

¹⁵⁷ Giriş Yazısı, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 23, Ankara, 1993, s. 3.

¹⁵⁸ M. Naci. Bostancı, "Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 50, Ankara, 1998, s. 54.

¹⁵⁹ Murat Yılmaz, "Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Dönemi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 53, Ank., 1998, s. 56.

ama modern çağın bütünüyle tanımlayan unsur milli-devlettir. Modernizm, bireyciliğin üzerinde yükselen ve dünyayı tek bir piyasada bütünleştiren evrenselliği öngörmüştür; milleti ve milliyetçiliği gerektiren milli- devleti bu kategoriye almamıştır. Dergideki konuların ele alınış biçimine baktığımız zaman da tarihsel sürecin yanında düşünce dünyasındaki bir çok gelişmeyi de içermektedir ve ele alınan konular tamamen zıt görüşleri bazen karşı karşıya getirebilmektedir. Bazı yazarlar modernitenin sebebi ve sonucu olarak milli-devleti savunurken bazıları modernizmin öngörmediği bir yargı olarak milli-devlete vurgu yapmışlardır. “Milli-devlet imparatorlukların anti-tezidir; çok yaygın bir yanılmanın aksine dini cemaatin anti-tezi değildir.”¹⁶⁰ Bu yanılmanın sebebi ise milli-devletle birlikte laiklik ve daha sonra sekülerizm vurgusunun yapılmış olmasıdır. Özellikle İhtilal öncesi Avrupa’da yoğun olarak yaşanan din baskısının ardından böyle bir dini özgürlük ve laiklik vurgusunun yapılmış olması bu yanılmanın oluşmasında etkili bir durumdur.

İçinde yaşadığımız yüzyılın son çeyreğinde küreselleşmeyle birlikte milli-devlet anlayışı klasik önemini yitirmeye başlamıştır. Fakat milliyetçilik yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Daha önce çeşitli devletlerin boyunduruğu altında yaşayan milletlerin bağımsızlık mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan milli-devletlerin eski değerini milliyetçiliğin yeniden yapılanması ve enternasyonalist ve plüralist devlet anlayışının giderek evrensellik kazanması sonucunda vatandaşlık duygusuna bırakmışlardır.¹⁶¹ Küreselleşme ile birlikte milli-devletin yapısı sorgulanırken, milliyetçilik ve mikro- milliyetçilik anlayışı yükselen değer haline almıştır. Liberallerin bu görüşlerine karşılık olarak Michael Löwy, milli-devletlerin durumu hakkında eski gücünü yitiriyor sözlerini bir hata olarak değerlendirir ve milli-devletleri çökmekte olan kurumlar olarak görmez “milli-devletler siyasi ve ekonomik alanda kararlı bir rol oynamaya devam etmektedir”¹⁶², demektedir.

¹⁶⁰ Mümtaz’er Türköne, “Milli Devlet – Laiklik – Demokrasi”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 75, Ankara, 2004, s. 36.

¹⁶¹ Coşkun Can Aktan, “Yeni Değişim Dinamikleri ve Devletin Yeni Rolü”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 56, Ankara, 1999, s. 80.

¹⁶² Michael Löwy, “Ulus-Devlet, Milliyetçilik, Küreselleşme, Enternasyonalizm”, (Çev: Eriman Topbaş), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 71, Ankara, 2001, s. 122.

3.2.3. Milli Kültür

Milliyetçilik ile genel olarak ilgilenen çalışmalar temelde iki tip milliyetçilikten söz eder; ırk milliyetçiliği ve kültürel milliyetçilik. Irka dayalı milliyetçilik her toplumda görülebileceği gibi özellikle Alman milliyetçiliğini verebiliriz: Hitler'in üstün ırk yaratma çabası bunun en büyük örneğidir. Kültürel milliyetçilik olarak Türk Milliyetçiliğinin önderlerinden milliyetçiliği kültürel platformda değerlendiren Ziya Gökalp'in anlayışını verebiliriz. Gökalp, hars ve medeniyet ayrımını yaptıktan sonra ülke için yapmamız gerekeni şöyle ifade etmektedir; "Biz Türkler asri medeniyetin akıl ve ilmiyle mücehhez olduğumuz halde bir Türk-İslam harsı ibda etmeğe çalışmalıyız"¹⁶³ Milliyetçiliği kültürel olarak ele alan görüşün temel inancı, özel bir yaşam biçimi olan kültürün ve daha önemlisi toplumsal kurumların esas olarak millet tarafından oluşturulduğu ve biçimlendirildiğidir. Bunlar çoğunlukla ruh, zihin ya da halkın ruhu olarak gönderme yapılan üniter gücün dışı vuruşlarıdır. Biz bunu kendi tarihimiz açısından Ziya Gökalp'te görmekteyiz. Gökalp milliyetçiliği kültürel olarak ele almış, dil, din, ortak tarih yaşamının vurgusunu yapmıştır. Zaten Gökalp'ten ırkçı bir tavır beklemekte yanlış olur. Çünkü Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında en büyük rolleri oynayan kesim Türk kökenli olmadığı gibi Gökalp'te Türk değil Kürt asıllı bir Osmanlı vatandaşıdır.

Gökalp'ten sonra kültür ve medeniyet üzerine özellikle Türk kültürü hakkındaki en etkili isimlerden birisi olan ve Gökalp çizgisini devam ettiren Mümtaz Turhan'ında yazıları Türkiye Günlüğü Dergisinde iktibas olarak yer almış ve milli kültür hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Turhan kültürü; "bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her çeşit bilgiyi, ilgileri, itiyatları, kıymet ölçülerini, genel görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alan"¹⁶⁴ bir olgu olarak tanımlar.

"Türkiye Cumhuriyetinin laik kurucuları, tıpkı Fransa'dakiler gibi, Türk dili ve kültürü etrafında toplanan bir millet yaratmak istemişlerdir. Böyle bir millet kavramı, tıpkı Fransa'da olduğu gibi, her çeşit ırkçılığı reddeder. Atatürk'ün " Ne mutlu Türküm diyene" sözü, çağdaş Türk milliyetçiliğinin her çeşit aşiretçiliği, kavimciliği, ırkçılığı ve mezhepçiliği reddetmekle

¹⁶³ Ziya Gökalp, "Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi", Türkiye Günlüğü, Sayı: 67, Ankara, 2001, s. 80.

¹⁶⁴ Mümtaz Turhan, "Kültür ve Medeniyet", Türkiye Günlüğü, Sayı: 67, Ankara, 2001, s. 93.

kalmadığını, aynı zamanda, kaynağını Aydınlanma Felsefesi'nde bulunduğunu gösteren hikmet dolu bir ilkedir.”¹⁶⁵

Kültürün savunucuları çoğu zaman milliyetçi görüştekilerle birlikte muhafazakar görüştekilerdir. Değişimin karşısında muhafazakarlığı ele almak yanlış yargıdır. “Şu bir gerçektir ki, gelenek dolayısıyla kültür, atarak değil biriktirerek, muhafaza ederek oluşur. Bu manada muhafazakarlık değişimin karşısında değil aksine sağlıklı bir değişimin ilk ve en önemli şartıdır”¹⁶⁶ Ancak muhafazakarlıktaki değişim yavaş, tedrici bir değişiklik anlayışıdır. .

Milli kültürün korunması ve modernizasyon hareketlerinin toplumu kendi kültüründen uzak tutmaması gerekmektedir. “Yabancılaşma; ideal duyguların yerini fiili olguların, amaçların yerini araçların alması ile beliren hakimiyet yerine tabiiyet getiren, kişinin kendinden, değerlerin toplumsal oluşumlardan uzaklaşması halidir.”¹⁶⁷ Dolayısıyla kendi milli kültürümüzün ve geleneklerimizin korunması için dengeli bir değişmeden söz etmek gerekmektedir. Kendi kimliğimizi ve benliğimizi unutturacak ve millet olarak yok olmamızı sağlayacak olan değişmeden kaçınılması kültürün kalıcılığı açısından önem arz etmektedir. Kendi kültürümüzü koruyup Batı bilimini almak görüşü, Gökalp milliyetçi geleneğinin devamı olarak sürmektedir

3.3. TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ DERGİSİNDE LIBERALİZM VURGUSU

Dergiyi tanımlarken verdiğimiz bilgiler ölçüsünde milliyetçi yazarların yanında liberal yazarların da olduğunu vurgulamıştık. Liberalizmle bağlantılı olarak derginin Batılı yazarlara da vurgu yapması liberalizme verdikleri önemi belirtmektedir. Gökalp'in, Akçura'nın, Ağaoğlu'nun yanında Prens Sabahattin, Fazlurrahman'ın, Hayek'in vurgulanmasını bu şekilde ifade etmek yanlış bir tutum olmayacaktır. Sadece Hayek'le sınırlandırmak yanlış olabilir bu yüzden sadece liberal öğeler değil aynı zamanda muhafazakar vurgular da gözümüze çarpmaktadır. Son zamanların sayılı teorisyenlerinden Fukuyama'nın, “günümüz dünyasının en önemli entegrasyon faktörü

¹⁶⁵ A. Coşkun Kırca, “Neden Milli Devlet? Neden Tekil Devlet. Karşılaştırmalı Bir Deneme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 75, Ankara, 2004, s. 156.

¹⁶⁶ Beşir Ayvazoğlu, “Gelenek ve Değişme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 25, Ankara, 1993, s. 25.

¹⁶⁷ Özcan Yeniçeri, “Yabancılaşma”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 25, Ankara, 1993, s. 91.

olarak liberal demokrasi”¹⁶⁸’yi görmesi dünyanın içinde bulunduğu durumu ve Türkiye Günlüğü Dergisinin liberalizme verdiği önemi açıklamamız açısından önem arz etmektedir.

“Fikir hayatımızı kısıvrak bağlayan ideolojik, politik ve hukuki zincirler birbiri ardına kırıldıkça onlarca sene kavgasını verip de aslını esasını bir türlü anlayamadığımız bazı kavramları salim kafayla yeni baştan ve tutarlı bir mantıkla tartışmayı da öğrenmeye başladık. Artık Fazlurrahman gibi Hayek de iletişime dair meseleler kadar siyaset felsefesi tartışmaları da alaka sahamızın içinde.”¹⁶⁹

Buradaki temel nokta din ve vicdan özgürlüğünün vurgusudur. Din, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan günümüze değin Türkiye’de bir problem olarak süre gelmiş bazen siyaset karıştırılmış, bazen ideoloji, bazen halkın istekleri dikkate alınmamış laiklik vurgusu sekülerleşmeye kaymış, devlet ve fikir adamları tarafından bu şekilde uygulamaya konulmuştur. Burada ele alınan konu itibariyle din ve vicdan hürriyetinin ele alınması ve 80 sonrası fikri platformdaki ve siyasetteki değişimler ışığında bu problemin bir nebze olsun giderilmeye çalışılmasıdır.

Kazım Berzeg, Avrupa’nın demokrasi ve insan haklarına olan katkısını anlatırken yabancı yazarların demokratik Avrupa’nın oluşumu hakkındaki görüşlerinden de vurgu yaparak liberalizmin önemini anlatmıştır. Günümüz tanınmış, saygın demokrasi teorisyenlerinden G. Sartori’nin ifadesiyle “Batı uygarlığı ya liberal demokratik bir uygarlıktır ya da hiçbir şey değildir”. Gerçekten, dört yüzyıl öncesinden Rönesans ve din reformu ile başlamış bulunan batılı gelişmenin iki temel taşından birisi ‘insan hak ve özgürlükleri’, diğeri de ‘bireycilik’ olarak görülüyor. Batı uygarlığı siyasi modelini John Locke’dan itibaren, bugün, modern zamanların en önemli siyasi doktrini ve diğeri doktrinlerinde kaynağı olarak nitelendirilen, ‘bir insan hakları doktrini’ olarak doğan klasik liberalizmin çerçevesinde şekillendirdiğini söyler. İki bin beş yüz yıl öncesinden, eski Yunan’dan intikal eden demokrasi kavramı, klasik liberalizmin ilkeleriyle yeni ve çağdaş bir muhtevaya dönüşmüştür. Liberal demokrasinin, son yüzyılı antitez olarak oluşan faşizm ve komünizme karşı savunma zorunluluğu içinde

¹⁶⁸ Francis Fukuyama, “Savaşların Geleceği”, (Çev: Kadir Koçdemir), Türkiye Günlüğü, Sayı: 54, Ankara, 1999, s. 130.

¹⁶⁹ Giriş Yazısı, Türkiye Günlüğü, Sayı: 18, Ankara, 1992, s. 3.

yaşadığını ve bunları aşarak kalıcılığını ortaya koyduğunu vurgular.¹⁷⁰ Liberalizm mevcut dünya problemlerine bir çözüm yolu üretme anlayışı ile çıktığı yolda ayakta kalmayı başarmıştır.

Mustafa Erdoğan liberalizmin temel anlatılarından bireyi ele alırken şöyle bir tanım yapmaktadır. “İnsan, ancak eylemleri kendi özgür seçişinin sonucu ise, başka bir ifadeyle kendi kaderini kendisi belirleyebiliyorsa ve Kant’ın işaret ettiği gibi, kendi ahlak yasasını özgürce koyup ona göre eylemde bulunabiliyorsa özerk bir varlıktır.”¹⁷¹ Bu tanımlı yaptıktan sonra yine şöyle devam etmektedir; “liberalizm insanı rasyonel bir varlık olarak kabul eder ve bu özelliği insanın değerinin temellerinden biri olarak görür.”¹⁷² Akıl sahibi bir varlık olarak görülmesi ve kendi hayat tarzını ve yaşama amaçlarını serbestçe seçmesi insanın kendini gerçekleştirme doğrultusunda özgür faaliyetlerde bulunması anlamına gelmektedir. Liberalizmin özgürlük anlayışı genellikle negatif özgürlük olarak adlandırılır. Negatif özgürlüğün esası, bireyin dışardan gelen bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, bir birey olarak davranışlarına, hareketlerine diğerleri tarafından müdahale edilmemesi, dış müdahaleye maruz kalmadan davranabilmesidir.

Özgürlükte esas olan bireye bir şey sağlanması değil, bireyin dış baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır. Bunun sonucu, özgür olmamızın başkalarına, başka bireylerin de bize karşı yükümlülüklerinin külfet oluşturmamasıdır. Liberalizmdeki özgürlük sadece bireysel özgürlük anlamında değil aynı zamanda ekonomik özgürlüğü de kapsar. Ekonomik özgürlükten kastedilen, ekonomik faaliyetlerde bulunma veya genellikle ifade edildiği gibi ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır.¹⁷³ Zaten bu anlamda devletin işlevi de hatırlanacağı üzere, bireylerin ekonomik özgürlüklerinin devamını gerçekleştirecek güvenliğin sağlanması yönünde bir yasal düzlem oluşturmasıdır.

¹⁷⁰ Kazım Berzeg, “Çağdaş Uygarlık, Hukuk ve Yargı Uygarlığıdır”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 30, Ankara, 1994, s. 32.

¹⁷¹ Mustafa Erdoğan, “Liberalizm, Muhafazakarlık ve Türk Sağı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 16, Ankara, 1991, s. 45.

¹⁷² Erdoğan, A.g.m, s. 46.

¹⁷³ Atilla Yayla, “Liberalizme Bir Bakış”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 17, Ankara, 1991, s.s. 40-44.

Liberalizmin bu tanımlamalarına paralel olarak, Türk fikir hayatındaki yeri tam olarak kavranamamış olan ve Osmanlı'nın son zamanlarının liberal bir derneği olarak karşımıza çıkan ve Osmanlıdaki liberal girişimlerin başında yer alan Prens Sabahattin'in önderliğinde kurulan; "Türk Liberalizminde Bir Öncü Parti; Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"¹⁷⁴ ile ilgili makalenin yayınlanmış olması derginin, hem Türk fikir hayatının gelişmesine baktığı farklı bir perspektif hem de liberalizme olan vurgusunu ifade etmektedir.

Mümtaz'er Türköne, liberalizmin Osmanlıdaki geçmişinden ve O zaman bu fikri savunan aydın ve siyaset kesimden bahsederken tanzimatın kurucularından olan Mustafa Reşit Ali ve Fuat Paşaların, haksızlığa uğradığından bahseder. Bugün Avrupalılaşmak dendiği zaman kimsenin itiraz etmediği bu yüzden artık genel geçer bir değer gibi kabul gördüğünü, ama Tanzimat yıllarında bu sözleri söylemenin, fikirleri savunmanın çok büyük cesaret işi olduğunu ifade eder. Tanzimat döneminde bu paşalara haksızlık yapıldığını ve geçen süre onların haklı olduklarını ortaya çıkardığı bundan dolayı da o devirde Tanzimat büyüklerini eleştiren milliyetçi - muhafazakar kesimin şimdi bu büyüklerin itibarlarını iade etmesi¹⁷⁵ gerektiğini söyler.

1980 sonrası Türkiye'deki değişim sürecinin mimarı ya da mühendisi olarak ele alabileceğimiz Turgut Özal, dergide gerek kendi yazıları gerek yapılan mülakatlar ve gerekse onun hakkında yazılan çok sayıdaki yazı Özal'a onun değişiminin temelini oluşturan liberal politikalarla alakalı bir durumu ortaya koymaktadır. Özal'ın değişim modelin ve Özal'ın kendi tabiriyle 'değişim mühendisliğinin' (Reengineering) temelini oluşturan unsurları şu şekilde yorumlayabiliriz; Özal'ın düşünce sistematığında önem taşıyan başlıca dört unsur bulunmaktadır. Birincisi Özal'ın bireycilik anlayışıdır. İkincisi bu bireycilik anlayışından hareketle bireylerin başlıca üç temel hürriyetin (fikir-düşünce, din-vicdan, teşebbüs hürriyetleri) güvence altına alınmasıdır. Üçüncüsü ise devletin, bireyin ve sivil toplumun gelişmesine engel olmaması ve özellikle devletin

¹⁷⁴ Cenk Reyhan, "Türk Liberalizminde Bir Öncü Parti; Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 30, Ankara, 1994, s. 31.

¹⁷⁵ Mümtaz'er Türköne, "Tanzimat'ın Peşinde", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 58, Ankara, 1999, s. 114.

ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılması düşüncesidir.¹⁷⁶ Liberalizmin temel ilkelerinin Özal politikalarında karşılığının olduğu gözlenmektedir.

Özal temel felsefesini liberal politikalarla uygulamalara koymuş ve liberalizmin temel anlatıları olan bireysellik, özgürlük, serbest piyasa ekonomisi, sınırlı devlet görüşleriyle bunları desteklemiştir. Mustafa Erdoğan bu çalışmasında Özal'ın bu değişim düşüncesini vurgulamış ve değişim karşısında direnenleri eleştirmiştir. Türk siyasi hayatında liberal söylem, ilk defa tam olarak Özal öncülüğünde yer almaya başlamıştır. İlk defa olarak milletin devlet için değil devletin millet için var olduğu; din, ifade ve teşebbüs hürriyetlerinin sosyal gelişmenin motoru olduğu; devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması gerektiği gibi liberal temalar ısrarla vurgulanmıştır. Yine bu dönemde Türkiye, Avrupa Konseyinin insan haklarını koruma mekanizmasıyla tam olarak bütünleşmiş; ifade hürriyetini engelleyen Türk Ceza Kanununun 141, 142 ve 163'üncü maddeleri kaldırılmıştır. Daha önceki dönemlerde sözünün edilmesi bile güç olan özelleştirme, sadece Türk siyasal söylemine girmekle kalmamış, hemen hemen tüm siyasal partilerin ilke düzeyinde taraftar oldukları bir hedef haline gelmiştir.¹⁷⁷ 80 öncesi dönemle Özal dönemini kıyaslayan yazısında Naci Bostancı, milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisine inanmış insanların partisi olarak ANAP'ın iktidarı ele geçirmesi ve bu dört eğilimi çatısında barındıran partinin artık insanlara kimliğe dayalı rekabetler yerine politik ve ekonomik performansa dayalı bir rekabetler yaşattığını ve gelişime ön ayak olduklarını vurgular. Özal'ı da bu değişim rüzgarının mimarı ve orkestra şefi olarak nitelendirir.¹⁷⁸ Özal hem muhafazakar, milliyetçi kimliği ile hem de liberal kimliği ile değişimin rotasını belirlemektedir.

Dergiyi sadece milliyetçi ya da liberal olarak nitelendirmek yanlış olacağı için buna bir de muhafazakarlığı ekleyebiliriz. Başta da belirttiğimiz gibi dergide ele alınan konular içersin de dinin de payı büyüktür. İslam değişim üzerine yazılan bir makalede İslam'ın üzerine yapılan eleştirileri ve meydan okumaları islamın ilk ortaya çıktığı dönemleri ve İslam'ın kaynaklarını tam olarak inceledikten sonra ileriye dönük

¹⁷⁶ Coşkun Can Aktan, "Özal'ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 40, Ankara, 1996, s. 17.

¹⁷⁷ Ergun Özbudun, "Türk Siyasal Sisteminde Değişim ve Süreklilik Unsurları", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 25, Ankara, 1993, s.s. 14-15.

¹⁷⁸ M. Naci Bostancı, "Özal'ın Anlamı", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 59, Ank., 2000, s. 94.

planlamalar çıkarılabileceği ve uygulamaya konularak bu meydan okumaları bertaraf edebileceği belirtilmiştir.¹⁷⁹ Yine farklı bir yazıda islamın diğer dinlere bakışı ve dinler arası diyalog tartışılırken en mükemmel din olarak islam ele alınmış ve “ insanı Yahudi, Budist, Hindu, Hıristiyan, Müslüman, ateist, vs. olmadan önce insanı insan sayan ve tüm insanlığa da, Allah’ın iyali kabul eden yüksek değerler manzumesi, bizzat islamın kendisidir”¹⁸⁰ vurgusu yapılmıştır. Türkiye’deki muhafazakarlığı ve gelenekselciliği ele alacak olursak aydın kesimin bu değerlere ve inançlara olan tepkileri dikkatimizi çekmektedir. Beşir Ayvazoğlu bir yazısında bu durumu eleştirmiş ve; “Türkiye’de aydınlar hala gelenek düşmanı. Hakim oldukları kitle iletişim vasıtalarını son derece kötü bir biçimde kullanarak değerleri sürekli bombardıman altında tutuyor, geleneklerin kökleşmelerine izin vermiyorlar,”¹⁸¹ demiştir.

Derginin birçok sayısında dinle ve muhafazakarlıkla ilgili yazının bulunması derginin aynı zamanda muhafazakar bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Dinle ilgili yazılarda ortaya çıkan tablo dini vurguların olması ve özellikle günümüzde bir çok yanlış anlamaya sebebiyet verebilecek olan ve yanlış yorumlanan din konusunun daha iyi anlaşılması için tartışmalara da sahne olmasıdır. Osmanlıda uzun yıllar büyük emeği geçmiş olan ve Cumhuriyet Türkiye’sinde yapılanmakta olan yeni devletin oluşma aşamasında bir sakınca görülerek kapatılan tarikatların ele alındığı bir sayıda yazılan yazılar genel itibariyle muhafazakar bir yapı içermektedir. Bugün karşı karşıya olduğumuz tarikat kamu hukukunun yok farz ettiği bir alanda fiilen mevcut bulunan, gerek kanunun gerek tasavvufi tecrübenin iç dinamiklerinin ortaya koyduğu kontrol cihazlarının denetiminden farklı bir olaydır. Bununla birlikte tarikatların önemli bir kısmının klasik tasavvuf edep erkanı dairesinde faaliyet gösteren kurumlar olduğunu biliyoruz.¹⁸² Bu kurumlar Türklerin İslamiyet’le tanışmalarından sonra devlete kurumsal bazda birçok katkıları olmuş ve Osmanlı’nın son dönemlerine doğru bütün kurumlarda olduğu gibi bozulmalar burada da olmuştur. Milli-devlet eksenli bir devlet olan yeni Türkiye Cumhuriyeti laik bir din anlayışı benimsemiş ve bu kurumlar kaldırılmıştır.

¹⁷⁹ A. Bülent Baloğlu, “Değişim Süreci ve İslam,” *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 40, Ankara, 1996, s. 64.

¹⁸⁰ Abdülbaki Keskin, “Dinler Arası Barış ve Son Din İslam”, *Türkiye Günlüğü*, Ankara, 1994, s. 70.

¹⁸¹ Beşir Ayvazoğlu, “Gelenek ve Değişme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 25, Ankara, 1993, s. 24.

¹⁸² Ahmet Turan Aklan, “Hürriyet ve Akıl Kavramları Etrafında Tarikat Vakıasına Yeniden Bakmak”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 45, Ankara, 1997, s. 54.

Nilüfer Göle, liberal yanılı adlı yazısında, Türkiye'nin siyasal değişim dönemlerini anlatırken dört ana meseleden bahseder; dini, etnik, etik ve sosyal meseleler. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren başa gelen hükümetlerin eksik taraflarını vurgulayarak, memlekette asıl önemli olan bu sorunların çözülmesinde ve gerekli özgürlüklerin verilmesinde bulur ve şöyle devam eder; Türkiye, Müslümanlığı ve modernliği harmanlayacak, Türkü ve Kürdü birleştirecek, çevreyi ve merkezi yakınlaştıracak, sorunların çözümünü yasakçılıkta ve otoritarizmde değil, siyasal liberalizmde bulacak siyasi hareketi aradığını¹⁸³ söyler.

3.3.1. Birey

Liberalizmin temel anlatılarından ve en önemlilerinden olan bireycilik anlayışını Türkiye Günlüğü Dergisi'nde nasıl vurgulandığı ve yazılan yazılarda bireye nasıl bir atıfta bulunulduğunu bu bölümde ele alacağız. Bireyin anayasal hakları, insan hakları beyannamesindeki varılan kararlar, din ve vicdan özgürlüğü, ekonomik özgürlük gibi konuların nasıl vurgulandığını ele aldığımız bu bölüm çoğunlukla dergideki yazılardan oluşturulmuştur.

İnsan hakları bildirgelerinin çıkış noktası bireyi ve onun sahip olduğu hak ve özgürlüklerin ön plana çıkarmak olduğundan, bireyin sahip olduğu özgürlükler arasında önemli bir yer tutan inanma ve inancın temel gereklerini yerine getirme, (din) veya inanmama özgürlüğünün göz ardı edilmesi düşünülemez bir durum olarak nitelendirmek gerekmektedir.¹⁸⁴ Bireyin inanç özgürlüğü asıl konulardan birini teşkil eder.

Sami Selçuk erkinci demokrasi adlı yazısında liberal olanı erkinci olarak ele almış ve bu şekilde erkinci devletin yapısını ortaya koymuştur. Demokrasinin özü özgürlüktedir, erkin (iktidarın) yürütülmesinde değildir. Yurttaşlardan oluşan halk, erkinci (liberal)/özgürlükçü devlette gücün temelini oluşturur. Bu sebeple erkinci demokrasi birey odaklıdır, devlet odaklı değildir. Bireyin vazgeçilmez hak ve özgürlüklerine devlet asla el atmaz. Erkinçiliğin özü bireyciliktir. Ama bu özgürlük

¹⁸³ Nilüfer Göle, "Liberal Yanılı", Türkiye Günlüğü, Sayı: 24, Ank., 1993, s.s. 12-17.

¹⁸⁴ M. Emin Köktaş, "İnsan Hakları Bildirgelerinde Din Sorunu", Türkiye Günlüğü, Sayı: 54, Ankara, 1999, s. 54.

kimileri için değil herkes için geçerli olmalıdır. Berikiler ve ötekiler özgürlük açısından aynı çizgidedirler.¹⁸⁵

Eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Sami Selçuk, 2001-2002 adli yılı açılış konuşmasında birey ve ifade özgürlüğünden bahsederken; demokrasilerde iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımını, devletin değil, bireylerin yaptığını dolayısıyla resmi iyi ve doğrudan bahsedemeyeceğimizi bireylerin yasalara uygun davranmakla yükümlü olduklarını söylemektedir. İfade özgürlüğünün çerçevesini devletin değil sivil toplumların belirlediğini vurgulamaktadır.¹⁸⁶ Devletin, iktidarın veya hükümetlerin genel geçerlerinin değil, bireylerin yasalar karşısındaki haklarının ne anlam ifade ettiği önemlidir.

Toplumların ve insanların kimliklerini değerlendirmek onlara belli sınırlandırmalar ve sınıflandırmalar getirmek bazı yan etkiler karşımıza çıkarmaktadır. Toplumları ve insanları kültür, ırk, din, dil, etnik grup, eğitim düzeyi, cinsiyet sağlık koşulları ve kuşak ve mekan farklılıkları açısından ele almak iki sonucu eş zamanlı olarak karşımıza çıkarıyor. Bunlardan bir tanesi ayrımcılık; dışlamak, yabancılaştırmak ve bazen düşmanlaştırmaktır. Diğeri ise; çok kimliklilik; örgütlü ve yasal anlamda çoğulculuk yani birden fazla alanda aidiyet belirtmektedir. Farklılıkları olumlu ya da olumsuz değerlendirmek yeterli değildir, insanların birbirleriyle barışık halde yaşamaları için özel bir eğitimin olması ya da aydın kesimin ve siyasetçilerin yönlendirmesi gerekmektedir. Buna istinaden yerel ya da milli olsun özgün bir yorum kaçınılmazdır. Çok kimliklilik insanların kendilerini iradi olarak tanımlama yollarının çoğul ifadesidir. Bu özelliklerin sıralamasında siyasal tercihler, sosyal aktivite tercihleri, sosyal statüler, ekonomik tercihler, biyolojik özellikler göze çarpmaktadır.¹⁸⁷ İnsanların hür ifadelerinde bu özelliklerin sıralamasında bir öncelik, sonralık söz konusu olmaktadır.

¹⁸⁵ Sami Selçuk, "Erkinci Demokrasi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 53, Ankara, 1998, s. 9.

¹⁸⁶ Sami Selçuk, "2001-2002 Adli Yılı Açılış Konuşması", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 66, Ankara, 2001, s. 84.

¹⁸⁷ Büşra Ersanlı Behar, "Siyasal Aidiyet Hakkı", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 42, Ankara, 1996, s. 12.

Coşkun Can Aktan, bireyselliğin ortaya çıkmasının ve dünyada bu kadar yaygınlaşmasının sebebini, dünyada yaşanan ezici rekabet ortamında insanların geleneksel dayanışma ve yardımlaşma duygularının giderek azaldığını, bireyselleşmenin ve bu çerçevede yabancılaşma adını verebileceğimiz bir sosyo-kültürel değişimin yaygınlaştığını belirtmiştir.¹⁸⁸ Bu anlamda bireysellik aynı zamanda bireylerin modern dünya açmazlarında kendisini yalnız hissetmesi ve ikincil ilişkiler ağı içersinde var kılma çabası olarak sunmasıdır da diyebiliriz.

3.3.2.Özgürlük

Liberalizmin önemle üzerinde durduğu ve vurguladığı özelliklerden bir tanesi de özgürlüktür. Din ve vicdan özgürlüğü, bireysel özgürlük, ekonomik özgürlük, devletlerin özgürlüğü vs. olarak sıralayabiliriz. Özgürlüğün sınırı olarak belirlenen nokta ise başkalarının haklarını tecavüz etmeme noktasıdır. Eğer kendi dininizi yaşamak istiyorsanız diğer insanların ve toplumların dinlerini yaşamalarına müdahalede bulunamazsınız. Burada vurgulamaya çalışılan nokta ise Türkiye Günlüğü Dergisinde özgürlük üzerine yazılan yazıları ve özgürlüğe yapılan atıfların belirtilmesidir.

Özgürlüklerin başında ve en önemlisi düşünce hürriyeti gelmektedir. “Düşünce hürriyeti sosyal ve iktisadi gelişmenin, çağdaşlaşmanın başta gelen aracıdır.”¹⁸⁹ Düşünce özgürlüğü olmayan bir toplumda demokrasiden, bireyden, hukuktan vs. bahsetmek ve o toplumun ilerlemesini düşünmek biraz farazi olacaktır.

İnsan hakları beyannamesinde din özgürlüğü kapsamına alınan özelliklerle, bu özelliklere sahip bütün dinlerin içinde yer alabileceği evrensel bir çatının kurulmaya çalışıldığı ve bunun bildirilerin amacına uygun olduğu söylenilebilir. Böylece din bakımından özgürlükçü ve çoğulcu bir ortamın hazırlanmak istendiği anlaşılmaktadır. Bu anlayışının egemen olmasının, dine veya din adına yapılan baskıları önlemede ciddi

¹⁸⁸ Coşkun Can Aktan, “Yeni Değişim Dinamikleri ve Devletin Yeni Rolü”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 56, Ankara, 1999, s. 80.

¹⁸⁹ İhsan Keleş, “Türk Pozitif Hukukunda Enformasyon ve İfade Hürriyetinin Konumu”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 46, Ankara, 1997, s. 70.

katkılar sağlayacağını belirtmek gerekir.¹⁹⁰ Dini özgürlüklerin sağlanması bireysel özgürlükler için başat bir alan olarak belirlenmiştir.

Liberal öğretilerin son dönemlerin en büyük düşünürü olarak Hayek'in özgürlük üzerine görüşlerinin belirtilmesi önemli bir unsurdur. Hayek'in düşünce sisteminde bireysel özgürlük, kolektif düzen çerçevesinde değil spontan düzen içerisinde düşünülmür. Bireysel özgürlük 'iyi' toplumun temel ilkelerinden birisidir. Şüphesiz Hayek, kolektif kurumların rolünü inkar etmez ve devletin gerekli fonksiyonlarının meşruluğunu kabul eder.¹⁹¹ Ancak kolektif özgürlükler bireysel özgürlüklerin oluşturduğu bir çoğuldur.

Dinde bireyin yeri nedir ve dini olarak toplumumuzdaki birey neyi ifade eder? Liberal olarak veya din ve vicdan hürriyeti olarak bunu nasıl sağlayabiliriz. "Birey, islam hukukunda devletin aracı değil amacıdır. İnsanda asıl olan özgürlüktür. Devlet, birey ve toplumdan ayrı ve onların üstündeki bir statü değildir."¹⁹² Ülkedeki din problemi üzerine halk ile devletin ve hukukun uzlaşmadığı bir diğer nokta da din ve vicdan hürriyeti dahilinde ele alınan bir konu olarak başörtüsü problemidir. Anayasa Mahkemesi başörtüsüne izin veren 3511 no.lu kanunu iptal ederken bu konu anayasaya aykırımıdır, değil midir, tartışmaları hala devam etmektedir. Din ve vicdan hürriyeti dahilinde ve giyim kuşam hürriyeti dahilinde ele alabileceğimiz bu konu Mustafa Erdoğan'ın makalesinde de ayrıntılı olarak ele alınmış ve Erdoğan bu konu hakkında hukuki olarak bir tahlilde bulunmuştur. İdarenin düzenleyici kurallarla giyim-kuşama çeki düzen verme yetkisi, sadece kendi ajanları bakımından söz konusudur. Üniversite öğrencisi ise, idare ajanı değil kamu hizmetinden yararlanan konumunda olduğu için devlet bu yararlanmanın temel bir hakkından feragat etmesi şartına bağlayamayacağı gibi, durumları aynı olan vatandaşlar arasında hizmetten yararlanma açısından her hangi

¹⁹⁰ M. Emin Köktaş, "İnsan Hakları Bildirgelerinde Din Sorunu", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 54, Ankara, 1999, s. 54.

¹⁹¹ Viktor Vanberg, "J.M. Buchanan ve F. A. Hayek: İki Nobel Ödülü Sahibinin Düşünceleri", (Çev: Coşkun Can Aktan), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 34, Ankara, 1995, s. 13.

¹⁹² H. Tahsin Fendoğlu, "Önceki Hukukumuzda ve Batı'da Din Özgürlüğü Teori ve Uygulaması", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Ankara, 1992, s. 119.

bir ayırım da yapamaz,¹⁹³ diyerek konunun hukuksal ve toplumsal açıdan özgürlüklerin kısıtlanması olarak ele almıştır.

Özgürlükten türeyen insan hakları evrensel bir mahiyet taşımaktadır ve doğrudan doğruya insan kişiliğine bağlı olduğu için dokunulmaz ve devredilemezdir. Öncelikle devlete karşı ileri sürülen ve tek sınırı başkalarının hakları olan insan hakları evrensel taleplerdir. Bu doğrultuda ortaya çıkan haklar başlıca sivil ve siyasal özgürlüklerden oluşmaktadır. Ayrıca başkalarına keyfi ve zora dayalı yükümlülükler yüklemeyen sosyal haklarda bu kategori içine alınabilir.¹⁹⁴ Ancak bu anayasal-demokratik devletin zorunlu olarak bir sosyal devlet olduğu anlamına gelmemektedir.

Erdoğan, ‘dersimiz özgürlük’ yazısında genel hatlarıyla ülke içersindeki özgürlüklerin kısıtlanmasından ve devletçi yapının hala ne kadar güçlü olduğundan bahsetmektedir. Eğer bir şeyler yapmak istiyorsanız ve bunun devletle bir alakası varsa muhakkak surette karşınıza bürokratik bir engel çıkacağını ve yapmak istediğiniz faaliyetin engelleneceğini belirtiyor. Bununla ilgili bir çok örnekler veriyor; din, eğitim, düşünce, faaliyet özgürlüğünün kısıtlı olmasından dolayı yakınmalarını özgün bir dille anlatıyor.¹⁹⁵ Liberalizmin temel ilkesi olan özgürlüğün sınırlı bir devlet yapısı olmadan müdahalelere takılacağını belirtiyor.

Erdoğan, başka bir yazısında insan haklarının birey olarak kişilerin hakları olduğunu ve bu hakların gruba ait olmadığını söylemiştir. Cemaat, ulus, sınıf gibi bir gruba mensubiyet veya gönüllü olarak oluşturulmuş bir topluluğa üyelik bize kolektif olarak kullanılacak bir takım yasal ve teamüli haklar kazandırabilirse de, insan haklarımızda bir değişim olmaz. İnsan hakları bireye ait olduğu için dahil olduğu grupta da aynı hakların var olması söz konusudur. Gerektiğinde kendi grubunda da aynı hakları savunması gerekir.¹⁹⁶ Tercih özgürlüğüne saygı duyulması gereği, yani bir insan hakkı olarak özgürlük hakkı, saygı duyulması gereken bir olgu olarak karşımıza

¹⁹³ Mustafa Erdoğan, “Anayasa Mahkemesi Nasıl Karar Veriyor?”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 7, Ankara, 1989, s. 71.

¹⁹⁴ Mustafa Erdoğan, “Anayasal Demokrasi Perspektifinden Türkiye”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 60, Ankara, 2000, s. 44.

¹⁹⁵ Mustafa Erdoğan, “Dersimiz Özgürlük”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 62, Ankara, 2000, s.s. 5-10.

¹⁹⁶ Mustafa Erdoğan, “Başörtüsü, İnsan Hakları ve Teamüller”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 56, Ankara, 1999, s.s. 5-7.

çıkılmaktadır. Özgürlükler ve haklar karşımıza çıktığında saygı terimi zorunlu olarak takdir ve beğenme ifade etmeyebilir.

Dergide yayınlanan bir çeviri yazısında Karl Popper, özgürlükle devletçilik arasındaki bağlantıyı vurgularken devletçilik arttıkça özgürlüklerin kısıtlanacağını belirtmiştir ve birde madalyonun diğer tarafından olaya bakmıştır. *Özgürlüklerde suistimal edilebilir bu devlete karşı bir güç olarak kullanılabilir* demiştir. Birilerinin kalkıp konuşma özgürlüğünü ve basın özgürlüğünü yanlış bilgi vererek halkı ayaklanmaya kışkırtması, kötüye kullanması söz konusu olabilir. Devletin, gücünü kötüye kullanmasına engel olmak için özgürlüğe ihtiyacımız olduğu gibi, özgürlüğün de kötüye kullanılmaması için devlete ihtiyacımız vardır.¹⁹⁷ Ancak devlet özgürlüklerin sınırlandırılmaması için gereken yasal düzleme yol açmak ve bu düzleme saygı göstermek durumundadır. Devletin var olması gerekliliği işte bu dış tehditlere karşı özgürlüğü savunma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

3.3.3. Sınırlı Devlet

Liberalizmin temel anlatılarından bir tanesi de devletin sınırlandırılması ve özel teşebbüsün güçlendirilmesidir. Bu bağlamda devlet ekonomik olarak üretim araçlarına tamamen sahip olamaz ve ekonomiyi yönlendiremez. Bununla birlikte sadece ekonomi değil devletin elinde bulunan bir çok kurumda özelleştirilmeli ve özel teşebbüsün elinde olmalıdır.

Kazım Berzeg, bir yazısında liberalizmle bağlantılı olarak, yargının halka dayanması gerektiğini ancak bunun yalnızca, farz etmekle, temenni ve telkinle olmayacağı söyler. Dünyadaki diğer güçlü ve bağımsız devletlerin yargı sistemlerinin halka dayandığını ve yargının oluşum ve denetim mekanizmasının halka ait olduğunu vurgular.¹⁹⁸ Burada vurgulanan nokta devletin sınırlandırılmasıyla ilgilidir ve bunun sadece ekonomik anlamda özelleştirmeye değil yargı organının da devletin doğrudan müdahale edemeyeceği, halkla yargının organik bağlarının kurulması ayrıca yargıya

¹⁹⁷ Karl Popper, "Demokratik Devlet Teori ve Pratiği Üzerindeki Yansımalar", (Çev: Sinan Gürtuncal), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 60, Ankara, 2000, s. 84.

¹⁹⁸ Kazım Berzeg, "Yargı Halka Dayanırsa Güçlü ve Bağımsız Olabilir", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 46, Ankara, 1997, s. 54.

halkın güveninin yargı sisteminin dışındaki denetim yöntemleriyle gerçekleştirmeye çalışılması gerekliliğini görmekteyiz.

Devletin sınırlandırılması aynı zamanda sivil toplumun da güçlü olmasını gerektirir. Demokrasinin var olabilmesi ve yaşanması için sivil toplumun güçlü olmasında büyük fayda vardır. “Devlet, her birey, her sivil toplum kesimi için meşru olmalıdır. Meşruluk, toplumu bir arada ve barış içinde tutabilme yeteneğidir; toplumun sürekliliğini sağlar.”¹⁹⁹ Sivil toplumdan bahsederken devletin ve devletin sahibi gibi gözüken kurum ve kuruluşların vesayet ve gölgesinden uzak, özerk, yatay ilişkiler ağının oluşturulması gerekmektedir. Bu durum devletin bunlardan tamamen elini ayağını çeksin anlamında değil sivil toplumun özerkliğini ve serbest faaliyetlerini gölgelememesi gerekliliğini vurgulamakla birlikte sivil toplumun devletin karşısındaki konumunu sarsmaması gerekliliğin vurgusudur. Sivil toplumun etkili olabilmesi için aydın, mühendis, iş adamı, basın ve sendikalar gibi mesleki kimliklerin devletin ve siyasi partilerin tabiiyetinden kurtulması, onlardan ayrışması önemlidir.²⁰⁰ Sivil toplumun özgürce yaşam alanı bulabilmesi için bürokrasinin tekelinden dışa çekmesi ve kendi yaşam alanını belirlemesi gerekliliği oluşturması zorunluluğu vardır.

Vural Fuat Savaş, devletin ekonomik faaliyetlerini politize olması sebepleriyle istikrarın zarar görmesi sebebiyle devlet anlayışında yaptığı refah devleti ve minimal devlet ayrımındaki ilk unsur olan refah devletinin tercih edilip edilmeyeceğini düşünülmesi gereken bir durum olduğunu sorgulayarak karşılığında da klasik görevleri yurt içi adalet ve emniyet ile yurt dışı savunma görevleriyle sınırlı olarak tanımlanan minimal devlet olarak adlandırılan bir yapaya dönüşmesi gerektiğini ifade etmektedir.²⁰¹ Anlaşılabileceği üzere makalede refah devleti beşikten mezara kadar bireyin refahından sorumlu olduğu yani her alanda devlet etkinliğinin görüldüğü bir yapıdan uzaklaştırılarak yukarıda bahsi geçen unsurlar haricindekilerin liberal bir anlayışa uygun halde gerçekleştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Refah devleti ancak bireysel özgürlüklerin sağlandığı bir serbest piyasa düzeninde kendisini var edebilir. Bu

¹⁹⁹ Sami Selçuk, “Erkinci Demokrasi”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 53, Ankara, 1998, s. 15.

²⁰⁰ Şenol Durgun, “Medya İletişimin Neresinde?”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 46, Ankara, 1997, s.s. 64-65.

²⁰¹ Vural Fuat Savaş, “Politik Yozlaşma Ortamında Refah Devletinden Minimal Devlete”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 30, Ankara, 1994, s.s. 10-18.

piyasada temel eksen piyasanın özgür bireyler tarafından oluşturulmasıdır. Ancak bu şekilde oluşturulan bir piyasada refah devleti gerçekleştirilebilir.

Devletin küçültülmesi fikrini ve gerekliliğini C. Can Aktan, insanların cehaletiyle orantılı olarak ele almıştır. Epikürcü felsefede yer alan ‘bana ne’cilik ve gölge etme başka ihsan istemem’ ya da ‘bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın’ zihniyetlerinden kurtulup toplumsal sorunlara eğilmedikçe, siyasete seyirce kalmayıp birazcık ilgi göstermedikçe devletin ve iktidarın sınırlandırılması gerekliliğinin anlaşılamayacağını söylemektedir.²⁰² Yani ancak özgür bireylerin piyasada yer alması sonucunda böylesine bir üst yapı oluşturulabilir. Fark etmezci, bana neci bireyler ancak egemenlerin yönettiği bir yapının elementlerini oluşturabilirler. Ancak piyasanın istediği özgür bireye dönüşemezler.

Değişen dünyada küreselleşme hareketleriyle birlikte devlet anlayışında da birtakım değişimler olmuştur. Günümüzde değişim rüzgarlarının büyük bir hızla estiği dünyada devletin gücünün, görev ve fonksiyonlarının giderek daraldığını, buna karşın sivil toplumun gücünün genişlediğini görmekteyiz.²⁰³ Dünyada bu değişim trendi büyük bir hızla devam etmektedir. Burada standart bireylere yer verilmez üreten ve yaratıcı özelliklere sahip bireyler ancak toplum içersinde yer edinebilirler. Kalifiye olmuş, uzman ama standart olmayan bireyler üretici sınıf içerisinde yer alabilir. Bilgi teknolojilerinin istediği birey tipi bunu temel alır. Buda üretim araçlarının devletin elinden çıkmasını ve üreten bireylerin eline geçmesini sağlar.

Liberalizm devleti sınırlı hale getirirken bunu birçok kurumunda aynı anda yapmak ister. Devlet sadece halkın iç ve dış güvenliğinden sorumlu bir kurumdur. Bu doğrultuda ekonomide devletin işin içine girmemesi için özelleştirme şarttır. Türkiye bu döneme Özal’la birlikte girmiştir ve özelleştirme çalışmalarının temeli Özal’a dayanır. Mehmet Turgut, yazısında özelleştirme için aslında Türkiye’nin geç kaldığını ve bunu yapmak için halkın tepkisini ölçmenin anlamsız ve çok zor olduğunu söyler.

²⁰² C.Can Aktan, “Devletin Büyümesi ve Küçültülmesi Sorunu”, Türkiye Günlüğü, Sayı: 30, Ankara, 1994, s. 24.

²⁰³ Coşkun Can Aktan, “Yeni Değişim Dinamikleri ve Devletin Yeni Rolü”, Türkiye Günlüğü, Sayı: 56, Ankara, 1999, s. 81.

Özelleştirme önce namusluca, sonra da gereği gibi yapılabilirse memleketimizin hem devlet yapısında, hem ekonomik gücünde, hem de insanlarımızın kafasında büyük değişimler ve önemli gelişmeler sağlayabilir.²⁰⁴ Liberal devlet için olmazsa olmazların başında gelir özelleştirme. Ancak nasıl yapıldığı veya nasıl yapılacağı önemli bir soru işaretidir.

3.4. TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ DERGİSİNDE LIBERAL MİLLİYETÇİLİK VURGUSU

Liberal milliyetçiliğin daha öncede tanımı yapılmaya çalışıldığı gibi burada da temel vurgu milliyetçi söylemlerle liberal söylemlerin ortak noktada kullanılması söz konusudur. Milliyetçilikle liberalizm dergide hangi noktalarda birleşiyor bunun vurgusu yapılmaya çalışılacaktır. Bu kavramla liberal bir içeriğe sahip liberalizm anlaşılır. Milliyetçi bir perspektife dayalı olarak geliştirilmeye çalışılan liberalizm anlatılır. Türk milliyetçiliği temelinde şekillenen liberalizm anlaşılır.

Eski düşünce yapımızla yeni olan düşüncelerimizi karşılaştırdığımızda ortaya çıkan tablo yeniliklerin kabulü ise bunu bir erdemlilik olarak algılayıp yeniliğe doğru gitmemiz gerekmektedir. Bunu dünyanın gidişatıyla da ilişkilendirebiliriz. Bunun yanında eskideki fikriyatımız yenisini mumla aratıyor hale getiriyorsa buradan da uzaklaşmamız gerekmektedir.²⁰⁵ Osmanlıdan Cumhuriyete geçişteki milli kimliği oluşturma ve milliyetçiliğin vurgusu olarak milli-devlet fikrini ortaya atılması ve güçlü bir devletçilik politikası izlenmesi artık günümüzün gidişatı açısından önemini o devirdeki kadar korumamaktadır. Dünyanın büyük çoğunlukla liberal demokrasiyle yönetiliyor olması artık milliyetçiler açısından da liberalizme bir yönelme ve milliyetçilikle birlikte liberalizmi yağmurları anlamını ifade etmektedir.

Anayasalarımızın kuralları Atatürk'ün "Ne mutlu Türküm diyene" sözünden kaynaklanmıştır. Türkiye'de hiçbir vatandaş, dinsel inancı sebebiyle Türk olma niteliği

²⁰⁴ Mehmet Turgut, "Özelleştirmenin Hedefleri, Şartları ve İmkanları", Türkiye Günlüğü, Sayı:34, Ankara, 1995, s.s. 73-81.

²⁰⁵ Süleyman Seyfi Ögün, "Türkiye'de Kadimcilik-Ceditçilik Tartışmasının Hal-i Pür Meali", Türkiye Günlüğü, Sayı: 25, Ankara, 1993, s. 18.

dışında tutulamayacağı gibi, anadili Türkçe olmayanlar da, anadillerini tabiatan aldıkları için ikinci sınıf vatandaş sayılamazlar.²⁰⁶ 80 sonrası Türk politik kültürü değişmiştir ve 70'lilerin ideolojik çatışmacı tavrı yerini uzlaşmaya bırakmıştır. Eskiden birbirleriyle çatışma halinde bulunan gruplar, entelektüel olsun, halk bazında olsun artık uzlaşma istiyorlar ve buna göre tavır sergilemektedirler. Bunun en büyük ateşleyicisi olarak da dönemin hükümeti ve Özal'ın çabaları gösterilebilir. Örneğin sol ideolojinin savunucusu olan bir dergi liberal yada islami kanattan biriyle yapmış olduğu mülakatı dergi kapağında verebiliyor ve bu da artık normal karşılanabilmektedir.²⁰⁷ Kavramlar ve kavramları oluşturan, anlamlar yükleyen doktrinler ve onların savunucuları arasında artık net bir ayırım yapılamaz durumlar da söz konusu hale gelmiştir.

Bu kaynaşmalara, uzlaşılara ve iç içe yer almalara bir örnek olarak, derginin bir sayısında sadece Fransız İhtilaline ayırması ve giriş yazısında “insanlığa bıraktığı en manidar armağan olarak Milli Meclis'in 1789 Ağustosunda kabul ve ilan ettiği İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesidir,”²⁰⁸ ibaresini kullanmasını gösterebiliriz. Dünyaya milliyetçi fikirlerin yanında insan hakları ve özgürlük fikirlerini de sunan Fransız İhtilalinin önemini belirtmesi milliyetçiliğe ve liberalizme olan vurgusunu göstermektedir. Çağın liberal zihniyetinin izlerini taşıyan Amerikan bildirileri, somut ve pratik içerikleriyle belli hakları siyasal otoritelere karşı güvence altına almayı amaç edinmişlerdir. Oysa, somut ve metafiziksel bir yaklaşımın ürünü olan 1789 Bildirisi, bütün insanlığa seslenen evrensel bir yapıt olarak belirir.²⁰⁹ İhtilal bir kültür ihtilalidir. Fikirleri itibariyle daha önceki Amerikan ihtilaline de benzer özellikler sergilemektedir fakat dünyanın o zamanki kültürel atmosferine de bağlı olarak bütün dünyada bir kültür ihtilali haline gelmiş olması Fransız İhtilalinin önemini vurgulamaktadır.²¹⁰ Demokrasi günümüz toplumlarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. liberal demokrasi günümüzde batılı toplumsal-siyasal örgütlenme tarzının kurumsallaşmış niteliklerini

²⁰⁶ A.Coşkun Kırca, “Neden Milli Devlet? Neden Tekil Devlet? Karşılaştırmalı Bir Deneme”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 19, Ankara, 1992, s. 88.

²⁰⁷ Nilüfer Göle, “80 Sonrası Politik Kültür”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 21, Ankara, 1992, s.s. 49-50.

²⁰⁸ Giriş Yazısı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 4, Ankara, 1989, s. 3.

²⁰⁹ M.Ali Ağaoğulları, “1789 Bildirisi ve Bireysel Haklar Sorunu”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 4, Ankara, 1989, s. 13.

²¹⁰ Şahin Uçar, “Fransız İhtilali/ Tanrılar Susamışlardı”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 4, Ankara, 1989, s. 31.

ifade eden bir terim olarak kullanılmakla birlikte bireysel özgürlük, bireysel eşitlik kavramlarını²¹¹ da beraberinde getirmektedir.

Milliyetçilik 19. yüzyılda prensibini ve enerjisini liberalizmden almış, toplumları etkileyen ve dünya haritasını değiştiren önemli bir akım olarak karşımıza çıkar. Liberalizmin fert için öngördüğü hürriyet ve eşitlik zamanla milletlerin hürriyeti, milletlerin eşitliği şeklinde yorumlanmaya başlanmıştır. Böylece fert yerini millete bırakmıştır. Dolayısıyla bu hareketin özünde millet gerçeğini kabul etme ve fertte bir millete mensup olduğu şuurunu uyandırma fikri vardır. Liberalizmle milliyetçilik arasındaki ilişki buradan kaynaklanmaktadır. “Liberal milliyetçilik politik ve ekonomik istiklal, hürriyet ve eşitlik ister.”²¹² Milleti fertlerin oluşturduğu bir bütünlük olarak görür.

Şahin Alpay, ‘Milliyetçilik özgürlükçü demokrasiyle nasıl bağdaşır?’, adlı yazısında milliyetçilik ve liberalizmin kesişim noktalarını vurgulamıştır. Dünyada hiçbir devletin homojen yapıda olmadığı ve böyle bir şeyin ütopya olacağı vurgusunun yanında; çoğulcu demokrasinin insana en yaraşır düzen olduğuna, bireyin özgürlüğüne ve insan aklının üstünlüğüne inanan demokratların, toplumların ve bireylerin yaşamında dinin yerinin doğru anlaşılmasının gerektiği gibi milliyet duygusunun da doğru anlaşılması²¹³ gerektiğini söylemiştir.

Dergide yer alan bir yazıda günümüzün Milli Eğitim Bakanı Batıya bakışını bal yapan arı olarak nitelendirmiş ve bunun bizce önemli olan noktası milliyetçiliğin, muhafazakarlığın yanında Gökalp’ten de vurgu yapılarak “Batı medeniyetindenim”, söylemine destek olarak şunları söylemiştir;

“Avrupa’ya bakarken siyaset ve medeniyet Avrupa’larını birbirinden ayırmalıyız. Siyaset Avrupa’sı iki yüzlüdür, müslüman düşmanıdır, menfaatçidir, bir yığın pisliğin kaynağıdır ama yine kendi içinde tutarlıdır.

²¹¹ Levent Köker, “Rousseau ve Demokrasi ya da Liberal Teorinin Öğeleri Üzerine Bir İnceleme,” *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 4, Ankara, 1989, s. 40.

²¹² Bekir Koçlar, “Türk Milliyetçiliğinin İnkılapçı Yorumcusu: Recep Peker”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 50, Ankara, 1998, s. 214.

²¹³ Şahin Alpay, “Milliyetçilik, Özgürlükçü Demokrasiyle Nasıl Bağdaşır”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 23, Ankara, 1993, s.s. 14-16.

Medeniyet Avrupa'sı, müesseselerin ve prensiplerin Avrupa'sıdır. Bal yapan arı gibidir. Zehiri ile beraber balı da vardır.”²¹⁴

Türkiye Günlüğü Dergisinin seçim değerlendirmelerini de yaptığını daha önce de beyan etmiştik. 27 Mart 1994 seçimlerinden sonraki değerlendirme sayısında Çalık, giriş yazısında Refah Partisinin seçimleri kazanmasındaki tedirginliği dile getirdikten sonra olması gerekenin ne olabilmesi gerektiğini vurgularken ; her şeyden önce öznenin rengi müslüman, kaynağı yerli, zemini milli ve perspektifi evrensel olacaktır. Başka bir ifadeyle milli, İslami ve insani olması gerektiğini söylemiştir. Ve milliliğine etnik ve ırkçı kompleksler, İslamiliğine kör taassup ve insaniliğine de ahlaki kozmopolitizm bulaşmamış olacaktır,²¹⁵ demektedir. Bu yaklaşım bize, Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, tezini hatırlatmaktadır. Buradan da genel çizgi olarak, milliyetçi-islami görüşlerini yakalayabilmekteyiz. Radikal ve fanatizm karşıtlığı ve orta yolu bulma gibi bir çizgileri olduğunu görebiliyoruz. Ülkeyi kaosa ve gerilemeye sokacak her türlü görüş ve düşünceden soyutlamak derginin genel kriteridir diyebiliriz.

Sami Selçuk, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme süreçlerinin devam ettiği günlerde (gerçi günümüzde de hala devam ediyor ama), millet olarak nasıl bir devlet yapısı istediğimizi anlatırken; Ya biz Türkler? diye başlıyor söze ve devam ediyor, devleti değil, bireyi öne alan, devletle birey arasında hakça bir dengeyi ve eşitliği gerçekleştiren, devletin yurttaşlarına hizmet için var olduğu (devlet baba anlayışının aksine) inancına dayanan, bilime ve akılcılığa göre örgütlenen, düzenleyici, denetleyici, etkili, saydam, hukukun üstünlüğüne yaslanan bir devlet istiyoruz. Devletin kutsallaşmaması, halka yabancılaşmaması ve insanın öz değerlerini gözetmesi gerekliliğini ifade ediyor. Bununla birlikte bütün inançlara, görüşlere eşit uzaklıkta, yansız ve bütüncü (üniter) bir devlet ve bölünmez bir ülkede yaşamak istediğimizi (toplum olarak) söylüyor.²¹⁶ Milli birlik ve beraberliğin yanında liberal söylemlere de çok fazla yer vermesi liberalizm ve milliyetçiliği birleştirme açısından önem arz etmektedir.

²¹⁴ Hüseyin Çelik, “Bizde Liderin Karizması Niçin Çok Mühimdir”, Türkiye Günlüğü, Sayı: 25, Ankara, 1993, s. 67.

²¹⁵ Mustafa Çalık, Giriş Yazısı, Türkiye Günlüğü, Sayı: 27, Ankara, 1994, s. 4.

²¹⁶ Sami Selçuk, “Türkiye Kapıda: AB'ye Girişte Sorunlar ve Olasılıklar”, Türkiye Günlüğü, Sayı: 59, Ankara, 2000, s. 122.

1980'lerden sonra Türkiye'nin içinde bulunduğu değişim dönemini ve bundan sonra Türkiye için ne olması gerektiğini sorgulayan yazısında Çalık, ülkenin içinde bulunduğu zoraki bir yol ayrımına girdiğinden bahseder ve yeni takip edeceğimiz yol hakkında genel bazı görüşlerini paylaşır. Yeni bir yol ve yön tayin etmek için önümüzde fazla zamanın kalmadığını ve bu yolu tayin ederken Türkiye'nin tarihi, milli ve insani isteklerine uygun tercihlerin berraklaştırılarak belirlenmesi gerektiğini vurgular.²¹⁷ Paralel olarak, Esat Öz, milliyetçiliğin 20. yüzyıldan 21. yüzyıla girerken geçirmiş olduğu evrelerin anlatımını ve bir öneri olarak önümüzdeki dönemde nasıl bir milliyetçilik anlayışına sahip olmamızın gerektiğini vurgulayan yazısında, milliyetçilikle demokrasinin birlikte ele alınması gerektiğini bu iki kavramın birbirin tamamlayan ve besleyen ilkeler olarak hem milli hem de küresel ölçekte giderek ihtiyaç duyulacak unsurlar olarak algılanması gerektiğini söylemiştir. Millet ve demokrasi her şeyden önce, küresel ölçekli kültürel ve düşünsel homojenleşme riski karşısında, beşeriyetin varlığının en büyük garantörleridir. Bu iki kavram ve değer, her duyarlı ve vatansever entelektüelin, insanlığın yeni çağdaki zorlu yolculuğunda önünü aydınlatacak olan, bunun içinde koruyup işlenmesi gereken siyasi ve kültürel cevherleri ifade etmektedir.²¹⁸ Milliyetçiliği ve liberalizmi karşılaşılan sorunlara bir reçete olarak görür.

Liberal milliyetçilik bugün bir çok yazar ve düşünür tarafından, seksen sonrası değişen ve gelişen dünyayı algılama, anlama ve açıklama çabasında tek bir çıkar yolu olarak değerlendirilir. Türkiye Günlüğü dergisinde de göze çarpan temel eksen bu paradigmanın gerçeğe daha yakın olarak belirmesidir.

3.5. KÜRESELLEŞME VE MİLLİ – DEVLET MODELİNİN TÜRKİYE'DE YANSIMALARI

90'lı yıllarla birlikte hızlanan küreselleşme süreci başlangıçta ekonomide serbestleşme, ihracata dönük büyüme hedeflerine yöneliktir. Bu süreci harekete geçirenler başta ABD Hazinesi, çok uluslu şirketler ve Wall Street üçlüsünün temsil

²¹⁷ Mustafa Çalık, Giriş Yazısı, Türkiye Günlüğü, Sayı: 35, Ankara, 1994, s. 3.

²¹⁸ Esat Öz, "20. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'de Düşünce Hayatı, Bilim Zihniyeti ve Milliyetçilik", Türkiye Günlüğü, Sayı: 62, Ankara, 2000, s. 68.

ettiği ‘finans kapital’dir. Amaç büyük sermayenin hiçbir dirençle karşılaşmadan dünya pazarında karını en çoklaşmayı sağlamaktır. Ne var ki bu çabalar milli-devlet olarak bilinen ve son üç yüzyılda oluşturulan örgütlenme biçiminin aşındırılma ve aşılmasına yol açtı.

Milli-devletin aşılmasında iki boyut devreye girer; milli-devlet ekonomi düzlemindeki yetkilerini giderek ulus-üstü kurumlara devretme durumuyla karşı karşıya kalır. Bunun bir ayağını ulus – üstü neredeyse küresel çapta üyeler çerçevesinde alınan kararlar oluşturuyor. İkinci Dünya savaşından sonra geliştirilen Dünya Bankası, IMF gibi örgütler burada başat rol oynamaya başladılar. Bu sonuncusu Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) dönüşerek (1994) denetim ve yargılama erkine de kavuşur. Ulus – üstü örgütlerde ikinci ayağı bölgesel anlaşmalarla kurulan, eski imparatorluklara alan genişliği ve nüfus büyüklüğü itibariyle benzese de, yapısı farklı olan bölgesel işbirliği anlaşmaları oluşturuyor. Milli-devletin karar alma, uygulama ve denetleme gücünü açındıran iki boyutlu ulus-üstü (küresel örgütler ve bölgesel anlaşmalar) bir oluşum ortaya çıkmıştır.

Milli-devlet erkinin aşılmasında ikinci boyut yerel yönetimlerin giderek güçlendirilmesi merkezi devletin olanaklarının, yetkilerinin ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesi oluyor. Yani yerel yönetimlerin giderek mali, idari, ekonomik düzlemde özerkleşmesi merkezi devlete bağlılığının azaltılması amaçlanır. Böylece milli-devletin erki tepeden ve tabandan aşındırılma yoluyla, sadece bir ‘ara-örgüt’ haline dönüşmesi süreci başlatılmış bulunuyor. Burada dünyada hakim düşünüş biçimi olan liberalizmin küreselleşme şekli itibariyle ortaya çıkmasından başka bir şey değildir. Serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirme milli-devletlerin artık miyadını doldurdu mu? sorusunu akıllara getirmiştir.

Küresel boyuttaki bu yeniden yapılanmada amaç çok açıktır. Mal, hizmet, her şeyiyle sermaye için dünya pazarı serbestleşme/özelleştirme yoluyla kurulurken, yerel yönetimler doğrudan küresel pazarla ilişki kuracak, ulusal pazar, ulusal sermaye ve emeğe ilişkin ekonomi düzlemindeki işlevleri, yetkileri ve sorumlulukları açısından milli-devlet, erki en aza indirilmiş bir örgüte dönüşecektir. Geçmişte milli-devletin ulusal

pazarı ve emeği koruma, yerel girişimciye öncelik verme, ekonomiyi yerel ihtiyaçları karşılama yoluyla güçlendirme gibi işlevleri sona erecektir.

Uluslararası sermaye, milli-devletten kaynaklanan hiçbir dirençle karşılaşmadan, küresel bir pazara ulaşacak ve istediği gibi at oynatabilecektir. “Küreselleşmenin hedefi ülkeleri ele geçirmekten çok pazarları ele geçirmektir. Yani toprakları ele geçirmek değil zenginlikleri ele geçirmektir.”²¹⁹ Ayrıca milli-devletin demokrasi, insan hakları, ticaret hukuku ve doğal çevreyi koruma gibi alanlardaki yetkileri ve sorumluluklarının da giderek ulus-üstü kurumlarca denetlenmesi söz konusudur.

Küreselleşme her zaman vurguladığımız gibi modernizmin ve nihayetinde modernizm de Avrupa tekelli bir içsel ritüellerin referansıdır. Aslında küreselleşme, her ne kadar Avrupa tekelli yani, Avrupa merkezli bir türetilme şekli olsa da, zamanla Avrupa dışındaki Avrupalı olmayanlar tarafından kullanıla gelen bir anlayış veya yaşayış tarzı haline gelmiştir.

Bu noktada milli-devlet modeli, küresel düşüncenin vazgeçilmez devlet oluşumudur. Milli-devlet küreselleşmenin vazgeçilmezi olmuştur, çünkü küreselleşmeyi ortaya atanlar istediklerini yapabilmeleri için milli-devleti ihtiyaçları vardır.²²⁰ Bu yapının korunması ama eski etkisini yitirmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak, milli-devlet modeli, küreselleşmiştir. Bu o kadar çok hızlı ve etkin bir yayılmadır ki, Fransız İhtilali ile ortaya çıkmış bu model, İhtilal ile yayılma trendi, küreselleşen evrende yayılma trendinden oldukça çok yapısal farklılık arz eder. Çünkü, Fransız İhtilali ile oluşan “ulusal bağımsızlık hareketi, sonuçta sömürge imparatorluklarını tasfiye ettirmiş ve milli-devletlerin sayısını arttırmıştır.”²²¹ Fakat milli-devlet anlayışının kabul edilebilirlik bilinci içinde hemen hemen tüm dünya devletleri içindeki yansıması ise küreselleşme ile birlikte daha çok hız kazanmıştır.

²¹⁹ Ignacio Ramonet, “Dünyanın Yeni Yüzü”, (Çev: Eriman Topbaş), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 68, Ankara, 2002, s. 83.

²²⁰ Esat Öz, “21. Yüzyılda Milli Devlet, Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, Cilt: 4, 2002, İstanbul, s. 755.

²²¹ İlhan Tekeli & Selim İlkin, “Küreselleşme ve Milli-devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması”, *Doğu Batı*, Sayı: 10, Nisan 2000, s. 119.

Milli-devlet modeli, küresel ortamda bu şekilde hız kazanması, bir başka küresel bir durumu da karşımıza çıkarmaktadır. Bu da: gelişmemiş/gelişmemiş ülkelerin milli-devlet konsepti içinde gelişmiş ülkelere olan bağımlılıklarıdır. Mesela; milli-devlet içinde; tabi ki yine geliş(e)memiş ülkeler için, bir iktisadi kriz söz konusu olduğunda gelişmiş ülkelerdeki “piyasalardan büyük miktarda borçlanmak zorunda kalan milli-devletler, uluslararası para piyasalarına bağımlı hale gelirler.”²²² Bu türden gelişmeler, milli-devletlerin kendi ekonomilerini yönlendirebilecek kararlar alma kapasitesini büyük ölçüde ortan kaldırmıştır. Ulusların toprakları içindeki ekonomik faaliyetleri, uluslararası piyasalara eklenmiş ve onlar tarafından yönlendirilir hale gelmiştir. Bu türden piyasalar içinde ortaya çıkan karşılıklı bağımlılıklar, “milli-devletlerin sınır aşan ekonomik ilişkiler üzerindeki denetim olanaklarını da azaltmıştır.”²²³ Devlet etkili bir ekonomik yönetici olma işlevlerini yitirmeye başlamıştır, demektir.

Bu anekdotları, Türkiye'nin Avrupa konsepti içindeki mevkileriyle ilişkilendirebiliriz. Daha önceki konularda da değindiğimiz gibi, Türkiye batılılaşmayı bir modernite projesi olarak formüllendirmiştir. Bu doğrultuda, yukarıda ifade ettiğimiz öncül önermelerimizi harmanlarsak, Türkiye, küreselleşen dünya konsepti içinde Avrupa Birliği'ni iki şekilde algılamaktadır. İlki, modernite projesi olarak algılayıp formülleştiği Avrupalılığı, kendi bünyesinde idealize ederek bağımlılaşması; ikinci olarak da yine ilkinin paralel olarak iktisadi istikrarsızlıktan kaynaklanan olumsuz durumları bertaraf etmek için Avrupa Birliği'ne bir kalkınma dayanağı olarak bakmasından dolayı içinde bulunduğu bağımlılıktır. Dolayısıyla bu bağımlılık hali, her zaman ifade ettiğimiz gibi, yapısal süreçlerin yaşanış farklılığından kaynaklanmaktadır. O halde, Türkiye milli-devlet modeline geçişte yaşadığı süreç, Avrupa'nın milli-devlet modeline geçişte yaşadığı süreçlerden farklıdır. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak, Türkiye, Avrupa gibi kendi iç güdülenmeleri sonucunda bir yapısal manüpülasyon geçirmemiştir. O yüzden, Türkiye, küresel ortamda yaşadığı uluslararası problemler yüzünden, Avrupa gözünde üçüncü dünya ülkelerinden biri olarak kalmaktadır.

---

²²² A.g.e., s. 120.

²²³ A.g.e., s. 133.

Milli-devlet modelinin küresel ortamda yaşadığı problemler tek taraflı değildir; gelişmiş ülkelerde, yani modern Batı Avrupa ülkelerinde de kendine özgü milli-devlet problemleri yaşanmaktadır. Çünkü, Avrupa, ilk bölümde ifade etmeye çalıştığımız gibi Avrupa Birliği, oluşumunda milli-devlet modelleri şeklinde oluşumlarını tamamlamış birçok devletten meydana gelmektedir. Nihayetinde Avrupa Birliği, yine daha önce ifade ettiğimiz şekilde salt ekonomik birliktelikten öte, siyasal bütünlüğe doğru bir süreç izleyen büyük bir birleşik devlet olma çabası içindedir. O halde bu oluşum yeni süreç içinde, devletin yetkilerini devretme hususunda bir çok problem yaşamaktadır. Bu durumda “milli-devletin modernitenin bir çocuğu olmasından hareketle Avrupa Birliği’ni postmodern bir devlet”²²⁴ olarak nitelendirmek mümkündür. Ama, kanımızca bu oluşum, milli-devlet krizinin yaşanmasından dolayı bitmemiş bir proje olarak hala devam etmektedir ve kolay kolay da bitmeyecek gibi görünmektedir.

Yine Türkiye’ye dönersek Türkiye, milli-devlet modelini her ne kadar tam anlamıyla Batı’ya endeksli yapmışsa da tam anlamıyla Batılı milli-devlet çizgisinde hareket etmemiştir. Türkiye milli-devlet kriterlerini, kendi geçmişinden aldığı yönetme anlayışı ile kendine göre ama Batı’dan farklı olarak ifadelendirmiştir. Fakat, günümüz Türkiye’si, bugünkü Avrupa Birliği konsepti içinde yer almak için, anlayışlarını tekrar yorumlamak zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk, Türkiye’de “milli-devletçi anlayışının denetim ve yetkilerinin aşınmaya”²²⁵ yüz tuttuğunun bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Nitekim, Türkiye’de işte bu noktada global düzeyde bir milli-devlet paradoksuna maruz kalmaktadır.

Sonuç olarak modernitenin ürünü olan milli-devlet modeli, küresel ortamda her iki toplumda farklı kriterlere yol açtığını ortaya koymaya çalıştık. Türkiye, Batı’dan farklı olarak bu krize maruz kalması, kendi iç dinamikleri sonucunda oluşmamış; aksine tabir caiz ise oluşturulmuş bir proje veya deneme alanı haline getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Nihayetinde, Türkiye, “bu ısrarını sürdürmesi, temelde Türkiye Ekonomisi’ni büyük ölçüde bağımlı halde”²²⁶ getirmekle kalmaz, her alanında farklı

²²⁴ A.g.e., s. 136.

²²⁵ Thomas Naff, “The Ottoman Empire and The European States System”, Oxford Clarendon Press, 1984. (Ak.) YURDUSEVEN, Nuri. Avrupa’yı Kurmak Türkiye’yi İdare Etme ve Tarihin İpoteğinden Kurtulmak, *Liberal Düşünce*, Sayı: 17, Kış 2000, s. 5.

²²⁶ Nuri Yurduseven, “Avrupa’yı Kurmak”, *Liberal Düşünce*, Sayı: 17, Kış 2000, s. 8.

krizlere de sahne olabilir. Bu noktada, Türkiye’de yapılması gereken, stratejik çıkar sağlayacak kendi iç dinamiklerini mutlak harekete geçirmesidir.

3.6. GÜNÜMÜZ İÇ VE DIŞ KONJONKTÜRÜ AÇISINDAN LİBERAL MİLLİYETÇİLİĞİN YENİDEN YORUMLANMASI

Milliyetçilik bir görüş ve düşünce biçimi olarak dünya literatürüne girdiği günden beri Batıda ve doğuda farklı anlamlar alarak karşımıza çıkmaktadır. Batıda daha çok yurttaşlık bilinci ve milli egemenlik prensibinin geniş kitleler nazarında kabul görmesiyle; doğuda ise anti-emperyalist ve bağımsızlıkçı hareketlerle iç içe giren bir çizgi olarak ön plana çıkmaktadır. Milliyetçiliğin doğuda ve batıdaki anlam kaymaları gibi zaman zaman ve dönemsel olarak da anlam farklılaşmaları ve değişimler söz konusu olmuştur ve bundan sonra da olmaya devam edecektir. Milliyetçilik bir dönem irki olarak ele alınmıştır ve ikinci dünya savaşından sonra bu tamamen ortadan kalkmıştır. Mussolini dönemi İtalya’ında ve özellikle Hitler’in üstün ırk yaratma çabası da milliyetçilik faşizm olarak yorumlanmıştır.

Seksenlerle birlikte serpiyen liberal milliyetçi söylemin temel unsuru, milli güç ve gurur kaynağının, esasen iktisadi ve teknolojik ilerleme ve tüketim temelinde tanımlanmasıdır. Özellikle Özal dönemiyle birlikte hızlı bir dışa açılım ve gelişme atağı sergileyen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde artık salt milliyetçilik ya da amiyane tabirle ‘vatan millet Sakarya’ sloganının aksine dünyaya açılma ve daha rasyonel bir milliyetçilik anlayışının gelişimi söz konusu olmaktadır. Milliyetçilik anlayışımızın güç ve gurur kaynağı sadece tarihteki savaşlar olmaktan çıkarılmalı, uluslar arası ekonomik rekabet ve bu rekabette başarılı olabilmek için çok ve akılcı çalışmanın önemi vurgulanmalıdır.²²⁷ Gücümüze geçmişten aldığımız ölçüde heyecanımızı da önümüzdeki ulusal bilimsel, ekonomik, ticari ve kültürel hedeflerden edinmeliyiz.

Günümüze doğru gelecek olursak küreselleşmenin de etkisiyle artık milli-devletlerin yapısındaki bazı değişimler ve güç kayıpları milliyetçiliğin yeni bir boyut

²²⁷ Cem Kozlu, *Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994, s. 224.

kazanmasını sağlamıştır. Milli-devletlerin eski önem derecelerini kaybetmeleri ve tüm dünyadaki liberal söylemlerin artış göstermesi milliyetçiliği liberalizm içinde yorumlamaya yol açmıştır.

Günümüz toplumlarında devlet yapılarına ve devletin vatandaşına karşı olan temel hak ve ödevlerine baktığımızda devletin millet için yani vatandaşı ya da yurttaşı için çalıştığını görmekteyiz. Bu bağlamda milliyetçi söylemler de önem arz etmektedir. Milliyetçilik ve liberalizm artık birlikte söylenmeye başlamış ve liberalizm örüntüsündeki; özgürlük, birey, devletin sınırlandırılması, serbest piyasa ekonomisi vs. gibi temel söylemlerin artık milliyetçiler tarafından kabul görür hale gelmiştir. Bu bağlamda ele alacak olursak liberal milliyetçilik devletlerin uluslar arası platformda kendilerini daha iyi ifade etmeleri anlamında kullanılabilir.

Unutmayalım ki, biz, Avrupa Birliğine girebilmek için bazı kanun ve yasaları değiştirip Avrupa normlarına uygun hale getirmemiz gerekmektedir. Buradan da kendi milli benliğimizi ve kimliğimizi yitirelim anlamı çıkmamalıdır. Avrupa Birliğinin bize uygulamaya çalıştıkları kurallar bütünü kendi çıkarları için olduğu gibi bizim de insan hakları, din ve vicdan özgürlüğü, bireysel hak ve özgürlüklerin vs. gibi evrensel insan hakları beyannamesine uygun kuralları kanunlarımıza ve uygulamaya koymamızdır. Bu çerçevede ele alacak olursak, dünyanın gidişatına uygun olarak davranmamız ve kendi kimliğimizi de kaybetmemiz gerekmektedir.

Liberal milliyetçilikle kaydedilmek istenilen temel vurgu ırkçı söylemlere kaçmadan, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal alanda Türk kültürünün korunması bununla birlikte çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmayı hedeflemektir. Küresel dönemde çağdaş medeniyet, liberal bir anlatıya dönüştüğü için Türk kültürünü bu anlatıda kendine yer bulabilmek ve dünyadaki yeni gelişmelerle bütünleşebilmek amacıyla liberal bir söylem içinde inşa yönelmektedir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyıldan itibaren coğrafi keşifler ve elinde bulunan ticaret yollarının eski değerini yitirmesi sonucunda dünya üzerindeki ve kendi içindeki otoritesini yitirmeye başlamıştır. Bununla birlikte Fransız İhtilali'nin etkisiyle birlikte milliyetçilik akımının yayılışı İmparatorluk içindeki etnik grupların isyan çıkarmaları ve ayaklanmalarına sebep olmuştur. İhtilalin doğal bir sonucu olarak milli-devletlerin kuruluşu Osmanlı'yı da etkilemiş ülke içindeki milletlerin kendi milli-devletlerini kurma çabaları devletin otoritesini temelden sarsmıştır.

Batı'nın yükselişi karşısında Osmanlı'nın bu yükselişe ayak uyduramaması ve geri kalması ülke içinde *devleti nasıl kurtarabiliriz?* sorusunu gündeme getirmiştir. Bu çerçevede bir takım kurtuluş reçeteleri oluşturulmuş ve devletin kurtulması için çaba sarf edilmiştir. Osmanlıdaki aydın kesimi bürokratlar oluşturmaktadır. Aydın kesim kurtuluş reçetesi olarak üç tane görüş beyan etmişlerdir; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük. Osmanlıcılığı savunan kesim devletin bütünlüğünün bölünmemesi ve eskiden olduğu gibi güçlü bir Osmanlı Devletinin varolması gerekliliğini savunurlar ve İslamcılığın ve Türkçülüğün devletin parçalanmasına yardımcı olduğu görüşündedirler. Aslında ilk çıkan düşünce tamamen Osmanlıcılık üzerinedir. İslamcılığı savunanlar ise ki dönemin Padişahı II. Abdülhamit'te bu görüştedir, bir islam devleti olarak yola devam edilmesi gerektiğini ve Dünyadaki tüm Müslümanları bir araya toplamak gibi bir düşünceleri vardır. Osmanlıda milliyetçilik hareketi olarak en son milliyetçilik hareketi Türklere aittir. Aslında bunu sebeplerinden bir tanesi Türk kavramının Osmanlı içinde sanki ikinci sınıf gibi karşılanıyor olmasıdır. Türklük, Osmanlı içinde kötü bir anlam olarak kullanılmaktadır, fakat batı Osmanlıyı *Türk* olarak bilmektedir. Bunun sebebi Türkçülüğün Osmanlı içinden çıkan bir hareket olmaması ve devletin içindeki aydın kesimin genel itibarla Osmanlıcılık fikrinde yoğunlaşmalarıdır. Osmanlıcılık fikri, balkan savaşlarından sonra tamamen ortadan kalkar çünkü balkanlardaki milletler kendi devletlerini kurmaktadır. İslamcılık fikri ise Arapların Kurtuluş Savaşında İngilizlere yardım ederek Osmanlıya sırt çevirmeleri sonucunda geçerliliğini yitirmiştir. Geriye sadece Türkçülük kalmaktadır.

Türk milliyetçiliği Rusya'dan gelen münevverler tarafından ortaya konulmuş ve Türkiye'deki aydınlar tarafından da kabul görmüştür. Rusya'dan gelen İsmail Gaspralı, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali gibi düşünce adamları Türk milliyetçiliğinin ve Türklük bilincinin kurulmasında en etkin rolü oynamışlardır. Gaspralı'nın "*dilde, fikirde, işte birlik*" çağrısı Türk milliyetçiliğinin temeli olarak alınabilir. Aslında bu fikrin Rusya'dan geliyor olması, onlarında Rusya'daki baskı ortamından bıkmış olmaları ve egemenliklerini ortaya koymaları düşüncesinde yatmaktadır. Rusya'daki çalışmalarını Osmanlıya taşıyan bu aydınlar amaçlarında başarıya ulaşmışlardır.

Türkçülük milliyetçilik akımının tüm dünyada etkili hale geldiği dönemde Osmanlıyı kurtarma reçetesi olarak gündeme gelmiştir ve bu akımın bir sonucu olarak karşımıza çıkan milli-devletin ülkedeki yansıması Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna kadar devam eden bir oluşumdur. Aslında Türk milliyetçiliği İmparatorluk içinde ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin en sonucusudur. Diğer oluşumlar etkisini yitirdiği andan itibaren Türkçülük değer kazanmış ve tek kurtuluş yolu olarak görülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti milliyetçi akımlardan etkilenecek kurulmuş bir milli-devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk, Cumhuriyeti milliyetçi temellere dayandırarak kurmuştur. Atatürk'ün milliyetçilik düşüncesine baktığımızda Türk milliyetçiliğinin büyük isimlerinden Ziya Gökalp'ten etkilendiğini görmekteyiz. Gökalp milliyetliği, ırkçılığa karşı çıkar ve Gökalp milliyetçiliğini, kültürel milliyetçilik etrafında şekillendirir. Milleti dil, din, ortak kültür, ortak coğrafya üzerinde yaşayan insanlar olarak ele alır. Atatürk'ün milliyetçiliğine baktığımızda Gökalp'in anlayışına paralellik söz konusudur. Cumhuriyetin kurulmasından sonraki dönemde Türk milliyetçiliği farklı düşünceler etrafında çatallanmıştır. Bazıları milliyetçiliği ırkçı-Turancı ele alırken bazıları Turancılığın bir ütopya olduğunu vurgulayarak muhafazakarlıkla birlikte ele almışlardır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Atatürk devleti muassır medeniyetler seviyesine ulaştırmak için bir dizi inkılaplar yapmıştır. Bu inkılaplar Türkiye'nin

modern bir devlet olması için gerekli olan adımların atılması şeklinde olmuştur. Artık Osmanlının olmadığı Türkiye Cumhuriyetinin varlığı tüm ülkede geçerli bir hale gelmiştir.

Cumhuriyet kurulmadan önce İzmir’de İktisat Kongresinin düzenlenmesi yeni yönetimin ülkenin içinde bulunduğu buhranı kurtarma çabasıdır ve ekonomiye vermiş oldukları önemi göstermektedir. Bu kongrede alınan kararlar liberal içerikli olup devletçilik ilkesinin tersine bir dizi kararlar alınmıştır. Fakat 1929 dünya ekonomik krizi nedeniyle devletlerin devletçilik ilkesini benimsemesi üzerine liberal politikalar uygulamaya konulamamıştır. Tek parti dönemi devletçi politikalarla yönetilmiştir.

Tek parti döneminde liberal bir gelişmeden söz etmek pek mümkün değildir. Liberal söylemlerle başa gelen Demokrat Parti ilk başlarda bu görevini yerine getirir fakat dünyanın içinde bulunduğu ekonomik durumun kötülüğünden dolayı bir dönem devletçi politikaya geri dönüşü söz konusudur.

Çok partili hayata geçiş sırasında Demokrat Parti liberal politikalar izlediği gibi, 1960 ihtilalinden sonra Demokrat Partinin devamı niteliğindeki Adalet Partisi de liberal politikalara devam etmiştir. Adnan Menderes çizgisinde ülkeyi yönetme çabasında olan Süleyman Demirel uzun yıllar inişli çıkışlı yönetim döneminde liberal politikalar izlemiştir.

Bu dönemdeki milliyetçilik faaliyetleri ise MHP etrafında şekillenmiştir. MHP, 1960 darbesinin genç subaylarından Alpaslan Türkeş ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. O dönemde değerlendirmeler insanların bakış açılarına göre değişmektedir. Türkeş “ Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman’ım”, dediği için Nihal Atsız partiden ayrılmış, yine partinin önde gelen isimlerinden Muhsin Yazıcıoğlu, Müslümanlığa yeteri kadar vurgu yapılmadığı söyleyerek partiden ayrılarak kendi partisini kurmuştur.

Türkiye’de liberalizmi gerçek anlamda uygulamaya koyan siyaset adamı Turgut Özal’dır. 1980 sonrası hızlı bir değişim modeli izleyen Özal, liberalizmin

gerekliliklerine göre hareket etmiş ve ülkeyi her yönden dışa açılımı sağlamıştır. Özal üç çeşit özgürlükten bahseder; din ve vicdan, düşünce özgürlüğü, anayasal özgürlük, ve bunları kendisinin uygulamaya koyduğunu söyler. Liberalizmin devletin sınırlılığı ilkesine bağlı kalarak özelleştirme faaliyetlerinde bulunmuştur. Özal dönemi hak ve özgürlükler açısından büyük önem arz etmektedir. Ekonomiyi canlı tutmak için serbest bölgeler oluşturmuştur. Türkiye'nin gerçek anlamda bilgisayarla tanışması da Özal sayesinde. Tabi ki tüm bu güzel gelişmelerin yanında bu hızlı değişimin bir sonucu olarak bir takım problemler de Türk halkının karşısına çıkmıştır. Ülke literatüründe bulunmayan enflasyon kelimesi Özal döneminin bir ürünüdür. Bunun yanında hayali ihracat ve yoksuzluklar da bu döneme rastlamaktadır.

Liberalizm ve milliyetçiliğin anlatılarını ortak paydada toplama eğilimine liberal milliyetçilik olarak isimlendirilmektedir. Türkiye'de liberal milliyetçi olarak değerlendirebileceğimiz isimler Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Emin Yalman, Sadri Maksudi, Ali Fuat Başgil vs. gibi isimlerdir. Bu düşünürlerin ortak noktaları milliyetçi, muhafazakar aynı zamanda liberal olmalarıdır. Milliyetçilikle liberalizmi ortak paydada ele almışlar ve ona göre değerlendirmişlerdir.

Araştırma konumuz olan Türkiye Günlüğü Dergisi de Özal döneminde yayın hayatına başlamıştır. Özal'ın özgürlükler içinde saydığı düşünce özgürlüğü aslında dergimiz açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye Günlüğü Dergisi milliyetçi yapıya sahip aydın kesimin dergisi ama dergide milliyetçiliğin yanında liberalizm vurgusu da göze çarpmaktadır. Genel itibariyle dergide ele alınan konulara baktığımızda milliyetçilik, millet, milli-devlet, kültür ve medeniyet, siyaset, hukuk, demokrasi, özgürlük, din, edebiyat vs. dergideki milliyetçilik vurgusu etnik bir yapıya sahip değil daha çok Ziya Gökalp çizgisinde yani kültürel milliyetçilik söz konusu, bunun yanında liberalizmin temel anlatıları olan birey ve özgürlük de milliyetçilikle beraber ele alınıyor.

Yayın hayatına milliyetçi bir çizgide devam eden Türkiye Günlüğü Dergisi, Türkiye'de liberal düşüncenin entelektüel anlamdaki ilk kurumu olarak karşımıza

ıkan Liberal Düşünce Topluluğunun kurucularından olan Kazım Berzeg, Mustafa Erdoğan, Atilla Yayla, Coşkun Can Aktan vs. gibi isimlerin de bir çok yazısını dergide yayınlanmıştır ve yayınlanmaktadır. Bu noktada liberal milliyetçi olarak ele aldığımız Türkiye Günlüğü Dergisi, ülkedeki entelektüel gelişim açısından önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AĞAOĞLU Ahmet, "Milliyetçilik Cereyanının Esasları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Cilt: 4, İstanbul, 2002
- _____, "Üç Medeniyet, Türk Ocakları Hars Neşriyatı", Sayı: 8 s. 31'den aktaran, Abdullah Kaygı, **Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992
- AHMAD Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, (Çev: Ahmet Fethi), Hil Yay., İst., 1996
- _____, **Modern Türkiyenin Oluşumu**, (Çev: Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999
- AKGÜN-ÇALIŞ B.-Ş.,H, "Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslamcı Doz", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, İletişim Yay., Cilt: 4, İst., 2002
- AKŞİN Sina, **100 Soruda Jön Türkler Ve İttihat Terakki**, Gerçek Yay., İst., 1980
- _____, **Türkiye Tarihi**, 3. Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997
- AKYOL Mehmet, **Beni Çok Ararsınız**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000
- ARAI Masami, **Jöntürk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İletişim Yay., İst., 2000
- ATSIZ Hüseyin Nihal, **Makaleler III**, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1997
- BERKES Niyazi, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975
- BORA Tamlı, "Alpaslan Türkeş", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, Cilt: 4, İstanbul, 2002
- BORATAV Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990
- _____, **Türkiye Tarihi – Çağdaş Türkiye-**, Cilt: 4., Cem Yay., İst., 1997
- ÇALIK Mustafa, **MHP Hareketi**, Cedit Yayıncılık, Ankara, 1995
- ÇAVDAR Tevfik, **Türkiye'de Liberalizm**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992
- ÇOŞAR Simten, "Liberal Milliyetçizmden Liberal Milliyetçiliğe", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik**, İstanbul, 2002
- DARENDELİOĞLU İhsan E., **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, Ankara, 1968

- ERDOĞAN Mustafa, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1998
- ERTEKİN Orhan Gazi, "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, İletişim Yay., Cilt: 4, İst., 2002
- GELLNER Ernest, **Milliyetçiliğe Bakmak**, (Çev. S.Çoşar-S.Özertürk-N.Soyarık), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- GEVGİLİLİ Ali, **Türkiyede Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar**, Bağlam Yay., İstanbul, 1989
- GÖÇEK Müge, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, İletişim Yay., İstanbul, 1998
- GÖLE Nilüfer, **Melez Desenler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000
- HEYD Uriel, **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, (Çev. Kadir Günay), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1979
- İLHAN Atilla, **Hangi Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999
- KAFESOĞLU İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Ötüken Yay., İst., 1999
- KALAYCIOĞLU Ersin, "1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo- Patrimonlayizm ve İstikrar", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, (Der: E. Kalaycıoğlu, A.Y.Sarıbay), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- KAZANCIGİL Ali, "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, (Der: E. Kalaycıoğlu-A.Y. Sarıbay), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- KAZGAN Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998
- KOZLU Cem, **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994
- KURAN Ercümet, **Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara., 1997
- KUSHNER David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, (Çev; Ş. Serdar-R.Ertem-F.Erdem), Kervan Yay., İstanbul, 1979
- LANDAU Jacop M., **Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi**, (Çev. Meral Alakuş), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999

- _____, **Pantürkizm**, (Çev. Mesut Akın), Sarmal Yayınevi, İst., 1999
- MARDİN Şerif, **Jöntürklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yay., İst., 2003
- ORAN Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme**, Dost Kitabevi, Ankara, 1988
- ÖĞÜN S. Seyfi, **Mukayeseli Sosyal Teori Ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, Alfa Yay., İst., 2000
- ÖZ Esat, "21. Yüzyılda Milli Devlet, Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, Cilt: 4, İstanbul, 2002
- PARLA Taha, **Türkiye'nin Siyasal Rejimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- POULTON Hugh, **Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal**, (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999
- SABAHATTİN Prens, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzahlar**, (Çev. Fahri Unan), Ayraç Yay., Ankara, 1999
- TAMİR Yael, **Liberal Nationalism**, Princeton University Pres, New Jersey, 1993
- TANİLLİ Server, **Devlet ve Demokrasi**, Adam Yayınları, İstanbul, 2001
- TANÖR Bülent, **Türkiye Tarihi 5. Cilt**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997
- TEZEL Yahya Sezai, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994
- TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Doğan Kardeş Yay., İst., 1952
- ÜLKEN Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yay., İst., 1999
- ZÜRCHER Erik Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, (Çev. Nüzhet Salihoglu), Bağlam Yay., İst., 1995

Makaleler

- ACAR Sadık, "Tanzimat Yıllarında Osmanlı İktisat Düzeni", **Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 7. Cilt, Sayı: 2
- AĞAOĞULLARI M. Ali, "1789 Bildirisi ve Bireysel Haklar Sorunu", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 4 Ankara, 1989
- AKTAN C. Can, "Devletin Büyümesi ve Küçültülmesi Sorunu", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 30, Ankara, 1994
- _____, "Özal'ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlihi", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 40, Ankara, 1996
- _____, "Yeni Değişim Dinamikleri ve Devletin Yeni Rolü", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 56, Ankara, 1999
- AKYOL Taha, "Liberalizm ve Milliyetçilik", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik**, İstanbul, 2002
- _____, "Orta Sağın İmkanları ve İdeoloji Problemleri", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 17, Ankara, 1991
- ALKAN A. Turan, "Hürriyet ve Akıl Kavramları Etrafında Tarikat Vakıasına Yeniden Bakmak", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 45, Ankara, 1997
- ALPAY Şahin, " Milliyetçilik, Özgürlükçü Demokrasiyle Nasıl Bağdaşır", **Türkiye Günlüğü**, Sayı:23, Ankara, 1993
- ARSLAN C. Hakan, "Karşıtlığın Örselenemez Örsünde: Milletler", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 23, Ankara, 1993
- ATSIZ Yağmur, "Üç Tarz-ı Siyaset ve Bir Arz-ı Kiyaset" **Türkiye Günlüğü**, Sayı:31, Ankara, 1994
- AYVAZOĞLU Beşir, "Gelenek ve Değişme", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 25, Ankara, 1993
- BAHÇELİ Devlet, "Teslimiyetçilik Milli Tehdide Dönüşürken Bazı Tespit ve Uyarılar", **Türkiye ve Siyaset**, Sayı: 14, Ankara, 2003
- BALOĞLU A. Bülent, "Değişim Süreci ve İslam," **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 40, Ankara, 1996
- BAYDUR Mithat, "Milli-devlet ve Ötesine Teorik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Birkaç Not", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 23, Ankara, 1993

- BAYRAKTAR Bayram, "Çağdaş Tarihçilik Açısından Türk Tarih Tezi", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 48, Ankara, 1998
- BEHAR Büşra Ersanlı, "Siyasal Aidiyet Hakkı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 42, Ankara, 1996
- BERZEG Kazım, "Çağdaş Uygarlık, Hukuk ve Yargı Uygarlığıdır", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 30, Ankara, 1994
- _____, "Yargı Halka Dayanırsa Güçlü ve Bağımsız Olabilir", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 46, Ankara, 1997
- BİLGİN Vedat, "18 Nisan Seçimleri Üzerine: Gelenekten Moderniteye Geçişin Siyasal İzdüşümü", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 55, Ankara, 1999
- BOSTANCI M. Naci, "Özal'ın Anlamı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 59, Ank., 2000
- _____, "Devlet Söyleminde Kürt Sorunu", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 56, Ankara, 1999
- _____, "Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 50, Ankara, 1998
- CANKAY Lale, "Atatürk Döneminin İktisat Politikası", **Dokuz Eylül Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 11, 1994
- COŞKUN Vahap, Liberalizm ve Türkiye, **Radikal Gazetesi**, 17.08.2003.
- ÇALIK Mustafa, "Türk Milliyetçiliği Üzerine Bazı Tartışma Notları", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 16, Ankara, 1991
- _____, Turgut Özal'la Mülakat, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 19, Ank., 1992
- _____, Giriş Yazısı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 27, Ankara, 1994
- _____, Giriş Yazısı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 31, Ankara, 1994
- _____, Giriş Yazısı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 35, Ankara, 1994
- ÇAVDAR Tevfik, "Türkiye'deki Liberalizmin İrdelenmesi," **Yeni Türkiye**, Sayı: 25, Ankara, 1995
- ÇELİK Hüseyin, "Bizde Liderin Karizması Niçin Çok Mühimdir", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 25, Ankara, 1993
- DURGUN Şenol, "Medya İletişimin Neresinde?", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 46, Ankara, 1997

ERDOĞAN Mustafa, "Dersimiz Özgürlük", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 62, Ankara, 2000

_____, "Anayasa Mahkemesi Nasıl Karar Veriyor?", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 7, Ankara, 1989

_____, "Anayasal Demokrasi Perspektifinden Türkiye", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 60, Ankara, 2000

_____, "Başörtüsü, İnsan Hakları ve Teamüller", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 56, Ankara, 1999

_____, "Liberalizm, Muhafazakarlık ve Türk Sağı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 16, Ankara, 1991

FENDOĞLU H. Tahsin, "Önceki Hukukumuzda ve Batı'da Din Özgürlüğü Teori ve Uygulaması", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 21, Ankara, 1992

FUKUYAMA Francis, "Savaşların Geleceği" (Çev: Kadir Koçdemir), **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 54, Ankara, 1999

Giriş Yazısı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 1, Ankara, 1989

Giriş Yazısı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 17, Ankara, 1991

Giriş Yazısı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 18, Ankara, 1992

Giriş Yazısı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 23, Ankara, 1993

Giriş Yazısı, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 4, Ankara, 1989

GÖKALP Ziya, "Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 67, Ankara, 2001

GÖLE Nilüfer, "80 Sonrası Politik Kültür", **Türkiye Günlüğü**, Sayı:21, Ankara, 1992

_____, "Liberal Yanılgı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 24, Ank., 1993

KELEŞ İhsan, "Türk Pozitif Hukukunda Enformasyon ve İfade Hürriyetinin Konumu", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 46, Ankara, 1997

KESKİN Abdülbaki, "Dinler Arası Barış ve Son Din İslam", **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1994

KILIÇBAY M. Ali, "Tarihsel Bir İnşa Olarak Ulus", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 23, Ankara, 1993

- _____, "Türkiye Tarihi Ne Zaman Başlar?", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 46, Ankara, 1997
- KIRCA A. Coşkun, "Neden Milli Devlet? Neden Tekil Devlet. Karşılaştırmalı Bir Deneme", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 75, Ankara, 2004
- _____, "Neden Milli Devlet? Neden Tekil Devlet? Karşılaştırmalı Bir Deneme", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 19, Ankara, 1992
- KOÇDEMİR Kadir, "Milli Devleti (ve siyasete) Veda mı?", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 59, Ankara, 1999
- KOÇLAR Bekir, "Türk Milliyetçiliğinin İnkılapçı Yorumcusu: Recep Peker", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 50, Ankara, 1998
- KÖKER Levent, "Rousseau ve Demokrasi ya da Liberal Teorinin Öğeleri Üzerine Bir İnceleme", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 4, Ankara, 1989
- KÖKTAŞ M. Emin, "İnsan Hakları Bildirgelerinde Din Sorunu", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 54, Ankara, 1999
- LÖWY Michael, "Ulus-Devlet, Milliyetçilik, Küreselleşme, Enternasyonalizm", (Çev: Eriman Topbaş), **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 71, Ankara, 2000
- MERİÇ Cemil, "Türkiye Günlüğü", Sayı: 3, Ankara, 1989
- NAFF Thomas, "The Ottoman Empire and The European States System", Oxford Clarendon Press, 1984. (Ak.) YURDUSEVEN Nuri, "Avrupa'yı Kurmak Türkiye'yi İdare Etmek ve Tarihin İpoteğinden Kurtulmak, **Liberal Düşünce**, Sayı: 17, Kış 2000.
- NODİA Ghia, "Milliyetçilik ve Demokrasi", (Çev: Eralp Yalçın), **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 50, Ankara, 1998
- ORTAYLI İlber, "Millet Kimliği Üzerine", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 50, Ankara, 1998
- ÖĞÜN Süleyman Seyfi, "Türkiye'de Kadimcilik – Ceditçilik Tartışmasının Hal-i Pür Meali", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 25, Ankara, 1993
- ÖKTEM Emre, "Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Cumhuriyetin Niteliklerinden Milliyetçilik", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 50, Ankara, 1998
- ÖZ Esat, "20. Yüzyıldan 21.Yüzyıla Türkiye'de Düşünce Hayatı, Bilim Zihniyeti ve Milliyetçilik", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 62, Ankara, 2000
- ÖZAL Turgut, 1993'de Taksim'de yapılan miting konuşması, **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1993

- ÖZBUDUN Ergun, "Türk Siyasal Sisteminde Değişim ve Süreklilik Unsurları", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 25, Ankara, 1993
- POPPER Kral, "Demokratik Devlet Teori ve Pratiği Üzerindeki Yansımalar", (Çev. Sinan Gürtuncal), **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 60, Ankara, 2000
- RAMONET Ignacio, "Dünyanın Yeni Yüzü", (Çev. Eriman Topbaş), **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 68, Ankara, 2002
- REYHAN Cenk, "Türk Liberalizminde Bir Öncü Parti; Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti", **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1994
- SAVAŞ Vural Fuat, "Politik Yozlaşma Ortamında Refah Devletinden Minimal Devlete", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 30, Ankara, 1994
- SELÇUK Sami, "2001-2002 Adli Yılı Açılış Konuşması", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 66, Ankara, 2001
- _____, "Erkinci Demokrasi", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 53, Ankara, 1998
- _____, "Türkiye Kapıda: AB'ye Girişte Sorunlar ve Olasılıklar", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 59, Ankara, 2000
- SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, "Türkiye'de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi", **Liberal Düşünce**, Ankara, 1996
- SÖYLER İhami, "Nedenleri ve Sonuçları Açısından Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması", **Maliye Dergisi**, Sayı: 127, Ankara, 1998
- TAPPER Richard-Nancy, "Allah'a Şükür Laik'iz", (Çev. Tayfun Atay), **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1994
- TEKELİ, İlhan & İLKİN, Selim, "Küreselleşme ve Milli-devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması", **Doğu Batı**, Sayı: 10, Nisan 2000
- TOKU Neşet, "Üç Tarz-ı Siyasetin Gölgesinde Toplumsal Değişim", **Bilgi ve Hikmet**, Sayı: 9, İst., 1995
- TOPRAK Zafer, "Milli İktisat", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, 3. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985
- TURGUT Mehmet, "Özelleştirmenin Hedefleri, Şartları ve İmkanları", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 34, Ankara, 1995
- TURHAN Mümtaz, "Kültür ve Medeniyet", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 67, Ankara, 2001
- TÜRKÖNE Mümtaz'er, "Milli Devlet – Laiklik – Demokrasi", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 75, Ankara, 2004

- _____, "Tanzimat'ın Peşinde", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 58, Ankara, 1999
- UÇAR Şahin, "Fransız İhtilali/ Tanrılar Susamışlardı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 4 Ankara, 1989
- VANBERG Viktor, "J.M. Buchanan ve F. A. Hayek: İki Nobel Ödülü Sahibinin Düşünceleri", (Çev. C. Can Aktan), **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 34, Ankara, 1995.
- YAVUZ M. Hakan, "MHP'nin Yükselişi: Demokrasi Rehin mi Alındı?", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 55, Ankara., 1999
- YAYLA Atilla, "Liberalizme Bir Bakış", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 17, Ank., 1991
- YEĞEN Mesut, "Devlet Söyleminde Kürt Sorunu Vesilesiyle Eleştirel Bir Diyalog İmkânı", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 58, Ankara, 1999
- YENİÇERİ Özcan, "Yabancılaşma", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 25, Ankara, 1993
- YILMAZ Murat, "Milliyetçilik: Anlayamamak, Anlatamamak ve Anlaşamamak", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 54, Ankara, 1999
- _____, "Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Dönemi", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 53, Ankara, 1998
- YURDUSEVEN Nuri, "Avrupa'yı Kurmak", **Liberal Düşünce**, Sayı: 17, Kış 2000.

İnternette Yapılan Alıntılar

- ATAMAN Muhittin, "Özalizm; Türkiye'de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü",
<http://www.liberal-ldt.org.tr/dergiler/19sayi19/1907.htm>, 22.03.2004
- BULUŞ Abdülkadir, "Mali Devletten İktisadi Devlete Geçebildik mi?",
<http://www.zaman.com.tr./yorumlar/yorum2.htm>, 22.03.2004
- UZUNAY Birol, **Siyasetin Ekonomisi**,
<http://arsiv.aksiyon.com.tr/arsiv/203/pages/dosyalar/index.html>, 25.02.2004
- TÜRKDOĞAN Orhan, Türk Modernleşmesi Modeli,
<http://www.ulkuocaklari.org.tr/arastr/turkmodernlesme.htm>, 25.08.2004
- <http://www.academical.org>, 15. 01..2004
- <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=110>, 25.08.2004

http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/byegm/1923ten_sonra.htm, 24. 02. 2004

http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/byegm/1923ten_sonra.htm, 25.08.2004

DİZİN

A

AB, 47, 92, 95, 112
 Ahmet Ağaoğlu, 17, 39, 55, 56, 100, 102
 ANAP, 47, 78
 Atatürk, 19, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 38, 39, 42, 52, 56, 63, 73, 88, 101, 106, 109
 Avrupa Birliği, 91, 95, 96, 98

B

Birey, 57, 80, 83

C

CHP, 33, 36, 37, 43, 56, 57, 59

D

Demirel, 44, 45, 102
 DP, 40, 42, 44

İ

İzmir İktisat Kongresi, 33, 34, 35, 44

K

Kültür, 12, 72, 73, 89, 106, 110, 112
 Küreselleşme, 72, 94, 95, 107, 111, 112

L

Liberal milliyetçilik, 60, 90, 92, 98
 Liberalizm, 4, 5, 23, 33, 36, 54, 57, 75, 87, 102, 105, 108, 109, 110

M

Medeniyet, 55, 56, 72, 73, 90, 104, 110, 112

Menderes, 42, 102

MHP, 40, 41, 46, 47, 62, 66, 102, 105, 113

Millet, 1, 2, 3, 20, 23, 31, 62, 67, 68, 69, 70, 92, 111

Milli devlet, 3, 70

Milli kültür, 20, 74

Milliyetçilik, 4, 5, 15, 16, 17, 28, 29, 40, 41, 42, 54, 56, 57, 58, 63, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 90, 93, 94, 97, 98, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113

Modernizm, 67, 71, 109

Modernleşme, 1, 10, 47, 106

N

Nihal Atsız, 40, 41, 102

O

Osmanlı, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 51, 52, 53, 55, 63, 71, 73, 99, 106, 107, 112

Ö

Özal, 5, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 61, 77, 78, 87, 89, 97, 102, 103, 108, 109

Özgürlük, 82, 84, 109

T

Türk Ocakları, 39, 55, 104

Türk Yurdu, 19, 31, 39

Türkeş, 40, 41, 42, 47, 102, 105

Y

Yusuf Akçura, 17, 19, 39, 61, 63, 100

Z

Ziya Gökalp, 17, 18, 19, 20, 21, 30, 38, 39, 53, 61, 64, 71, 72, 101, 103